

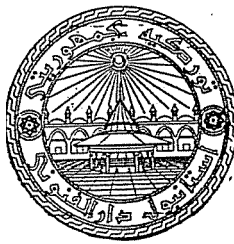
ایکٹھی نہ

سنجی و آلتجی صابی

دَارُ الْفُنُونِ
الشیخ فاکر الدین محمد عمر

تاریخی ، اجتماعی ، دینی ، فلسفی

حزیراں — ۱۹۲۷

شہزادہ بائی — اوقاف مطبعہ سی

۱۹۲۶

شهرستانی

۱۶

« ملل ونحل » ده مذهبیلر ناصل یازیلشدر

« ملل ونحل » ده کی مقدمه لرك اسلام تاریخ علمیسنده براقیدنی عکسلری وبالخاصه مذهب کورولتولری ایله اوغراشانلر آراسنده اویانیدرینی مناقشه لری کوردکن صوکرآ شیمدی شهرستانینک مقدمه لری تعقیب ایدن بختلرده مذهبیلر دأثرنلر وجوده کتردیکی آراشدیرمق ونظر دقتمزی مشارالیهک بوخصوصه کی تلقی ودوشونجه لری اوزرینه چه ویرمک صیراسی کلشدر .

عبدالکریم شهرستانی (ملل ونحل) ک یوقاریده ترجمه ایدیلن اوچنچی و دردنجی مقدمه لرنده ادیان ومذاهبک اسباب اختلافی وبواختلافاتک منشأی اولان شهرلری کوسـترمش ، برنجی وایکنچی مقدمه لرنده دینلرک ومذهبیلرک تصنیفی واثرینک ترتیبی ایچون نلردوشوندیکنی ایضاح ایتشدی .

اوراده برمذهبک تشکلی ایچون نه کی اوصاف ممیزه لازم اولدینفی آراشدیررکن مستقر بقانون وثابت براصل اولق اوزره دورت قاعده ویاساس بیان ایتشدی که بواساسلر دأثرمنده وقوعه کلن اختلافلری مستقل برمذهب عد ایده جک وبونلر خارجنده جریان ایدن اختلافلری ده تفرعاندن صایاجق ایدی . عینی زمانده ایکنچی مقدمه ده برمذهبی یازمق ایچون نه صورتله حرکت ایده جکنی ده یازمش . وبوخصوصه ایکی اصول طانیدینفی ، بونلردن مسئله لری اساس اتخاذا ایده رک مذهبیلری او اساسلر بنا ایتدیرمکدن عبارت اولان برنجی اصولی قبول ایتهدیکنی ، بونک عکسنه مذهب صاحبیلری وعلم آدمیلری اساس اولارق آلان ومسئله لری بواساسلره تفرع ایتدیرن ایکنچی اصولی ترجیح ایتدیکنی سویله مشدی . چونکه شهرستانینک فکیرینه کوره بواسول مذهبیلری داها آبی ضبط ، داها آبی حصر وتحدید ایدردی .

مشارالیهک بو ایضاحاتی اونک مذهبیر حقنده کی فکر لر بنی تحلیل ایتک ایستیه نلرک مساعیسی تسهیل ایتک اعتباریه خصوصی اهییتی حائر در .

شو حالده یاپیلاجق شی، اونک ذکر ایتدی کمز مقدمه لر نده بیان ایتدیکی افکار و مطالعاتک تطبیقاتی اثر نده کورمک واوراده قبول ایتدیکی اساسلره بالآخره مذهبیری تصویر وایضاح، ترتیب و تصنیف ایدر کن نه درجه دهیه قدر صادق قالا بیلدیکی کوزدن کچیرمک و نهایت بوتطبیقات انساننده مختلف مذهبیری قلمه آلیر کن ویره جکی ایضاحات طرز لر نندن و بو بایده کی مطالعاتندن استفاده ایدرک مذهبیری تدقیق ایتک خصوصنده تعقیب ایتدیکی خط حرکتی بر اصول کبی قبول ایله بو اصولک شمول و ماهیتی نثیت و تفصیل ایتکیدر .

شو جهتی سویله ملی می که بوراده بر مذهبیک تشککنده صاحب اثرک قبول ایتدیکی اساسلرک اومذهبی وجوده که تیرمک ایچون کافی اولوب اولمادیغنی ویا بر مذهبی یازار کن تعقیب ایتدیکی یولک دوغری ویا کافی اولوب اولمادیغنی آراشدیر اچق دکلز . بو جهت لزومی و مهم اولمقله برابر بوسه بوتون یکی و آیری بر ایش و شهرستانیک (ملل و نحل) نی تدقیقندن باشقه بر ساحه در .

بوراده مقصود اولان شی، موجود اولانی کورمک و کوسترمک، دیگر تعبیر ایله مشاهدیه و ایضاح ایتکیدر . آنحق بو صورتله حرکت ایدلیدی تقدیرده فکری و خیالی دوشونوشلردن آزاده، شائی و آفاقی بر صورتده مؤلفی، یاشادیغنی دورک علم تلقیسی دائره سنده و معاصر لر یله اسلافک واصل اولدقلری درجه آراسنده حقیقی وضعیتی و علمی صلاحیتی ایچنده کورمک قابل اولور . بوقسه بوراده اولمش بولونانی بر اقوب اولماسی لازم کافی آرامق و شهرستانی مذهبیری سویله تدقیق ایتلی، مذهبیرک تشکیک و انکشافی، منتسبلرینک تاریخلری و اجتماعی ضرورتلری ایچنده شوو یاشوش شرائط دائره سنده تنبع ایتلی ایدی دیمک تماماً یا کلاش اولوردی .

تاریخی موجودلری و بو موجودلرک آثار و افکارینی تدقیق ایدر کن اونلرک یاشادیغنی دورک حدود و صلاحیتی نظر دفته آلاماق و اونلری بو کون وارش کبی بو کونک مفهوملری و بو کونک انسیاقلری ایله بو کونک واصل اولدیغنی درجه معلومات دائره سنده دوشونمک حقیقتک تبلیرینه خدمت ایتمز . بالعکس بو طرز حرکت مطلوب اولان غایه نی فوت ایدر . بو اعتبارله شیمدی بوراده مؤلفی عصرینک فکر جریانلری و اونارینک آتانی ایچنده کورمکک چالیشمقله مکلف بولونورز . بونک ایچون ایلک اوکجه شهرستانی به قدر مذهبیر موضوعی

اوزرینه یازیلان نه کبی اثرلریمز بولوندیغی حقنده بر فکر ایدنلی ، صوکر ا بونلر ایچنده هانکیلری شایان دقت ایسه اونلرک مجملاً مندرجاتی ونه کبی بر غایه ایچون ، ناصله بر اصول تعقیب ایدیلرک یازلمش اولدقلرینی آکلاملی بز . بوصورتله هم شهرستانینک مذهبلر حقنده ویردیگی معلومات و تعقیب ایتدیگی اصول حقنده واضح بر فکر حصواتی همده موضوع بحث « ملل و نحل » ک قیمتی حقنده بر حکم ویرمک ایچون مقایسه امکائی تأمین ایتمش اولورز . بر مذهبک ناصلی تدقیق ایدیلر جکنه دائر بو کونکی تلقیلریمز ، یالکیز اساسی تنویر ایتمک و شهرستانینک طریقه مداخله ایتمه مک شرطیله بزى علاقه دار ایدر . بوسیدله اول امرده شهرستانییه قدر بوموضوع اطرافنده نه لر یاسیلر مشدر . بونلر حقنده بر فکر ایدینه جکیز ونه ایتده بکون اصول دن نه آکلادیغیمزى سوبله یه جکیز .

۱۷

مذهبلر حقنده یازیلان قدیم کتابلره بر نظر

عبدالکریم شهرستانی اثرینی یازدیغی صیرالرده بوموضوع اطرافنده برچوق اثرلر یازلمش بولونیوردی .

داها ایکنجی عصر هجری ابتدالرنده جعفر صادق دن اعتباراً باشلامش اولان بو حرکت کرک اسلام محیطنده ظهور ایدن افکار و مذاهبی تصنیف ایله مک و کرک اسلامیت خارجنده کی ادیان و مسالکک مطلع اولق مقصدیله دوردنچی ، بشنجی و آلتنجی عصرلرده بویوک همتلر صرفی و قیمتی اثرلر یازماسی ایله تنوج ایتدی .

یازیلان اثرلرک اکثریسی بکون بزم ایچون مجهول اولمقله برابر کتابلرده اسملرینه مطلع اولدقلریمزک و کتبخانه لریمزده بولابیلرک کرمزک یکونی بزده درس عبرت ویره بیله جک وحیرت و تقدیرله قارشولانا جق برماهیتده در .

ادیان و مذاهبک اسلام عالمده ایلك اول کیمک طرفدن تدقیق ایدلیکی و بوتدقیقاتک نه کبی احتیاجلر دن دوعدینی مسئله سی شایان دقت و محتاج تدقیق بر موضوعدر . بوشمولی مسئله لره دائر یازیلان اثرلرده ناصل بر غایه تعقیب ایدلیکی و بونلرک نه درجه یه قدر علمی اصوللرله یازدیغی ده آیروجه تدقیق ایداسی لازم اولان واسع بر ساحه در .

بونلر مقاله‌ه‌م‌زك موضوعندن آیری و مستقل شیلر اولمقله برابر شهرستانینك بوبابده‌کی اثرینك موقعی ایجه آکلامق ایچون بوجهتلره فرعاً و جملاً تماس ایتك مجبوریتده یز .
امام ابو منصور عبدالقاهر بن طاهر البغدادی (اصول‌الدین) نامنده‌کی اثرنده [۱]
«جعفر بن محمد الصادق» ك قدریه ، خوارج و غلاة روافض ایچون اثرلر یازدیغی
قید ایتمکده‌در . «امام شافعی» نك ده کلامه حائداکی اثری اولدیغی و بونلردن برینك نبوتك
اثباتی و براهینی رد ایچون دیکری اهل اهلوانك ردی ایچون یازلدیغی عین اثرده ذکر
ایدیلور .

عبدالقاهر بغدادی «کتاب التواریخ» نامنده‌کی اثرنده [۲] «ابو علی الکرایمی» نك خوارج
مذهبلرینه دائر یازدیغی (مقالات) کتسابك متکلین ایچون معتمد بر اثر اولدیغی بیان
ایتمکده‌در .

عین مؤلف «اصول‌الدین» نامنده‌کی اثرنده کرایمی نك مقالاتی یالکیز خوارجه
متحصر اولمایوب سائر اهل اهلوانك مذهبلرینه ده احتوا ایتدیگنی و بواثرک مذهبلری
او کر نك ایچون متکلمینك استنادکاهی اولدیغنی تأیید ایتمکده‌در .

شوحاله نظر آ اسلام عالمده مذهبه دائر اثر یازان ذاتلرک باشنده جعفر صادق ایله
امام شافعی بی کوریورز . اوندن صوکر احمد بن خنبل دن اعتباراً کثیری سلفدن و دیکرلری

[۱] اون دور دنجی اصل اونجی مسئله ده . بو اثرک نسخه یکانه سی ملت کتبخانه سنده کی جازالله
ولی‌الدین کتبخانه سنده‌در . عبدالقاهر بغدادینك بوندن باشقه کلامه و مذهابه دائر برچوق قیمندار
اثرلری وارد . بالخاصه «الفرق بین الفرق» نامنده‌کی اثرندن ایلریده بحث ایدیله جکدر .

[۲] عبدالقاهر بغدادینك «کتاب التواریخ» نامنده‌کی بر اثری بولوندیغی کورپلی کتبخانه سنده
۸۵۸ و ۸۵۹ نومرولرده مقید شهرستانینك ملل و نحل نامنده‌کی اثرلرینك صوکنده «الاصول الرابع
عشر من کتاب التواریخ للامام الاجل ابی منصور عبدالقاهر بن طاهر البغدادی» سرلوحه سیله کوروان
بر مقاله دن آ کلاشلمشدر . بوراده موضوع بحث ایدیلن سوزلر او مقاله ده کورولمشدر . مع مافیه
بو اثرده کی بیانات بجلدر . حتی ابو علی الکرایمی جعفر صادقک طلبه سندن کوسترلش و امام شافعی دن
بحث ایدیله مشدر .

ابو علی الکرایمی امام شافینك آرقاداشلرندن و شافعی مذهبی اك زیاده نصر ایمن برذاتدر .
(جعفر صادق و فاتی ۱۴۸) ابو علی حسین بن علی الکرایمی ۲۴۸ تاریخنده و امام شافعی ۲۰۴
تاریخنده وفات ایشلردر . عبدالقاهر، اصول‌الدینك اون دور دنجی اصلنده عینی بحثی یازمش ایسه ده
هر ایکی بیانات آراسنده فرقلر وارد . بناء علیه کتاب التواریخك اصول‌الدیندن آیری بر اثر
اولدیغی آ کلاشلمشدر . مقاله ده کورولن طرز و افاده او سطرلرک عبدالقاهرک قلمندن چیقدیفته
شبهه بر اقامشدر . عبدالقاهرک بویه بر اثری موجود اولدیفته باشقه یرده تصادف ایدیله مه مشدر .

معتزله وشيعه دن اولق اوزه بر چوق مؤلفلر كورولمكده در . بونلرك ايچنده مذاهب سائر اربابندن بوموضوع اوزرنده اثر يازانلر نادر در . ابوالمظفر طاهر اسفرائيني كتاب التبصيرنده مذهبله دأثر اثر يازان محررلك اكثر يتله اهل سنت علماسي اولديغى قيد ايتكمده در .

حق بوبابده بر بارچه افراط ايده رك دييور كه : قدره ، روافض و خوارچ ك متقدم علماسي كندى مذهبلى حقنده اثر بر اقامش لدر ، صوكرالى بونلرك متأخرلى ، فكرلى بوزمق ايچون بعض اثرلر اورتايه آتمش لدر ، بونلرك ده اثرلى مؤلفلرينك خطلى ايله در . چونكه بونلرك اثرلىغى استنساخ ايتك ايچون هيچ كيمسه وقتى صرف ايده من . اهل سنت والجماعت ايسه اصول الدين حقنده صحابه عصرندن بوكونه قدر ملحدلى رد حقنده بر چوق كتابلر وجوده كتير مشلر وبوخصوصده تفرد ايتمش لدر . بوكتابلرك بر قسمي امام قاضى ابوبكر ك بحقيقه لك اثرى كى مفصل ، ديكر قسمي ايسه امام ابواسحق اسفرائيني ك « المختصر فى الرد على اهل الاعتزال والقدر » كى مختصر در .

ابن تيميه بوسوزى الفرقان ده تصحيح ايدييور : « خوارچك مذهبلى كندى كتابلرندن دكل باشقه لر ينك نقللرندن مطلع اولدق . زيرا معتزله لك اولديغى كى بونلرك كندى كتابلرى بوقدر . » دييور .

فى الحقيقة اينلك منبعلك اكثر يسى سلف و اهل سنت مذهبنده يازلمش در . بونلرده اولدقه قارشىق در . بوسيله اينلك منبعلك و امام ابن خنبل دورينه قدر يازيلان اثرلك كنديلرندن صوكر مذهبله دأثر يازيلان اثرلرده منبع اولارق ذكر ايدلدىكى كوروله مه مشدر .

ألمزده موجود اولان مذاهب كتابلرنده منبع اولارق ذكر ايديلنلر ابوعللى كرايسى ، احمد بن خنبل ، جعفر بن حرب ، ابو عيسى الوراق ، يمان ، ابن راوندى و محمد بن عيسى كى قديم مؤلفلر در . امام ابوالحسن الاشعربنك « مقالات الاسلامين » نده منبع اولارق خارجيلر بحثنده اكثر يتله يمان بن رباب ، معتزلى بحثنده جعفر بن حرب و متعدد يرلرده زرقان ايله كرايسى و حريرى اسملرينك يازلديغى كورولمكده در .

مختلف مؤلفلر طرفندن اكثر يتله منبع اولارق ذكر ايديله ن اثرلر ، اشعري ايله كى كى كى مقالهلر در . شعبى ، ابو حامد زوزنى ، محمد بن شبيب ، ابن حرب اسملرينده نادر آ تصادف ايديلير . شهرستانى يه قدر كن مؤلفلرك بو اثرلى كوردكلى آ كلاسلمقده در . شهرستانى

اکثریتله ویحکی ایمان ، ویحکی الکعبی والاشعری ، ذکر الحسین الکرایمی فی کتابه الذی حکى منه مقالات الخوازم طرزنده اداره کلام ایتمکده در. فقط شهرستانی محمد بن عیسی نک اثرینی کورمه مشدر [۱]، زیرا کتابنده فحکی الاشعری عن محمد بن عیسی انه حکى عن ... دیمکده در. عبدالقاهر بغدادی هکذا حکى الشعبي فی مقالاته ، و ذکر ابو عیسی الوراق فی کتابه ، و حکى زرقان و حکى شیخنا ابوالحسن ، ذکر هشام بن سالم ف ذکر الکعبی فی مقالاته الخ دیمکده در. ابوریحان البیرونی، اثرینک مقدمه سنده سائر دینلرک مذهب لینه عائد من ابعدن اولمق

اوزره ابوعباس ایرانشهری ایله زرقانک اسملرینی ذکر ایدیور .

ابن تیمیه اسلام مذاهبنه عائد منابعک اکثریسنه باش اوردیغنی سوبله . منهاج السنه و «موافقة صريح المقول» نامنده کی اثرلرنده مذهب لره دائر یازانلر آراسنده محمد بن وضاح ، ابن نوح بنی نک اثرلرینی ذکر ایتدیکی کبی فضله اولارق « احمد بن خنبل » ک « ردالجهیمیه » نامنده کی اثرینی ده بومنابع آراسنه وضع ایتمکده در [۲]

ابن تیمیه ، احمد بن خنبلک اثرندن ماعد ابوتون بو اثرلری فکر تنقید ایله داها دوغریسی بد و تزییف قصدیله ذکر ایدر .

عبدالقاهر بغدادی ایسه ک زیاده ابوالقاسم عبدالله بن احمد الکعبی نک اثری ایله و اونلک فکرلرینی تنقید ورد ایله اوغراشمقده در .

معتزله دن کعبیه فرقه سنک رئیس اولان بو ذات زمان اعتباریله ابوالحسن الاشعری به یاقین اولدیغنی حالده مقالاتی مشارالیه دن اول یازمشدر [۳] امام اشعری نک بو اثری کورمش اولدیغنی و بعضاً کعبی نک مذاهبه دائر اولان بیاناتی قبول ایتهمش اولدیغنی آ کلاسیلیور . عبدالقاهر بغدادی نک (الفرق بین الفرق) نام اثرنده کی بیانه نظر آ کعبی ، خوارج فرقه لرینک اجتماع ایتدیکی نقطه لر دن بری کناه ارتکاب ایدنلرک تکفیری اولدیغنی قید ایتدیکی حالده شیخ ابوالحسن الاشعری بوکا راضی اولمایور . عبدالقاهر دوغریسی شیخ من ابوالحسن ک

[۱] شهرستانی نک مطالعه ایتدیکی و اثرنده مأخذ اولمق کو ستردیجی اثرلر ایله ریده کو سته رله جکدر .

[۲] احمد بن خنبل ک ردالجهیمیه دائر اولان اثرندن برنسخه روان کوشکی کتبخانه سنده ۵۱۰ نوسروده مقید مجموعه داخلنده در. بو اثرک یکانه نسخه اولدیغنی و مذاهب مسئله لرنده موجود منابعک اک قدیمی بولوندیغنی قوتله تخمین ایدیه بیلیر . مجموعه ده احمد بن خنبل ک ردالجهیمیه سندن صورکرا برده ابن منده نامیله معروف شیخ ابو عبدالله محمد بن اسحق ک «الرد علی الجهمی» نامنده برکتابی واردر . بو اعتبار ایله مجموعه اهمیت فوق العاده بی حائزدر .

[۳] ابوالقاسم عبدالله الکعبی ۳۱۹ ده امام ابوالحسن الاشعری ۳۳۰ ده وفات ایتمشدر . کشف الظنونه کمینک ، اثرینی ۲۷۶ تاریخنده یازمقه باشلامش اولدیغنی قید ایدلکده در .

نقل ایتدیکیدر و کعبی نك كناه ارتكاب ایدنلرك تكفیری خصوصنده خوارچك اجماع ایتدکربنه دأثر اولان دعواسی خطادرد، دیبور. کعبی نك معتزله فرقه لرینك اجماع ایتدکری مسائل حقنده کی بیاناتی ده بالذات عبدالقاهر بغدادی اوزون اوزادی به ردایدیور و کعبی کندی مذهبداش لرینك فکدرلرینی بیان ایدرکن خطا ایتشدرد، دیبور.

آ کلاشیلیدور که کعبی مقالاتی امام اشعربنک مقالات الاسلامیین نام اثرندن اولومعتزله مذهبنی مدافعه و دیگرلرینی رد مقصدیلر یازمش، شیخ ابوالحسن الاشعری ده اساس اعتباریلر بویله برفکر مخصوص تعقیبنه مخالفت ایتدیکی کی بمضاده کعبی به تعریض ایتشدرد عبدالقاهر بغدادی ایسه کعبی نی و کندی فکدرلرینه موافق اولمایان مذهبیلری رد ایتدک هیجانیله قلمه صاریلشدرد.

شیخ اشعری مقالاتك مقدمه سنده شوسوزلری سوبیلور: «مقالانه دأثر یازی یازان عالمرك حکایه وادیان و مذهب اربابنه اضافه ایتدکری شبلر حقنده ناقص و قاصر معلومات ویره ن و مخالف لرینك فکدرلرینی یازارکن خطا ایدن کیمسه لر کوردرد. بونلر مخالف لرینی تشنیع ایتدک قصدیلر بالاه کووه دیبور و مخالف مذهبیلرك اختلافاتی روایت ایدرلرکن نقل ایتدکری شیلرده ده ریناشمه نی و تحقیقات لازمه اجرا ایتدی ترک ایدیورلر و حتی مخالف لرینك سوزیه، دلیل سزه شونی ایجاب ایتدیریور دییه ظن ایتدکری بعض شیلری اضافه ایدرلر بوا یسه مدققلرك و ممتازلرك یولی دکلدر.»

شیخ اشعربنك بوسوزلری ایله تنقید ایتدیکی آداملر آراسنده «کعبی» نك داخل اولدیغی شه سزدرد.

کعبی نك مقالاتی مع الاسف استانبول کتبخانه لرنده بولونامامشدر. امام ابوالحسن الاشعربنك «مقالات الاسلامیین» فی ایسه آياصوفیه کتبخانه سنده موجوددر [۱]

[۱] «مقالات الاسلامیین» ك آياصوفیه کتبخانه سنده ایکی نسخه سی واردرد. بونلردن بری ۴۳۸ صحیفه در. علی بن ابی بکر بن تمیم خطبله ۵۸۷ تاریخنده یازلمش و مقابله ایدلشدرد. بو نسخه نك باش طرفندن بر قسمی قوردلر بیمن اولدیغی ایچون غیر قابل استفاده بر حالده در. عین کتبخانه ده دیگر بر نسخه واردرد. احمد بن علی بن محمد بن ابی السعدوالحمیدی طرفندن ۶۸۳ تاریخنده یازیلان بو نسخه نك یازیسی اولکی قدر اوقوناقلی دکلسه ده نسخه تمامدر. بو نسخه لر ایلك اول بولان مدرس شرف الدین افندیدر. شرف الدین افندیك تحقیقنه نظر آ بو اثرک دیگر بر نسخه سی استانبول کتبخانه لرنده اولدیغی کی جهان کتبخانه لرینك هیچ برنده یوقدر. بو اعتبارله نسخه نك قیمتداردر. عبدالقاهر بغدادینك اصول الدین نامنده کی اثرینی ده شرف الدین افندی الهیات مجموعه سی صابی: ۵

ملل ونحلّه ، مقالات ومذاهبه دائر قدیم منبعلدن اولق اوزره یازلمش وبوکون
نسخه لرینک موجودیتندن معلوماً بولونمایان ده بر چوق اثرلر واردرکه بونلردن
« ابن ابی الدم » ک « فرق اسلامیه » وقاضی ابوبکر الباقلاینک و عبدالقاهر ک « ملل ونحل » نامی
آلئنده کی اثرلرینی ذکر ایتک لازمدر .

ابومنصور عبدالقاهر بغدادی (الفرق بین الفرق) نامنده کی اثرنده «وقد استقصینا
بیان احکام اهل الاهواء فی کتاب الملل والنحل» دیدیکی کبی دیگر بریرند «وقدینا اقوال
المعتزلة والمشبّهة واقوال سائر اهل الاهواء فی کتابنا المعروف بکتاب الملل والنحل» دیمکله
کندیسنک الفرق بین الفرق دن مفصل اولق اوزره ملل ونحل نامی آلئنده بر اثر وجوده
کتیردیکی آکلاشیلیمقدمه در [۱]

کذا شیخ ابومنصور محمد مانزیدینک مقالات نامنده بر اثری اولدینی کبی مروج
الذهب مؤلفی علی بن حسین المسعودینک ده «المقالات فی اصول الدیانات» نامیله بر اثری واردر .
ابن تیمیه نک منهاج السنه سنده بعضاً ذکر ایدلیدیکنه باقلاچق اولورسه امام ابوالحسن
الاشعری نک برده «مقالات غیرالاسلامیین» عنوانلی اثری اولدینی آکلاشیلیر .

فقط بوموضوعه دائر یازیلان اثرلرک عددینی چوغالتمق موضوع بحث دکلدر . خفا
ومجهولیت اورتولری آلتنه کوموله ن علم دفته لر یزی زنکینلشدیره من . بوراده بحثمزی
علاقه دار ایدلر بوکون معلوم و کتبخانه لریمزده موجود اولانلردر .

بونلر ایسه مع الاسف پک محدوددر . بونلرک اک قیمتلیسی وتاریخ اعتباریله اک قدملیسی
یوقاریده سوله نیلدیکی اوزره مقالات الاسلامییندر . بوندن صوکر مطبوع اولارق المزده
موجود اولان عبدالقاهر بغدادینک (الفرق بین الفرق) ایله ابن حزم الظاهری نک (کتاب
الفصل فی الملل والاهواء والنحل) نام اثرلیردر [۲]

بولشددر . استانبول کتبخانه لرنده واقع اولان تحریات نتیجه سنده بو اثرک دیگر بر نسخه سی
اولادینی ده تحقیق ایتشددر . بو اثرلرک هر ایکسی تاریخ علمیمز ایچون پک بویوک قیمتی حائزدرلر .
[۱] مشارالیه ک بنه مذهبه هائ اولق اوزره فضائخ المعتزله ، فضائخ الکرامیه نامیله بر اثری
اولدینی کبی تاریخه ریاضیاته وکلامه هائ برچوق اثرلری ده اوارددر . موضوعمزی علاقه دار ایتمه دیکندن
ذکر ایدله مشدر . قاضی ابوبکرک اثرینه کشف الظنونده مطلع اولدق ابن ابی الدمک اثرینی وافی
بالوقیاتنده صدقی ذکر ایدیور . اوراده ، کپی نک افکارینی ابن ابی الدم دن نقل ایتکده در .

[۲] امام ابو منصور عبدالقاهر بن طاهر محمد البغدادی ۴۲۹ تاریخنده وفات ایتشددر . امام
ابی محمد بن احمد بن حزم ۴۵۶ تاریخنده وفات ایتشددر . ابن حزمک کتابی مصرده طبع ایدلمش
«وهامشنه شهرستانی نک اثری وضع ایرلشددر . بونک استانبول کتبخانه لرنده اک ابی نسخه سی حاضر

شهرستانینک اثرندن اول یازلمش اولوب الیوم کتبخانه لریمیزده موجود اولان داها برقاچ اثر واردرد. بونلردن بری « ابو محمد عثمان بن عبدالله ابن الحسن العراقی الحنفی » نك « کتاب فی ذکر الفرق واصناف الکفر » نامنده کی اثری، دیگر کی ده ابوالمظفر طاهر بن محمد الاسفرائینی، نك « کتاب التبصیر فی الدین وتمیز الفرقه الناجیه عن فرق الهالکین » نامنده کی اثریدر. بونلردن داها مهم اولق اوزره برده ابو محمد نامیله معروف مدقق بر ذاتک « کتاب الفرق » نامنده بر اثری واردرد. بونلردن ماعدا بر طاقم رساله لزوستفرق حدیثک شرحی املیله وجوده کتیرلمش کتابلر وارسهده بونلر ملل ونخل ومقالات طرزنده یازلمش اولمادیفی ایچون موضوعی اساسلی صورتده علاقه دار اتمه مکده در. بونلر ایچنده جالب دقت اولانلر « ابوالقاسم عبدالواحد کرمانی » طرفندن ستفرقی حدیثک شرحه دائر یازیلان بر رساله ایله (محمد بن عبدالله الجزری) نك « کتاب المخترع فی الرد علی اهل البدع، نامنده کی اثری [۱] و امام ابوسعید دارمینک « الرد علی الجهمیه » عنوانی آلتنده کی رساله سی [۲] و ابوالعالی محمد بن عبداللہک کتاب بیان الادیان نامنده کی کتابیدر [۳] بونلردن موضوعی یاقیندن علاقه دار ایدنلرک مندرجاتی و اصولی حقنده ایلریده بر رفکر اجمالی و یریله جکدر. بونلر خارچنده کتبخانه لرده ابو جعفر عمر نسفی نامنه قید ایدلمش مذاهبه دائر اثرلر کورولدیکی کبی داها مؤخر تاریخلرده یازلمش اولانلرده واردرد. از جمله لالهلی ۱۲۳۷ عاشر افندی مجموعه لرنده حقیق ۱۱۵۰ عاشر افندی حقیق ۵۳ ع نور عثمانیه مجموعه لرنده ۱۹۵۰ ع مذاهبه دائر اثرلر کورولمکده در. بونلر صرف مذهبلر اوزرینه یازلمش اثرلری

افندیده در. الفرق بین الفرق ک اصل نسخہ سی برلین کتبخانه سنده در. ایکنجی بر نسخہ سی بولونامادیفی ایچون کتاب برلین کتبخانه سنده کی نسخده اولدیفی قدر صوک قسمی (بشنجی فصل) نقصان اولارق مصرده طبع ایدلمشدر .

[۱] بواثر کوپرولی کتبخانه سنده (۸۵۲) نومروده مقیددر . مؤلفک خط دستیله و ۶۴۹ تاریخینده یازلمش قدیم بر نسخده در .

[۲] کوپرولی کتبخانه سنده (۸۵۰) نومروده مقید مجموعه داخلنده در. مجموعه ده امام ابوسعید دارمی نك برده بشر المریسی نتمیل ایدن بر مؤلفک جهمیه دائر یازی ایلدجه مهم وقوتلی بر اثره قارش « کتاب فیہ نقض علی المریسی الجهمی » نامنده مقید بر اثری واردرد . عین مجموعه ده کرک امام ابوسعید دارمی نك و کرک بشر مریسی نك ترجمه حاللرینه دائر پارچهلر واردرد . امام دارمی نك « رد الجهمیه » سنی ثابت بن محمد الازدی ۴۵۶ تاریخینده ایبی واسطه ایله کنندیسندن روایت ایتدیکی اثرک مقدمه سنده کورولمکده در . شو حالده اثرک اصلی ۴۰۰ تاریخندن اوله عائد اولیور .

[۳] بواثر موسیو شیفر طرفندن یارسده (۱۸۸۳) تاریخینده نشر اولونمشدر .

تشکیل ایدر . اليوم معلوم اولان ومناسبته مذهببردن بحث ایدن بونلر خارچنده دها برچوق اثرلر واردر .

تاریخلرک وترجه حاله دائر اثرلرک (صفدی وانساب سمعانی کبی) جغرافیا ، مسالک وممالک کتابلرینک مختلف یرلرنده [۱] حق ادبیاته دائر اولان کتابلرک ایچنده [۲] مذهببردن دائر ایضاحات واردر . شرح موافقک صوکننده مذهب دائر بربحث واردر . بونلر بوموضوع اطرافنده نه قدر اثرلر یازلدیغنی ونه قدر امکلر صرف ایدلدیکنی وانحاً کوسترر .

۱۸

بو کتابلرده تعقیب ایدیلن طرز لر وغایه لر

مذهب دایر یازیلان کتابلرده اوزمان علماسنک مختلف اقلیملرده کی انسانلری طایق ایچون نه درجه مساعی صرف ایتدکاری حیرت وتقديرله کوروپورز .

بوموضوع کیتدکجه ایشلمه سنی موجب اولان سیلر آراسنده حکومت وسیاست ایجاباتنک مهم بر موقع اشغال ایتدیکی شبه سزدر .

اساساً اکثریتله مذاهب اطرافنده یازیلان کتابلر ومقاله لر ، علمی اثرلر وجوده کتیرمک آرزوسندن زیاده دینی حسلری تطمین ایتک وحکومتلرک طوتونا بیلیمه لری ایچون مسلکی احتراصلری تحریک ایتک احتیاجلرندن دوغمشلر وقوتلری بومشعلردن آلمشدرم . نیکم مذهب اختلافاتی بقضاً یکیدن حکومتلرک دوغماسنه سبب اولمش وبعض بویوک حکومتلرک انقسامه اوغراماسنه وبعضیلرینک بوسبوتون منقرض اولماسنه بادی اولمشدر . ابن تیمیه بنی امیه دولتنک انقراضی اسبابی ایچنده بویوک بر عاملک ، مذهببردن اولدیغنی الفرقانده سویله یور . عباسیلرک بوتون تاریخی ایسه مذاهب دالغالری ایچنده جریان ایتمشدر . فاطمیلرک شیعیلیکی ، عباسیلر قارشی قویا بیلیمک ایچون توسل ایدلمش بر تعیمه حرکتندن عبارت در . صفویلرک شیعیلیکی سلطان سلیمه قارشی استقلال اندیشه سندن دوغمش اولدیغنی کبی .

[۱] لیدن ده باصیلان عربی جغرافیا سه یرلرنده مذهب دائر برچوق معلوماته تصادف ایدیلر . بمناسبتله مقدسی نک ۱۸۷۷ ده لیدن ده باصیلان « احسن التقاسیم فی معرفة الاقالیم » نامنده کی اثرینی ومقرری نک خطط فی خاطر لامق لازمدر .

[۲] صبح اعشی ده مذاهب حقنده معلوماته تصادف ایدلدیکی کبی مبردک کاملنده بالخاصه خوارج حقنده صحیح ومفصل معلومات واردر .

تورکیا تاریخینک بعض آنلرنده شیعیلکه قارشى قوتلى عکس العمللر کورولمسی بوسیاست اندیشه سنک تأثیری اولدیغنده شبهه یوقدر .

مذهب لرک منشأ لرنده اکثریا سیاسی بر احتراض کورولدیکی کی اونلری ادامه وترصین ایچون یازیلان اثرلر دده عینی غایه بی کورمک قابلدرد .

مذاهب ومسالک دأثر یازیلان کیتابلر ایچنده ، دوغدیغی مملکت حکومتک حسیات وتلقیاننه آقیری یازلمش اثرلره کوچ تصادف ایدلمکله برابر بویله اثرلرک موجودیتی تقدیرنده محررینک اکثریتله دیگر بر حکومت نام و حسابنه چالیشدیغی ویایی وخصوصی بر سیاسیت اندیشه سی آلتنده اثرینی یازمش اولدیغی ظنی حاصل اولماق قابل دکلدر . بوکی آثار ایچنده علم قایغوسی و علم اندیشه سی ایله ، بوبابده مکتسب معلوماتی ضیاعدن قورومق ووطنداش لرنی معلوماتندن مستفید ایتک ارزوسی ایله اثر یازانلرک موجودیتی قبول ایتدی کمز زمان ، فکر جریانلرندن دوغان سیاسی بر احتراض اولمق سزین دوغان بر مذهبک یاقین بر آنده سقوطی کی بونلرک اثرلرینک ده یاقین بر آنده ضایع ومنسی بر حاله کلدیکی تخمین ایده بیلیرز .

المزده بوکون بوموضوعه دأثر یازیلان اثرلرک ندرتی ایضاح ایدن نقطه لر دن بری بودرد . سیاسی اندیشه دن آزاده بر حالت ایله یازیلان اثرلر ایسه اکثریتله دینی ومذهبی بر هیجانک تأثیراتی افاده ایدرلر . شبهه سز هر هانکی بر منفعت اندیشه سندن اوزاق ، تماماً حسب بر علم قایغوسی مدنیتک متری دورنده بیله ایریشیله میه جک بر مفکوردرد . بوروخ تاریخ علمیمزده اوقدر دهرین تأثیرلر اجرا ایتشدرد که حتی نه بر مفسرک ، محضاً تفسیر اولق ایچون نه بر محدثک محضاً حدیث اولق ایچون اثر یازدیغی کورمک پک مشکلدرد . مفسر ومحدث کندی مذهب لرنه کوره تفسیر وحديث یازمشلر وبونلر ادبیات ایله اشتغال ایدنلره وارنجه به قدر منسوب اولدقلری زمرة اعتقاد لرنی ترنم ایتشلردرد . بوسبیله موضوع بحث اثرلر ده هر مؤلفک کندی مذهبندن ماعداسنی تصویر ایدرکن اونی دأثما پاتاقلامق ایسته دیکنی کوره جکزر .

یالکز امام ابوالحسن الاشعرینک بو کوچوکلکه تماماً دوشمه دیکنی کورمکله مباهی یز . مشارالیه ، اثرینک باشنده مخالفلرینک فکر لرنه قارشى حجت ایرادینی تقییح ایدیور مخالف مذهب لری یالکز نقل ایتکله اکتفا اولونماسی خصوصی علمی بر حرکت اولق اوزره کوستریور . وشایان دقتدر که اثرنده تماماً بوفکر لرنه صادق قالیور . شیخ اشعرینک

مقالاتنك قيمتى آرديران شيلرك اك برنجيسى بودر. اكر ابوريحان بيرونى ده استثناء ايدى، ايدى اولورساق ديكرومؤلفلر، اكثريتله مذاهب واديانه دائر وجوده كيتردكلرى اثرلرده اسلاميت اينچنده دوغان مذهبلى شرح و تفصيل ايدى ركن اونلرده چوروك كوردكلرى نقطه لره اشارت ايتك و كنديلرينك مشرب و مذهبه اويعون كله ين افكار و اعتقاداتى رد و ابطال ايله ملك غايه سى ايله حركت ايتمش اولدقلى نتيجه سته واصل اولورزه. بومؤلفلر، اسلاميت خارجنده كى اديان و مذاهب مختلفه يي ده اونلرك آفاقى قيمتلىرى هيچ نظر دفته آلمان، صرف انفسى بر كوردوشله، مناقشه، جرح و تريف ايدى ركن منسوب اولدينى دين و يامذهبك مظفريتى اعلان و بوصورتله دينى بر وظيفه ايفا ايتك املنى بسله مشلردر.

*
**

آل سبكتكينك هندستانده كى فتوحاتى اوزرينه هند لسانلىرى تحصيل ايدى ركن هنديليرك افكار و عاداتى، مراسم و عباداتى زمانىك عالملىنه و اداره آدملىنه بيلديره ن ابوريحان بيرونى (ابوالريحان محمد بن احمد الحوارزمى البيرونى) هند احواله دائر اولان قيمتدار اثرى ايله هم حكومتى اينچون نافع بر خذمت ايفا ايتك هم ده علمايه هند اعتقاد و افكارى اولدينى كى آكلاقمى خصوصنده فائده لى بر رهبر تقديم ايتمشدى. كندى تعبيريله هندليرله قاريشمغه مجبور اولانلره سرمايه و اونلره مباحثه ايتك ايستينلره يارديم ايتمش اوليوردى.

مشاراليه اسلافنك، يازدقلى مقالات ده بى طرف قالا مادقلىرى، برطاقم جدل مناقشه لرى ايله مسئله نك قيمت علميه سنى دوشوردكلرى سويله يور.

هند احواله دائر اثرينك مقدمه سنده كى فكرلى شايان دقتدر: «مذاهبه دائر بعض اثرلرده معتزله نك «الله تعالى بذاته عالمدر» سوزى، عوامى معتزله علميه تحريك ايتك اينچون «الله علمى يوقدر» شكلىنده يازدقلىنى كوردوم. بو طرز حركت باخلاصه بر ديندن تشعب ايدن مختلف مذهبلرده بومذهبلى بر برينه ياقين و قاريشيق اولدينى اينچون، بارز بر صورتده كورولمكده در. متفرق دينلرده باخلاصه اصول و فروعده مشاركت اولمايانلرده، بونلر اوقدر بارز دكلدر. بنده موجود اولان مقالات كتابلرنده بونلرك افكار و ديانات خصوصاً سنده يازدقلى شيلرده هپ بو حركتى كوردوم. هيچ برى ميل و مدهائيه توسل

ايتكمىزىن مجرد نقل ايتكم قصديله چاليشمايور. يالكىز ابوالعباس الايرانشهرى هيچ ردينه منسوب اولمادىنى و كندى مخترعنده منفرد بولوندىنى ايچون ائرنده غايت صحيح معلومات ويرمىشدر. موسى اليهك يهودى و نصارى مذهبلىرینه دائر اولان بياناتى و تورات ايله ايجيلاك متضمن اولدىنى شيلر حقتده كى رواياتى بك كوزلدر. مانويه ي و ملل متفرقه حقتده كى خبرلى تفصيلات ايله يازمىشدر. هندوشميه فرقهلىرینه كلنجه بوراده اوقى هدفندن دونمش وزرقانك كتابنه صابلاشمىشدر. « بوفكرلىرى بيان ايتدكن صوكر ا بورىخان، كندى كتابى ايچون » بو كتاب حجت و جدل كتابى دكلدر. بناء عليه نه خصم طرفك دليللىرى نه نوده اونلره جواب اولاجق دليللىرى يازاجق دكلم. بو كتاب يالكىز حكايه ايدى جك و هندىلىرك فكلرلىنى اولدىنى كى ايراد ايدى جكلدر. « دييور.

ابن حزم ايسه مذهب اولدىنى ظاهرى مذهبى مدافعه مقصديله قلمه صارلمش اولدىنى ائرينك هر طرفنده افاده ايتكمده در. نتيك كتابك باشنده براهين صحيحه ايرادىك مقصود اولدىنى سويله مكده در. شهرستانى ائرينى، اوقويانلرك بصيرتلى داورانمالرى و عبرت آللارى ايچون يازدىنى ائرينك ديباجه سنده سويله ديكى كى مندرجائنده ابومنصور بغدادى قدر ايلرى كيمسه سويله ايكي ده برده مخالفلىرینه طاش آتمقدن. كندى آلمايور. الفرق بين الفرق ده بو خصوصيت داها بارزدر. مؤلف ائرينك باشنده شواآتى اوقومقده در: (لَيْسَ لَكَ مِنْ هَٰذَا عَنْ بَيِّنَةٍ وَ لَيْسَ لَكَ مِنْ هَٰذَا عَنْ بَيِّنَةٍ).

۵۰۴ تاريخنده يازلمش اولان ابو محمدك كتاب الفرق ده تماماً بو مقصد ايچون قلمه آلمىشدر. كتابك مقدمه سنده سويله ديكى شوسوزلر بورو حك ائيدر:

« بن دىنلر حقتده انسا نلرك غافل و بدعت و هوا اهله قولاق آصمق صورتيله مذهبلىرىك فاسد اولدىنى كوردوم. بوراده يتمش فرقهك هر برىك عقیده لىرى بعض كيمسهر بونلرك بدعتلىرینه الدانوب كيرمه سينلر ديه ذكر ايبورم. اهل سنت و الجماعى تشكيل ايدن نجاه فرقه سىك عقیده سنى ده « كتاب الفرق كى آخرنده ذكر ايدى جكم. »

هر ائرك كتابى ايسه كندىسى طرفندن تمغالانمىشدر. كتابك اسمنه « هذا كتاب فى ذكر الفرق و اصناف الكفر » ديمسى كتابك نه مقصده يازدىنى كوسترمك ايچون كافيدر. ابوالمظفر طاهر اسفرائينى (وفاتى ۴۷۱) نك. كتاب البصير. « ايسه شومقصد ايچون يازلمىشدر: (اسلام بلده لرنده بدعت اربانندن برطاقم كيمسهر چيقمشلردكه عوامه خدعه ايدرلر و كندىلىرىنى اهل سنتدن كوستره ررك اونلرك فكلرلىنى بوزويورلر. جاهلر و

یو کیلرک حافی نه بیلسین! بونلر کندیلرینی قوی وغالب کو ستریرلر. حق صورتنده افسادانده بولونورلر. وزیر «ابوعلی حسن بن علی بن اسحاق» ک اهل دینه تصرّت ایتک ایچون چالیشدیغنی کوریورم، بوسبيله مفسد و مخالف اولانلرک تلبیسانندن خلقی قورومق ایچون بوکتانی یازدم .

شایان دقتدرکه هر هانکی اسباب تأثیریه وهر هانکی مقصد آلتنده اولورسه اولسون بوموضوع اوزدربنه یازیلان اثرلر علمی قیمت و اثرده تعقیب ایدیلن اصول اعتباریه یکدیگرندن بارز فرقلره آیریلرلر .

ابوریحان محمد بیرونی، اثرنده مشاهده اصوللرینه اهمیت ویرییور. یوقاریده بحث ایدیلن «کتاب فی تحقیق ماللهند من مقولة مقبولة فی العقل او مردولة» نامنده کی اثرینه «انما صدق قول الفائل لیس الخیر کالعیان لان العیان هو ادراک عین الناظر عین المنظور الیه فی زمان وجوده و فی مکان حصوله [۱]» سوزلریله باشلیور .

امام ابوالحسن الاشعری نیک مقالاتنده و عبدالقادر بغدادینک الفرق بین الفرقنده باشند قارا برحرکتله و اولی اولارق بر مذهبی بر آدمک تأسیس ایتدیکی فکرنک قبول ایدلدیکی کورولیور . ابن حزمک «کتاب الفصل» نده ایسه مذهبلرک مسائل علمیهدن واعتقادلردن نشأت ایتدیکی فکری موجوددر . (کتاب الفرق) صاحبی ابو محمد ایسه دهاها اساسلی بر اصول تعقیب ایدیور .

وبونلر هیچ بر تاریخی تکاملی و تدریجی انکشافی تعقیب ایتییور. ابوریحان بیرونی (وفاتی ۴۳۰) ابن حزمین اسکی اولدینی حالدده اصول علمیهدی چوق قوتلیدر . ابن حزم (وفاتی ۴۵۶) شهرستانیدن اسکی اولدینی حالدده دهاها علمی بر اصول تعقیب ایتشدر . ابو محمدک ۵۰۴ تاریخنده یازدینی (کتاب الفرق) ک اصولی ده شهرستانینک تعقیب ایتدیکی اصولدن دها جانلیدر. بناءً علیه محترم مؤلفر، علمی تماماً انفسی و شخصی بر متاع کی تلقی ایدهرک کندی قریحه لرینک کیف ما اتفاق طلوعاتی اور تابه آتمشلر و مذهبلرک تدقیقنده دقت ایدیلهرک نقطه لری آراشدیرمه و بو تدقیقلری ایلری کونوره جک اولان علم اصولنه و نهایت او تاریخه قدر یازیلان اثرلرده کورولمکده اولان اصوللردن هانکی سنک بومسائل و مذهبلری دهاها نافع بر صورتده یازمه یویریشلی اولدینی خصوصنه اصلاً التفات ایتمه مشلردر .

[۱] خبر، مشاهده کی دکلدر دین کیسه نیک سوزی حقیقه دوغریدر، چونکه مشاهده وعیان، مشاهده ایدن کیسه نیک بالذات، مشاهده ایدیلن شئی اولدینی کی، وجود بولدینی زمانده و حصول بولدینی مکانه ادراک ایتمه سی در .

کتابلرک طرزلی و ترتیبلری ده بویوک نحوئلر کؤسترمکده در . بویابنده کی اثرلرک بعضیلری مذهبیلری رده تخصیص ایدلمش وبوسبیله مسئلهلر اوزرندن یورودلمشدر . دیکر بعضیلری اسلام دائره سنده اولماین مذهبیلردن باشلا یارق هیچ دینی اولماینان فرقه لرله دینی اولوب اسلام اولماینان فرقه لری اوکجه ذکر ایتمش وبونلردن صوکر اسلام اولوب ده مؤلفک اعتقادینه مخالف اولان مذهبیلری یازلمشدر .

بعضیلری خوارجدن، بعضیلری شیعه دن باشلانمش ؛ بر قسمی تاریخ صیراسیله یازلمشدر (ابن تیمیه) الفرقان بین الحق والباطل (ص ۳۶ و ۳۷) نامنده کی اثرنده بوجهته تماس ایدهرک شو صورتله اداره کلام ایتیمکده در :

(علما ، مذهبیلری ترتیب خصوصنده مختلف صورتده حرکت ایتشلردره .

بعضیلری مذهبیلری ظهوری تاریخنه کوره ترتیب ایدر وخوارجدن باشلارلر ؛ بعضیلری اعتقادلرینک فالخی وایسلیکی ، خفت وغلطقی درجه سنه کوره اهل مذهبی ترتیب ایدرلر . و مرجئه دن باشلار ، جهیمیه ده بیتیریرلر . تکیم احمدک اصحابی بویله یایمشلردر : اوغلی عبدالله وامثالی ، و خلال ، ابو عبدالله بن بسطه وامثالی ، و ابو الفرج المقدسی کی . کک تاریخ صیراسنه کوره و کک اعتقادلرک درجه سنه کوره مذهبیلری یازانلر اثرلرینی جهیمیه ایله بیتیریرلر . زیرا بونلر ، بدعتلری اک غلیظ اولانلردر « بخاری » ده بویله در . صحیحی کتاب ایمان ایله یعنی مرجئه به رد ایله باشلامش و کتاب توحید ایله یعنی جهیمیه ایله وزندقلری رد ایله بیترمشدر .

آنجق کلامه دائر کتابلر تصنیف ایدلر کدن صوکر توحید وصفات بخلری تقدیم ایدلمک باشلانمش و جهیمیه یی رد ایتکدها لزوملی کورولمشدر . ابوالقاسم طبری اصول سته به دائر کتابنی بوضورتله یازمشدر .

بهقی ایسه بوسوتون آیری بر اصول تعقیب ایدهرک هر صنف ایچون بر اثر یازمشدر . صفاته دائر آیری ، قدر ایچون آیری ، ایمان مسئله لری حقنده آیری ، دلائل نبوت ایچون کذا بعث ونشور ایچون آیری آیری کتابلر یازمشدر .)

ابن تیمیه بوسوزلری ایله بویابنده کی اثرلرک کچیردیکی صفحه لری بر درجه به قدر کؤسترمک ایسته یور . فقط ابن تیمیه آ کلاسیلان مذهبیلره اوغراشمغه او قدر دالمش که آرتق هر شیئی مذهب مناقشه سی ماهیتنده کورمه که باشلامش و « صحیح بخاری » یی مرجئه به رد ایله باشلاتوب جهیمیه به رد ایله اکمال ایتدیر یور .

مع مافیه ابن تیمیه بومسئله ده بوسبوتون حقه سر دکلدرد . چونکه بخارینک، حدیثلری، صحیحلرینی تدقیق ایدرک شرائط صحته توافق ایدنلری طویللامش اولمق ایچون یازدیغنی ادعا ایتک مشکلدرد . مؤلفلرک اولجه قبول ایتدکلری اعتقادلردن وفکرلردن مجرد اولازق نام برعلم حسیدلکی ایله اثرلرینی یازدقلری پک کورولمیسور .

نتکیم امام بخاری (ابو عبدالله محمد بن اسماعیل) کندی شرائطنه توافق ایدن بعض حدیثلری کتابنه درج ایتدیکی کبی بابلرک ترتینده ده اولجه قبول ایتمش اولدیغنی فککلری مدافعه واونلره مخالف اولانلری رد ایتک مقصدیله حرکت ایتدیکی ظنی قوتلیدر . کندیسنک « خلق افمال » دائر اثر یازماسی ده بوشبهه یی قوتلندیره جک اسبابدن عد ایدیله بیلیر [۱] .

مؤلفلرک مذهبلری تصنیف خصوصنده اولدیغنی کبی تعداد خصوصنده ده اختلاف ایتدکلرینی کوریسور . بر قسمی هیچ بر عدله مقید دکلدرلر . یتمش اوچ فرقه داخلنده یازی یازانلر ، کندیلرندن صوکر ا جیقاجق مذهبله صیقیناجق بریر بر اقایه جق صورتده اولنری دولدورمشلردر . حتی شیعه دن بری یتمش اوچ فرقه یی شیعه مذهبلری ایله دولدورمش و بونلرک خارجنده قالانلری اسلام عد ایتمه مشدر .

احمد بن حنبل ک اصحابندن یوسف بن اسباط، عبدالله بن المبارک کبی ذوات، جهیمیه یی یتمش ایکی فرقه خارجنده عد ایدرک یتمش ایکی فرقه یی شیعه، خوارج، مرجئه ، قدریه شعبه لری ایله دولدورمشلردر [۲]

آنا مذهبلری تعیین خصوصنده ایسه هیچ بر زمرة محررین آراسنده توافق کوروله یور . خلاصه مؤلفلر بو خصوصده تعقیب ایدیله جک اصولده اولدیغنی کبی اثرلرینک طرزنده ، مذهبلرک تصنیفنده وعدد خصوصنده دقتلی حرکت ایدمه مشلردر .

موضوع بحث اثرلرک محتواسنی و اثرلرده تعقیب ایدیلن غایه و اصول حقنده داها صریح بر فکر ایدندیکمز زمان بونقطه لر، داها یاقیندن کوروله جکدر .

[۱] امام بخارینک خلق افماله دائر اثری سلیمانیه ناشر افندی کنبخانه سنده نومرو ۱۳۹ ده مقیددر .

[۲] الفرقان بین الحق و الباطل (ص ۱۱۱)

امام اشعريٰنك مقالاتی

شهرستانیدن اول مذاهبه دائر یازلمش اثرلردن نسخہ سی موجود بولونانلرك
مندرجاتی واصولی حقندہ فکر ایدنك ایچون بونك اك قدیمی اولان ابوالحسن علی بن
اسماعیل الاشعری « نك » مقالات اسلامین « نامندہ کی اثرندن باشلا یارق بو خصوصہ کی
کتابلری بر آز تحلیل و مندرجاتنه کوز کزدرہلم :

شیخ اشعری اثرینہ ، دیاناتی بیلنك وبونلرك آراسق فرق و تمیزاتنك ایستہ ینلرایچون
مذہبلری ومقالہلری اوکرنك لازمدر ، دیبہ باشلار . ویدیورکہ :

« بو خصوصہ یازی یازانلر تحقیق ایتہدن یازمشلرو مخالفلرینہ اضافہ ایتدکلری شیلردہ
خطا ایتمشلردر . بن ایسہ مذاہب خصوصندہ کی فکرلری احتصارہ رعایت ایدہرك وسوزی
اوزاتمایارق شرح ایدہ جکم : مسلمانلر پیغمبرلرندن صوکرہ بر جوق خصوصاندہ اختلاف
ایتمشلر وبرلرینی تفصیل ایتمشلردر . بوصورتہ قاریشیق برطاقم حزبلر حصولہ کلشدر ؛
برنلر « اسلام » نام عمومی آئندہ طوبالانیرلر .

اسلام آراسندہ ایلك اختلاف امامت مسئلہسندہ حادث اولمشدر وحضرت عثمانك
قتلنہ منجر اولان مسئلہیہ قدر باشقہ اختلاف حصولہ کلہ مشدر . امامندن صوکرہ حضرت
علی نك خلافتی ، طلحہ وزیر مسئلہسی وصفین محاربہسی اختلافہ سبب اولدی . ابوموسی
الاشعریٰنك حکم اولارق کوندراہسی اوزرینہ علی طرفدارلرینك بر قسمی خروج ایتدیلر
وبونلرہ خوارج نامی ویرلدی کہ بو اختلاف بوکونہ قدر دوام ایتیکدہدر .

مسلمانلر اون صنفہ آیرلمشلردر :

شیعیلر ، خازجیلر ، مرجئہ ، معتزلہ ، جہمیہ ، ضرائیہ ، حسینیہ ، بکریہ ، عامہ
واصحاب حدیث وعبداللہ بن کلاب القطان اصحابی اولان کلایبہدر .

شیعیلر اوچ صنفدر . بونلرہ شیعہ دہ نیلمہسی علی بہ تابع اولدقلری واونی سائر اصحابدن
مقدم عد ایتدکلری ایچوندر .

بو اوچ صنفدن بری غالیہدر . غالیہ دہ نیلمہسی ، علی حقندہ غلوائتہ لرندن واونك ایچون
بو یوک سوز سویلمہ لرندن نشأت ایتمشدر . بونلر اون بش فرقہدر :

اون بش فرقہ نك برنجیسی بیانیہدر . بونلر بیان بن سمعان التیمی نك اصحابیدر .

دیرلر که الله انسان صورتند، در و کندی وجهندن ماعدا هر شیئی هلاک اید، جکدر . بیان ، زهره یی دعوت ایتدیکنی وزهره نك کندیسنه اجابت ایتدیکنی و بونی اسم اعظم ایله یاپدیغنی ادعا ایتشد . بیانی خالد بن عبدالله القسری قتل ایتشد . حکایه ایدلدیکنه کوره بوفر قیه منسوب اولانلرک چوغی بیان بن سمعانه نبوت اثباته ایتشلردر و ابا هاشم عبدالله بن محمد بن حنفیه ، بیان بن سمعانک امامتی تنضیص و اونی امام نصب ایتشد، دییه اعتقاد ایدرلر .

ایکنجی فرقه عبدالله بن معاویه نك اصحابیدر . اوچنجیسی حرییه، دوردنجیسی مغیره، بشنجیسی منصوریه ، آلتنجیسی خطابییه در .

خطابییه فرقه سی ده بش فرقه یه آیرلشد . بوضورتله غایه فرقه لری اون اولیور . اون برتجی فرقه، الله دن عبارت اولان روح القدس ک پیغمبر علیه السلامده اولدیغنه، صوکر اعلی ده، صوکر احسن ده ، صوکر احسن ده و نهایت محمد بن حسن بن علی بن محمد بن علی ده اولدیغنه اعتقاد ایدرلر . اون ایکنجی فرقه بی تکذیب وعلی یی تالیه ایدرلر . اون اوچنجی فرقه شریعی، اون دوردنجی سبائییه، اون بشنجیسی ده اللهک، ایشلری محمد تقویض ایتدیکنی و بناء علیه هر شیئی محمدک یارادیغنی اعتقاد ایدرلر . الخ .

ایشته مقالات اسلامین ده ابوالحسنک یازدیغی برنجی قسمک خلاصه سی بودر . بوراده بیانییه بی نمونه اولارق تمامیه یازدم . دیگرلری ده اونک قدر بعضاً داها آز و بعضاً داها فضا ایشاحات ایله یازلشد . بونلر آراسنده بعض فرقه لرک اسملری یوقدرو هیچ برنده اشعری طرفندن مطالعه سرد ایدله مش و یالکیز حکایه ایله اکتفا ایدلشد . بوندن صوکر امام اشعری شیعه نك ایکنجی صنفی اولان رافضیه یی آ کلامغه باشلار . بوراده ده اول وجه تسمیه یی سوله دکن صوکر رافضه نامی آلتنده طویلانلرک مشترک اعتقادلری ایضاح ایدر ، بونلر کاملیه خارج اولق اوزره یکریمی دورت فرقه در . بویکریمی دورت فرقه دن هر برینی وجه تسمیه سی و کندیلرینه مخصوص اولان فکرلری ایله ایضاح ایتدکن صوکر رافضیلرک اختلاف ایتدکاری مسئله لره کچر :

رافضیلر تجسیم حصوصنده اختلاف ایتدیلر، بونلر آلتی فرقه در، حمله عرس مسئله سنده اختلاف ایتدیلر، عجا جمله می ، یوقسه الله می عرشی حاملدر . کذا الله حکمه قادرمیدر مسئله سنده سکیز فرقه یه آیرلایلر، قرآن مخلوقیدر، دکیدر، قرآنه زیاده داخل ایدلشمیدر، اللهک اراده سی حقتده اعمال عباد، استطاعه ، ایمان، وعید ، عذاب ، اطفال و الخ مسئله لرنده

اختلاف ايتديلىر. امام اشعري بواختلافاتى وهر فرقه نك فېكرلىرى رىدوا بطاله قالقيشمان بيسان ايدر. صوكرا رافضيلرك رچالى كيملردر، كتاب مؤلفلىرى، حديث راويلرى كيملردر، بونلرى كوسترر.

شيعيلرك اوچنچى صنفى تشكيل ايدن زېديهى عين وجهله ايضاح ايتدكن صوكرا آرالرنده اختلاف ايتدكارى مسئلهلىرى، الله شىئى ميدر، دكيدر، قدرته وصفلا نيرى، الله كذب ايدرمى ظام ايدرمى، اسما وصفات والى مسئلهلىرى ايضاح ايدر. اوندن صوكرا مقالات الخوارج بختنه كچر.

بويخنده خوارجك اتفاق ايتدكارى اساسلى سويلر. بونلردن ايلك اول اختلاف احداث ايدنه نك نافع بن ازرق الحنفى اولديغى قيدايدر. خارجيلر اوچ فرقه در: نجديه، عطويه، فديكيه، نجديه استننا ايتديلىر. ديكرلى على بنى تكفير خصوصنده اتفاق ايتشلردر. عطويه دن برشعبه اولان عجارده اون بش فرقه به آيرلشلردر والى.. بونلرك هر برينك آيرلقلرى اساسلر تامماً ذكر ايديليور. اوندن صوكرا خارجيلرك لغت علماسى، مؤلفلىرى، مستكلملىرى وهىچ مذهبي اولمايان خارجيلر آيرى آيرى كوستريليور. خوارجك مختلف عنوانلىرى، اطفال خصوصنده كى فېكرلىرى، وعيد، قدر، اجتهاد مسئلهلىرى حقتنده كى فېكرلر واختلافلر بيان ايديلر.

عين وجهله مرجه، معتزله، كلابيه والى فرقهلىرى و بونلرك اساسلى وصوكرا مذهبيلرك تفصيلاتى ذكر ايديلر.

معتزله نك توليد، استطاعت كى مسئلهلرنده كى اختلافلىرى، عصمت ونبوات حقتنده كى فېكرلىرى، اسما وصفات بختنده عبدالله بن كلابك قولى، كلام، وجه، قدرت مسئلهلرنده اختلاف و فرقلر تفصيل ايديلر، نهايت اصحاب حديث واهل سنتك اعتقادلىرى بيسان ايديلر. شيخ اشعري بوراده كنديسنك قبول ايتديكى مذهبي واعتقادلىرى ايضاح ايدر. بورايه قدر ويريلن ايضاحات كتابك برنجى قسمنى تشكيل ايتيكده در.

مقالات الاسلاميين، كى ايكنچى قسمى، فلسفى اختلافلره طبيعات والهيّات مسئلهلرينه دائر در. بوقسمده جسم، جزؤ واحد، طفره مسئلهلرينه، انسان ندر؟ روح وحيات ندر، جواس خمس، شم وذوق، لون، حركت وسكون، رؤيت بختلرينه، بقا وفنا، علل مسئلهلرينه حتى جن وشيطان حقتنده كى تلقيله تماس ايدلشدر. بويخلرده ندر قدر فېكر جريانى حصوله كلىش ايسه اونلرى برر مذهب اولق اوزره بيان ايدر.

امام اشعری «سفت ترق» حدیثی مبدأ حرکت اتحاد ایتهدیکی ایچون فرقه لرك یتیش اوج ویا دها زیاده اولاجنی حقنده بر عددله مقید دکلدرد. اساساً کندیسى مقاله ومذهبی غایت عمومی معناده تلقی ایتمشدر. هر هانکی بر مسئله ده ، منسوب اولدینی زمره یه مخالفت ایدن آدم ، یکی بر مذهب ، یکی بر مقاله صاحبیدرد. بوضورتله مذهب لار اوقادار چوغالمشدر که شیخ اشعری بونلرك بر چوغنه اسم بولاماشدر . کندندن اول یازیلان مذهب کتابلرینک نه صورتده اولدیغنی ییلیمورز . فقط شیخ اشعری اثرینک باشنده اونلره مخالفت ایتدیکى نقطه لری کوستریور . اونلرك ده مذهبی ، بر مقاله وبر فکر معناسنده تلقی ایتدکاری آکلاشیلور .

اشعرینک کندندن اولکی مؤلفلره مخالفت ایتدیکى شیلرده جالب دقت اولان نقطه بو کبی اثرلرده کلام مجادلرینک یورودولمه سنه طرفدار اولماماسیدرد. معلومات موجوده نک تحریف ایدلمه سنی ، خصصمک سوزینه علاوه لر یایلماماسنی واونلرك فکرلرینی اولدقلری کبی ، حقیقته مقارن بر صورتده کوسترمکی طلب ایدیور .

اثرده یاپیلان شی ، مذهب لری قسملره بولمک وصیرالامق ، صوکر هر مذهبک آلدینی عنواندن حرکت ایدرک تسمیه سیلرینی ، کیمه منسوب اولدقلرینی کوسترمک وهر مذهبک دیکر لرندن تمیز ایتدیکى کندینه خاص اساسلری تثبیت ایتکدر .

شیخ اشعری ، اکثریا مختلف فرقه لرك برلشدکاری نقطه لری قید ایتدیکى کبی مذهب مؤسس لرینک نه کبی ادعای اولدیغنی ومنسوب لرینک اعتقادلرینک نه دن عبارت بولندیغنی ده کوسترد . مذهب لری آکلاتیرکن هر مذهب اربابنک زمره لده اقامت ایتدکلرینی وبونلردن هانکیلرینک کندی زمانند یاشامقده اولدقلرینی کوسترمک لزوم کورولمه مشدر .

حالبوکه بو کبی نقطه لرده اشارت ایتیمی چوق فائده لی اولاجقدی . بو کبی اوافق بعض نقصانلره برابر اثر باشلانغیچ دورینه خاص بعضی انتظامسزقلر کوسترمکده در . احمد حنبلك رديه سی دها منتظم ، فکرلرك صیرایله ردایدیلرک یازلمش اولدینی کوریلور . مقالات الاسلامیین ده ایسه مثلاً بیانیه فرقه بی دفعاتله ذکر ایدلمشدر . اولاشعیه نك غایه شعبه لرندن بر فرقه اولارق یازلدینی حالد ایکیجی دفعه رافضه شعبه سندن بر فرقه اولارق کوسترلشدر . کرچه اوزمانلر بیانیه نك هانکی شعبه یه نسبت ایدلمه سنک دوضرو اولاجنی کسیدریله مزدی ، موضوع تماماً ایشلمه مشدی . بونکله برابر باشقه بریقمبرادعاسی بولونمق نقطه نظرندن غایه دن ، امامت مسئله سنده رافضه دن اولایلیردی . فقط بنجه بونلر صوکرادن

توجيه قیلندندر . دوغروسی اترك ابتدائيك عرض ایتمکده اولدیغیدر . نیکیم هشامیه فرقه‌سی وهشام بن حکم اترك باش طرفدن متعدد برلرده موضوع بحث اولمده در . بر درجه‌یه قدر اشعریك طوئدینی اصول ده بو حاله سبیت ویرمکده در . چونکه مذهبلی یازدقدن صوکر ارقاسندن رؤیت مسئله سنده وفلان مسئله ده کی اختلافلر دیهرك او مذهبلی یکیدن موضوع بحث ایتک ضروریدر .

وبو آنجی بوکون ایچون بر قصور او بیلردی . بیک سنه اول ایچون بو حال ابتدائیک ایچنده تکمل افاده ایدر . ابرده مذهبلیک تشکلی اسبابی ده آراشدیرلمامشدر . مع مافیه کندیسى ذاتا بو کالزوم کورمه مکده در . او ، یالکز واقعلری سویلر وایضاح ایتز . اترك قیمتی ده بوراده در . بالخاصه ایکنجی قسمده هر مسئله حقنده ذکر ایتدیکی اختلافلر ، بر مسئله حقنده بوتون جریانلری کوسترمک ومختلف نظریه لر آراسنده مقایسه یاپوب حقیقتی آراق ایچون چوق قیمتلی در . اترك بو قسمی ، مذهبلیر قسمک تاریخی قیمتی قدر ، علمی اهمیتی حائزدر .

۲۰

الفرق بين الفرقه بر نظر

ابومنصور عبدالقاهر بغدادینک « الفرق بين الفرق » نامنده کی اثرینه کلنجه بو اثر حضرت پیغمبرک بر حدیثی شرح ایتک احتیاجندن دوغمشدر . حدیث ، ملتک یتمش اوج فرقه‌یه آریلاجغه و بونلردن یالکز برینک فرقه ناجیه اولدیغنه دائر اولان حدیثدر . ائردن مقصود اولان شیء فرقه ناجیه ایله ضلال فرقه لرینک فرقلری کوسترمکدر . بوغایه بی استهداف ایدن کتاب بش قسمه آیرلمشدر .

برنجی قسم . اتمک یتمش اوج فرقه‌یه آریلاجغه دائر سلفندن روایت ایریلن حدیثک تحقیقینه دائر در . بوراده عبدالقاهر یدنجی سلسله ده پیغمبره منتهی اولان اوج حدیث ذکر ایدیور و دییور که اتمک افتراقی حقنده وارد اولان حدیثک بر چوق سندلری وارددر . پیغمبردن انس بن مالک ، ابوهریره ، ابوالدرداء ، جابر ، ابوسعید الحدری ، ابی بن کعب ، عبدالله بن عمرو بن عاص ، ابوامامه ، وائله بن الاسقع و سائر اصحاب بو حدیثی روایت ایتلمشدر . حتی خلفاء راشدینک ده کندیلرندن صوکر اتمک فرقه لره آریلاجغی سویه دکبری روایت ایدلمشدر .

بوندن مابعدا قدریه‌نک ، مرجئه‌نک ، مارقه‌نک ذمه دائر پیغمبردن و اصحابک ایلری کلنلرندن حدیثلر روایت ایدلمشدر. حدیثده موضوع بحث ایدیلن فرقه‌لر، بونلرکی فرقه ناجیه به عدل و توحید ، وعد و وعید ، قدر و استطاعه ، خیر و شر و الخ مسائله اساسیه ده مخالف اولانلردر . حلال و حرام بابلرنده کی احکامک فروعنده فقه اماملرینک اختلافاتی بوفرقه‌لرده داخل دکلدرد. زیرا بونلر آراسنده یکدیگری تکفیر و تضلیل ایدنلر کورولمه‌مشدر . بونلر یا هر برینک مصیب اولدقلرینه قائلدرلر و یا خود برینی تصویب و دیگرلرینی تخطئه ایدرلر. خطا ایدن ضالاله نسبت ایدلر. بناء علیه پیغمبرک حدیثدن مقصدی اوته کی فرقه‌لردر .

ایکنجی قسم اتمک یتیمش اوج فرقه به آیرماسی کیفیتنی ایضاح و یتیمش اوج فرقه بی تعداد ایده‌جک و بونک ضمیمه « ملت اسلام » نام عمومیس آلنده طوبولانان فرقه‌لری کوستره‌جکدر . عبدالقاهر بغدادی ، بوراد ایلک اختلاف اوله‌رق امامتی دکل ، پیغمبریمزک وفاتنده اونک موتی و یارفتی خصوصنده وقوعه‌کن اختلافی ذکر ایتکده‌در. ایکنجی اختلاف ، موضع دفتنده وقوعه‌گمشدر . امامته کی اختلاف اوجنجی اختلافدر . و بونک قدر باقی اولانده بودر. فقط بونلر و بوکا بکزه‌ین‌داها برچوق اختلافلر، حضرت عثمانک خلافتک آلتنجی سنه‌سنه قدر فقهی مسئله‌لرده اختلاف قبلیندن ایدی . اصل فرقه‌لری تولید ایدن اساسلی اختلافلر عثمان حقه‌ده و نهایت عثمانک قائللری حقه‌ده و حضرت علی حقه‌ده ، اصحاب جمل ، معاویه ، اهل صفین ، حکمین مسئله‌لرنده حصوله کلدی و بونلر الیوم باقیدر. آنجاک اصحابک متأخرلری زماننده درکه معبدجهنی ، غیلان دمشق و جعد بن درهمک قدر و استطاعه مسئله‌لرنده کی اختلافلری حادث اولدی . اوزمان انس بن مالک ، ابن عباس ، ابوهریره . عبدالله بن عمرکی اصحاب برحیات ایدیلر و بونلردن تبری ایتدیلر . خوارج اختلافاتی بوندن صوکر اظهور ایتمشدر ، داها صوکراده حسن بصری زماننده واصل بن عطاءک مخالفی چیقمشدر .

رافضیلردن سبابیه فرقه‌سی ایسه‌داها حضرت علی زماننده بدعتلرینی اظهار ایتمشلردر . لکن بونلر حضرت علی به « آله » دیدکلری ایچون امت اسلامدن معدود دکلدلر . بوفرقه‌لردن رافضیلر یکریمی ، خارجیلر یکریمی ، قدریه یکریمی ، مرجئه بش ، نجاریه اوج فرقه به آیرلمشلردر . بونلره ضرایبه ، جهمی و کرامیه فرقه‌لرینی علاوه ایدرسه‌ک مجموعی یتیمش ایکی فرقه ایدر . اهل سنت و الجماعت مذهبی ده یتیمش اوجنجی فرقه‌نی تشکیل ایدر .

کتابک اوچنچى قسمى فرقه لرك اقوال و افکارى وهى برىنک فضاىخى تفصیلاً بیانہ
تخصیص ایدلشدرد .

بوراده مؤلف اولارافضیلرک، صوکر اخوارجک و صیراسیله معتزله، مرجئه و اخ فرقه لرینک
آیرلیدنی هر فرقه یی آری آری ذکر ایدرد . روافض نام عمومیسى آلتنده طویلانان متعدد
فرقه لرك مابه الاشتراکى، یعنی جهت جامعہ سنى ذکر ایتده دن دوغرو دن دوغرى به
هر فرقه نك مابه الامتیازی یعنی کندینه خاص اولان اوصافنى تعداد ایدیور . بعض فرقه لرك
آلیدنی مشترک عنوانک وجه تسمیه سنى و اتفاق ایتدکلى نقطه لرى مناسبت دوشدیکى
پرلرده منتظم برصیرا تعقیب ایتیه رکه سویلر . بعضاً فرقه لرك نه صورتله نشأت ایتدیکنه دائر
ظاهرى سبیلرى کوستردیکى کبی، بونلرى بر درجه یه قدر ظهور و نشأتلى اعتبارله تاریخ
صیراسیله یازمشدرد . اثرنده اسمى اولمایان فرقه یه نادراً تصادف ایدیلر .

مذهبلرى یازارکن هر مذهب اربابنک کیمه منسوب اولدیغى یازار . بر مذهب اربابنک
منسوب اولدیغى آدام بعضاً او مذهبک مؤسسى اولق اوزره قید ایدلمش، بعضاً ده او مذهب
سایکارینک مدار امتیازی اولارق اعتقاد ایدیان ذات اولق اوزره کوسترلشدرد . اصلیه
کیمیه کبی مذهب اسملى برنجی نوعدن؛ جعفریه، اسماعلیه کبی اسملرده ایکنچى نوعدندرد .
بوندن صوکر هر مذهبک کندیلرینه خاص فکریلر، بونلرک کندی ایچنده دوغان فرقه لره
آرالرنده حصوله کان اختلافلر، فکریلرى ترویج ایچون سسویه دکلى منظومه لر
و کندیلرى عامهنده سویه نیلن ردیه لر ذکر ایدیلر .

بونلرله کیملرک حرب ایتدیکنى و بو حرب اثناسنده کیملرک مقتول اولدیغى اولدقچه
تفصیلاً یازار . آرالرنده کندینه وحى کلدیکنى ادعا ایدنلر و یابعض غرائب کوسترلر
وارسه ذکر ایدرد و بو مذهبلر رجالندن حدیث روایت ایدیلوب ایدله دیکنى و کیملرک بورواتى
قبول ایدوب کیملرک قبول ایتیه دیکنى قید ایدرد و نهایت بونلرک هانکى نقطه دن تکفیر
ایدلکلىرى و نتیجه ده بو مذهب حقه ده کى کندی قناعتى آکلاتیر .

بومبجئده الکچوق تفصیلات معتزله بخلرنده در . بونلرک فکریلرى فضاىخ نامى آلتنده
برنجى فضیحه، ایکنچى، اوچنچى، اون بشنچى فضیحه دییه و اخ ذکر ایتدکده در .
بوراده عبدالقاهر تام مغناسیله بر فلسفه و کلام مورخى وضعیتى آلمدده در . نظام
ابوالهذیل . ابوهاشم کبی مشهور معتزلیلرک کندیلرینه خاص فکرى، کندی تعبیرله
فضیحه لرى برر برر تعداد، تفصیل و تنقید ایدرد .

الهیات مجموعه سى صابى : ه

اثرک در دینجی قسمی اسلام اولمادیفی حالده اسلامه انتساب ایدن فرقه لری کو ستر مکده در .
ظاهرده اسلامه منتسب، حقیقتده امتدن خارج اولان فرقه لری کر می در . بوندن هر بری
کندی آرالرنده بر طاقم شعبه لره آیرلشدر . بونلردن هر فرقه نک احوالی وهانکی
نقطه لردن اسلام ملتی خارجه چیققلرینی ایضاح ایدر . عبدالقاهر، بونلر ایچنده الک زیاده
باطنیلر اوزرنده توقف ایتمکده در .

بشنجی قسم، فرقه ناجیه نک اوصاف ومحاسنی وبونلرک نجاتده اولدقلرینی تحقیقه
تخصیص ایدلشدر . عبدالقاهرک اثرنده کی بیاناته کوره اهل سنت واجتماعت سکر صنفدر .
متکلمیندن صفاتیه طریقه سالک اولانلردن باشلایارق اصول دینده صفاتیه مذهبی قبول
ایدن فقه اماملری، مالکی، شافعی اوزاعی، ثوری، ابوحنیفه، ابن ابی لیلی، ابو ثور،
احمد بن حنبل، اهل ظاهر وسأره بی وصوکر محمدلری، لغت اماملرینی، قرأومفسرینی،
زاهد صوفیلری، مسلمان حدودنده کی مرابطلری واهل سنت علماسنی تصویب ایدن
بوتون عوامی بوسکر صنفده صایمکده در .

بونلرک اعتقاد ایتدکاری اون بش اصلی تفصیلاً ایضاح ایدر .

اثرک اوچنجی، دوردنجی قسمی یوقاریده کورولدیکی اوزره مذهبلره تخصیص
ایدلشدر . کتابک الک جانی یری ده بوراسیدر . بوراده تعقیب ایدیلان اصول، یوقاریده ویریلن
ایضاحاتدن آکلاشلمشدر . عبدالقاهر بوانرنده کندی زماننده یاشایان مذهبلری دها زیاده
تفصیل ایتش واونلره دها آچیقندن هجوم ایتشدر . اساساً کتابنده غایه بونلری رد ایتک
وفرقه ناجیه نک اهل سنت مذهبی اولدیغنی اثبات ایتکدر . مذهبلر سائر کتابلرده
اولدیغنی کی واقعه حالنده یازلشدر . اثنای تحریرده مطلوب درجه انسجامه دقت ایدلدیکی
ومذهبی وجوده کتیرن شینک برشخص ویا اشخاص اولدیغنی مبدأدن حرکت ایدلدیکی
کورولمکده در . اثرده هر مذهبک منشأی وصورت تأسسی وتوسعنک اسبابی کی جهتلرک
ایضاحنه تشبث ایدلمه مشدر .

* *

ابوالمظفر طاهر اسسفرائینک کتاب التبصیری، عبدالقاهر بغدادینک اثرینه چوق
بکزمه مکده در . کتابک مقدمه سی الفرق بین الفرقده اولدیغنی کی ایلک اختلافله داژدر .
مندرجاتی اون فصله آیرلشدر . بو فصللر روافضدن باشلار وصیراسیله خوارج، قدریه،
حرجیه، نجاریه، ضراریه، بکریه، جهمییه، کرامیه، ومشبه یازیلیر . اون اوچنجی فصل
دین اسلامه انتساب ایتک ایسته ین ومسلمانلردن معدود اولمایان فرقه لره اون دوردنجیسی

قبل السلام ظهور ایدن ملحد قوملره اون بشنچی فصلده اهل سنت اعتقادینه واونلرک مفاخر ومحاسنه تخصیص ایدلمشدر .

بر مذهبی تصویر ایدرکن فیلسوفلرک هانکی سوزلرندن متأثر اولدقلرینی وصورا کره برینک فضیحنی ذکر ایدر. فکرلرنده طرفدارلق لزومندن فضلهدر. کعبیه مذهبی بازارکن کعبی حقهنده « بو آدم هر علمده ادعا صاحبی ایدی ، حالبوکه هر شیئک کنارندن کچمشدر » دییور. معتزله حقهنده پک بی امان داوارامشدر بو خصوصده عبدالقاهر دن ایرماز .

یتیمش ایکی فرقه بی بولمق ایچون روافض ، خوارج ، قدریه مذهبلیرینی یکر میشر فرقه به و مرجئه بی یدی فرقه به آیدر. بونلره نجاریلر ضراویلر ، جهمییه ، مشبهه علاوه ایدیلر سه حساب تمامدر . یتیمش اوچنچی فرقه دهده ناجیه فرقه سیدر . بونلردن ماعدا یتیمش ایکی فرقه دن خارج اولانلر واردرکه بونلر اسلامدن اولکی فرقه در [۱]

اثرده مؤلفک شخصیتی کوسته ره جک بر خصوصیت یوقدر اثرک طرزی و اصولی وقسماً ترتیبی عبدالقاهرک اثرینک عینیدر. یالکمز بونده بر آزداها انسجام کورولیور سه ده یکی برشیئ یوقدر .

۲۱

ابن حزمک اثری

شهرستانیدن اول « ملل و نحل » عائد یازیلان اثرلر ایچنده حقیقه علمی بر قیمت واهیتی حائر اولان اثرلردن بری « امام ابو محمد علی بن احمد بن حزم » ک « کتاب الفصل فی الملل و الاوهاء و النحل » نامنده کی کتابیدر .

(۱) کتاب التصیر فاتح کتبخانه سنده ۲۹۰۵ و ۲۹۰۶ نومرولده مقیددر. کتابک برنجیسی محمد بخاری طرفندن ۷۰۸ ده یازلمش دیکری غایت نفیس برخط ایله یکچیزی امانلردن بری طرفندن مؤخر زمانده یازلمشدر . مؤلف بو اثرنده همشهریسی ابو اسحق اسفرائینی بی زیاده سیله مدح ایتکدهدر. هیچ کیمسه اونک ایله مناقشه به جسارت ایده مرمش. هر نه دن بحث ایش ایشه دایماً حق اونکله ایش . مؤلف قاضی ابوبکرک اعتقاده و مذاهبه دائر ۵۰۰۰۰ ورق یازی یازدیغنی سوله بورکه قید احتیاط ایله تلقی اولونمق ایجاب ایدر .

ابوالمظفر ، برده (تاج التراجم) نامیله قرآن تفسیرینه دائر اثری بولوندیغنی و بوراده مفسرلرک و محدثلرک تراجم احوالی و اعتقادلری کوسترلدیگنی کتابنده یازمقدهدر . کندیسنه شهقور بن طاهر الشافعی دخی ده یلیدی مذکور کتابک سرلوحه سنده و کشف الظنونه کوسترلکدهدر (وفاتی ۴۷۱) .

مؤلف کتابك باش طرفنده بر چوق ذوات دييور، انسانلرك مختلف دينلرد و مختلف مذهبلره آبرماسی خصوصنده جداً بر چوق اثرلر وجوده كتيرمشلردر. آنجق بونلرك بر قسمی كه وده ذلك ايتمشلر، بعض غلطلر استعمال ايدهرلك اونه كنه بر يكنه چاتمشلر. بو صورتله بحقی آكلاشيلماس بر حاله كتيره رك عالم يامادن خصصی الزام ايتمشلردر. ديكر بر قسمی ده خذف، حصر و اختصار ايتمشلر و مذهب صاحبلىرك بر چوق قوی معارضه ليرنى حصير آلتى ايتمشلر و بناء عليه اونلرك فكرليرنى ايضاح خصوصنده ضعف و غفلت كوسترمكه راضى اولمقله. كندينه قارشى انصاف سزلق و خصمنك حق اعتراضى تماماً و يرمه مككه خصمنه قارشى ظالم، كتابى او قويا نلرك حقنى ده اونلرى باشقه كتابلرى او قومقدن مستغنى قيلاماد قلرى ايجون سوء استعمال ايتمشلردر.

بك آزی استنا ايديليرسه همان هيدى، سوزليرنى او درجه تعقيد ايتمشلردر كه ذكا اربابندن چوغى ايجون او سوزلرى آ كلامق مشكل اولييور. معانى يي او قدر اوزاقدن او چورمشلركه سوزك صوكى، اولنى اونونديرييور. بويا بيلان شيلر معنلرده كى فساددن باشقه حقيقى اورتن بر طاقم پرده لردر. بونلره دنيا، نه ده آخرت ايجون مستحسن ذكلدر. بوندن صوكرا مؤلف دين اسلامه مخالف اولان فرقه لرك آلتى اساسلى فرقه اولديغنى كوستير: ۱ سوفسطايلر، ۲ خالق عالمى انكار ايدنلر ۳ تعدد قدمايه قائل اولانلر، ۴ تعدد الوهيه قائل اولانلر، ۵ الوهيتى قبول ايدوب پيغمبرلكى انكار ايدنلر، ۶ بعض پيغمبرلرى قبول و بعضيليرنى انكار ايدنلر.

بونلرك هر بندن بر چوق رايلىر و مذهبلىر چيقمشسدر. مؤلف بومذهبلىرك هر بيرنى رد ايتك ايجون بر بحث يازدقدن و بونلر آراسنده خريستيان و يهودى فرقه ليرنى و بونلرك كتابليرنى تفصيلاً بيان و ابطال ايتدكدن صوكرا اهل اسلام فرقه ليرنى و بونلردن هانكي سبك حق اولديغنى تفصيله باشلار. بونلرده بش فرقه در: اهل سنت، معتزله، مرجئه، شيعة، خوارج.

اهل سنته مخالف اولان دورت فرقه لك ايچنده اويله فرقه لر واردركه بونلرك بر قسمى اهل سنتدن بك اوزاقلشيرلر و ديكر بر قسمى ايسه اهل سنه ياقينلاشيرلر. مرجئه فرقه ليرنى اهل سنه لك ياقين اولانى ابو خنيفة مذهبي در. اك اوزاق اولانى ده جهنم بن صفوان، اشعري و محمد بن كرامك مذهبلىدر. زيرا جهنم و اشعري دييورلركه ايمان بر آدامك يالكىز قلب ايله اعتقاد ايتمه سى در؛ ايسترسه بو آدم لسانيله تثليث و كفر اظهار ايتسون، ايسترسه دار اسلامده

صاقینمقسنزین صلیبه عبادت ایتسون [۱]. محمد بن کرام ایسه قلباً کفری اعتقاد ایتسه دخی
لسانی ایله سوبیه مک ایمان ایچون کافیدر، دییور. معتزله فرقه لرندن اهل سنته ک یا قین اولانی حسین
نجارک اصحابی در، اک اوزاق اولانی ده ابوالهذیل در. بوصورتله فرقه لریک تفصیلنه کیریشه ن
ابن حزم، مذهب لری یازارکن اولاً مذهب منتسبلرینک تمسک ایتدک لری عمده لری کوستر،
صوکر ا مذهب لریک نه صورتله نشأت ایتدک لری ایضاح ایدر. مذهب لردن چوغنک دیانت اسلامیه دن
چیقماسنه سبب اولق اوزره شومطالعده بولونیور: بر زمان فرس، کنیش مملکت لره مالک
وبوتون امت لره حاکم ایدی. بونلر کندی لرینه بویوک برپایه ویرلر، کندی لرینی حر و دیگر اقوامی
کوله عد ایدر لردی. نظر لرند عرب، بوتون قوم لریک دوننده قیمت سز برمت ایدی. فقط
بر کون عرب لریک اللرنده و اتلرینک زوال بولدیغی کوردیلر. وضعیت لری فنالاشدی و مصیبت لری
آرتدی، اسلامه زمان زمان حیل و حرب احداثی چاره لرینه باش اورمه باشلادیلر. موفق
اولا مانجه اسلامیتی اظهاره و حضرت علی به یاسیلان ظلمی شنیع عد ایتمکه قالدیلر و بو،
آرالرنده بر جوق فرقه لریک چیقماسنه سبب اولدی. بعضی لری رسول الله اک اصحابی کافر
اولدق لری ایچون احکام دینی یی اونلردن اوکرنمک دوعری دکادر. بناء علیه دینک حقیقی
انتظار ایدلرکده اولان « مهدی » دن اوکرنمک لازمدر، دیدیلر. بر قسمی ده نبوت ادعا
ایدنلره تابع اولدیلر و نهایت حملوله ویا شرعی احکامک سقوطنه قائل اولدیلر... الخ.

بومطالعده دن صوکر ا ابن حزم مسلمانلرک افتراق ایتدک لری عمده لریک بر برر تفصیلاً
تشریحنه کچر. بونلری دلیل لری ایله مناقشه و اهل حقک فکر لری برر کتاب حالده اوزون
اوزادی به بیان ایتدکن صوکر ا اهل سنت خارجنده قالان دورت فرقه نک ضالانلرینی
قارنلرک قولایجه آکلا یا بیلرک بروضوح ایله یازمغه باشلار.

شیعه فرقه سنک اک شیع لری بری، زیدیه دن بر شعبه اولان جارودیه طائفه سی،
دیگری رافضیه دن امامیه طائفه سی و صوکنجیسی غالیه اولق اوزره اوچ فرقه در.
بونلری و خارجیلرله معتزله نک فکر لری مسئله مسئله یازارق تنقید ایدر. بوراده
ابن حزمک سوزلری « وهذا تعجیب مجرد لله تعالی » « هذار دعلی الله جهاراً » « وهذا کلام
تقشع رمنه ذوائب المؤمن » طرزنده در. مرجئه غلاتی ده عین وجهله تصویر ایتکده در.
مرجئه غلات ایکی طائفه در: بری کرامیه، دیگری جهیمیه ایله اشعریه در. کرامیه، خراسان

(۱) اشعری نک ایمان حقنده کی فکری بومقاله نک آشاغیسنده ۲۳۴ نجی صحیفه ده یازلمشدر. آکلا شیلورکه
ابن حزمک بواتری یازدیغی تاریخلرده اشعری نک اعتقاداتی و فکر لری تماماً اندلس قطعه سنه نقل
ایدلمه مشدی. یوقسه ابن حزمک قصداً اشعری نک اعتقاداتی تحریف ایتدیکنی ظن ایتک ایسته مه یز.

وقدس طرفلرنده، جهیمه خراسانده، اشعریه ایسه بغداد وبصره جوارنده در. بونلر اخیراً صقلیه، قیروان واندلس طرفلرینه ده نفوذ و سرایت ایتمشلردر. الحمدلله صوکه زمانلرده بونلرک نفوذی قیرلمشدر.

دیورکه بکا اشعریلرک رئیس لرندن اولان سلیمان بن خلف الباجی نقل ایتدی: کندی مذهبداشلی آراسنده پیغمبرلرک آتنای تبلیغه کذب سویلهمه لری جاتردر، دینلری وارمش. ابن حزم، اشعریلر هجوم ایچون بوراده (جلد ۴ ص ۲۰۵ و متعاقب) چوق اوغراشمقده در: امام اشعری بی برچوق جهتلردن تکفیرایدیور، اشعریه نك بویوکلرندن محمد بن الطیب الباقلائی دیورکه اللهک اون بش صفی وارد و هپسی قدیمدر. هپسی اللهک غیری و هریری یکدی کلرندن آیریدر. الله ده بونلردن باشقه در. ابو محمد ابن حزم دیورکه «والله بوخرستیانلرک سوزندن داها عظیم و کفر و شرک خصوصنده داها مدخولدر. زیرا نصاری، الله ایله برابر آنجق ایکی شی سویلیورلر والله اوایکینک اوچنچیسیدر دیورلر. بونلرایسه الله ایله اون بش شی داها وارد و الله بونلرک اون آلتنجیسی دردییورلر. اشعری، محالس نامیله معروف اولان کتابنده تصریح ایتشدرکه الله تعالی ایله برابر اللهدن ماعدا برطاقم شیلر وار و بونلر الله کی ازی در. بوایه علناً توحیدی ابطالدر. بونلری بو ضلالته سوق ایدن شی، اللهه علم و قدرت، عزت و کلام انجق بو صورتله ثابت اولور ظن ایتملری در معاذالله، من هذا ابن حزم، اک زیاده کندی زماننده یاشامش اولان موصل قاضیسی ابو جعفر سمنانی ایله اوغراشمقده در. بونک کتابلری ابن حزمک آله کچمش، اورادن حرفی حرفه عباره لر نقل ایدرک «هذانص کلام السمنانی حرفاً حرفاً» دیدکن صوکر ابن غلات مشبه دن هیچ کیمسه بی بومبتدع، جاهل، ملحد متهوردن داها جسور کورمدم، دیور. بوندن صوکر صوفیه نك شناعتی حقنده برقاج سوز سویلر و صوکر معجزه، نبوت، احوال، حرکت و سکون، جواهر و اعراض، نفس، طبیعت، طفره، جزؤ لا یتجزی و الح کی مسائل علمیه ده کی اختلافاتی ذکر ایدر. مؤلفک بورالرده کی طرزی شودر:

مثلاً نفس حقنده اختلاف ایدلدی. ابن کیسان الاصب نفسی اساسندن انکار ایتدی جالینوس و ابو هذیل بن هذیل العلاف نفس عرضدر، بعضیلری نفس، تنفس ایله کربوب چیقان نسیمدر، روح ایسه عرضدر. دیدیلر. باقلانی و سائر اشعریلر بوکا تابع اولدیلر. دیگر بری جوهردر، دیدی و الح. بکا کوره روح و نفس الفاظ مترادفه دندر، معنالی

بردر، اولکیلرک فکرلری دوغری دکلدی و بونلری برر برر رد ایله نتیجه ده کندی ادعاسنی اثبات ایچون دلیللر کتیرر و بوطر زده دوام ایله اثرینی ا کمال ایدر .
بواثرده شایان دقت اولان جهت اعتقادده عائد اولان مسئله لر اساس اتخاذا ایدیلرک مذهبلرک اونلره استناد استدیلمه سی در . عین زمانده بو اثر بوبابده یازیلان اثرلردن اوچ ویا دورت دفعه داهام فصل اولدینی ایچون داهام استفاده لی بخلری محتویدر . اشعری مذهبی حقه ده کی تنقیدلری، اکثر یسنده استناد ایتدیکی معلومات مبالغه لی اولمقله برابر، مذهبک تصفییه و یکیدن تدقیقی ایچون اهمیتی حائز اولابیلیر . بو کتابک موضوعی، مذهبلرک تاریخی یازمق دکل، هر مذهب اربابنک اعتقاد ایتدکلی فکرلرک رد و تقییحی و بونک آلتنده ابن حزمک کندی مذهبی اولان ظاهر ی مذهبک مدافعه سیدر . بواعتیار ایله ملل و نخله تخصیص ایدیلن بو کتابده کلام مناقشه لری وجدل بخلری تعیب ایدیلرملیدر .

۲۲

ابوریحانک اثری

مذاهبه دائر یازیلان اثرلردن بری واک جالب دقت اولانی یوقاریده کوسر تلدیکی وجهله ابوالریحان البیرونینک هند احوالنه دائر یازدینی اثردر .
مشارالیهک قرامطیه دائر دوغریدن دوغریوه مذهب تنقیدی نقطه نظرندن قلمه آلمش براری بولوندینی بعض کتابلرک مندرجاتندن آکلاشیلیمقده ایسه ده بواثرک الیوم موجودیتنه مطلع دکلز .
بوخصوصده یازلمش اثرلردن المزمه کچی هند احوالی تحقیقه تخصیص ایتدیکی کتابیدر . نوعی شخصنه منحصر و حقیقه خصوصی برقیمتی حائز اولان بواثر، کرچه تمامیه مذاهب وادیان تاریخی اولمق اوزره یازلمش دکلدی . فقط صورت خصوصیه ده هندیلرک دینی اعتقاد و مراسمنی تدقیق ایچون یازیلان برسیاحتده بالذات هندیلر آراسنده اجرا ایدیان مشاهده لر واونلرک عبادتخانه لرنده اونلره برابر یاشامق و علماسندن طلبه درسی اوکور کی تدرس ایتک صورتیه وقوعه کلن تدقیقلردن وجوده کلمشدرکه اثرک اهمیتی آرتدیران جهتدرده بونلردر . مؤلف کنندیسی اثرینک برنجی فصلنده هندیلرک احوال و اعتقاداتی حقلیه تدقیق ایتمه نک نه دن دولایی مشکل اولدینی ایضاح ایدرکن «انی کنت اقتدی من منجمیم مقام التلمیذ من الاستاذ لجمعی فیما بینهم و تصوری عما هم فیه من مواضعانهم - ص ۱۲»

دیور که بوسوزلر هند احوال و افکارینی ایجه آ کلامق ایچون مشارالیهک نه قدر موشکاف مساعی صرف ایتدیکنی کوسترمکده در.

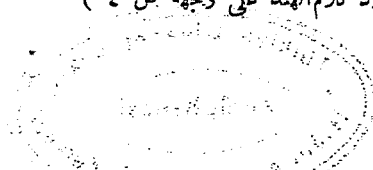
بو اثرده هندیلرک فیکرلری یالکیز اولدیغی کبی کوسترمکله اکتفا ایدلمش، ایضاح و تعلیل ایدلمه مشدر. [۱] هندیلرک اصول اعتقادیه سنک دلیللارینی و بو بابده کی نظریه لری کورمک ایسته یئرلر ایچون مشارالیه آروجه عربجه یه «پاتجیل» و «سانک» نامنده کی هندیلرک ایکی اثرینی ترجمه ایتش اولدیغی مقدمه ده قید ایدیور. بو کتابنده ایسه اولاهند احوالناک آ کلاشیماسنی کوجا شیدیرن اسبابی کوسترمکله ایشه باشلا یور. چونکه بونلر دیور، بوتون ملت لرک مشترک اولدیغی شیلر ده بیله بزه مایندرلر. لسانلری پک قاریشیکدر. برشیئه متعدد اسملر و یردکاری کبی براسمک متعدد مسالری ده واردر. صو کرا خلقلک لسانی ایله اهل علمک لسانی بر برندن بوسبوتون آری در. حرفلری، نه عرب، نه ده فرس حرفلرینه بکزه من. بزم خط مزله اولرک کله لری افاده ایتکده کوچ. بعضی کله لرده ایکی ویا اوچ سسا کن اجتماع ایدیور. علمی کتابلری کندی ذوقلرینه کوره هپ منظوم یازمشدر.

عرف و عادت لری بزمکیلره هیچ بکزه من. چو جو قیلرینی بزمه، بزم هیأت لری بزم البسه لری بزمه قورقوتیورلر. بیلدکارینی اهل اولمایانلره اوکرتزلر و حتی کندی لرندن باشقه ریوزنده عالم اولدیغنه احتمال ویرمک ایسته مزلر.

الله حقنده کی اعتقاد لری خصوصنده عوام ایله خواص آراسنده فرق واردر. خواص اللهی جسمدن تنزیه ایتک ایچون اوکا نقطه دیورلر. عوام ایسه بونی تصفیرده تعظیم صورتنده تلقی ایدرلر.

ابوریحان، هندیلرک الوهیت حقنده کی تلقیلرینی کوسترمک ایچون پاتجیل کتابندن محاوره لر نقل ایتکده در. صو کرا هندیلرک عقلی وحسی موجودات حقنده کی اعتقاد لرینی یازار. بومیدادن حرکت ایله روح بحثنه، تناسخه، دنیادن خلاص یولنه، جنت و جهنمه، پیغمبرلره و قانونلره کچر. هندیلرک علمده واصل اولدقلری درجه لره، نجوم حقنده کی معلوماته، تاریخ و جغرافیا معلوماته، اوروج، حج، بایرام، صدقه، حرام و حلال بحثلرینه و نهایت علملری، کتابلری، مراسم و عاداتی، عائله، ازدواج، حقوق مسئله لرینه، عقوبات و کفارات حقنده کی تلقیلرینه وارنجه تدبیت ایدر. بومسئله لر ایچون کتاب سکسان بابیه آیرلشدر.

[۱] و آنا فی اکثر ما سآورده من جهتهم حاک غیر منتقد ص ۱۳ (کذا ویس الکتاب کتاب حجاج و جدل حتی استعمال فیہ باراد حجج الخصوم و مناقضة الزایغ منهم عن الحق و انما هو کتاب حکایه فاورد کلام الهند علی وجهه ص ۴)

بو ائرده بیرونینک یاشاندینی تاریخده هندیلرک احوال اجتماعی سنی، عنعنات و اعتقاداتی تشریحی برصورتده بولمق قابلدیر. مذاهبه دائر یازیلان سائر اثرلر هر هانکی بر مذهب منسوبلرینی تدقیق ایدرکن بوصورتله تفصیل احوالدن حرکت ایدرک اجماله و تحلیلدن ترکیه کیتمه مشلدیر. فی الحقیقه بر مذهب حقیقه تدقیق ایدمک ایسته نیرسه بوصورتله حرکت ایدمک اقتضا ایدر و بویله حرکت ایدلدیکی تقدیرده او مذهب منتسبلرنده موجود اعتقادلرک ایضاحی، اسباب و منشأک کشفی قابل اولور. دیگر اثرلرک هیچ برنده بوروج کورولمه مشدر.

۴۳

مذاهبه دائر یازیلان دیگر اثرلر

شهرستانی ک مذاهبلر حقنده نلر یایدیغی تدقیقه باشلامدن اول اونک اثرینی یازدینی تاریخدن مقدم یازلمش و کتبخانه لریمزده بوگون موجود اولان غیر مطبوع اثرلرده بر نظر عطف ایتملی و بونلر حقنده بر فکر اجمالی ایدملی یز. بونلر شهرستانی به قدر بو خصوصده یازیلان اثرلرک ناصل بر تکامل تعقیب ایتدیگی افاده اتمک اعتباریله بزی آیروجه علاقه دار ایدر.

بو اثرلرک باشنده احمد بن حنبل ک مذاهبه دائر رساله سنی کورویورز:

« کتاب الرد علی الزنادقة والجهمیه فیما شکت فیہ من القرآن » نامی طاشیانی بورساله غایت اسکی طرزده یازلمش و قدیم منبع لریمزدن بر نمونه ماهیتده در. رساله امام حنبل ک اوغلی عبدالله طرفندن روایت ایدلمشدر. اوندن بش واسطه ایله کتاب نقل ایدیلیور. گتاده بوتون محاورات و مباحثات قرآنک آیتلری و پیغمبرک حدیثلری اوزرینه جریان ایتمکده در. حدیثلر، اوج الی بش سلسله ده حضرت پیغمبره واصل اولمده در. بو طرزده نصی اصول نامی ویریورزکه اکر خصم و مخاطب غین یولدن یورو مکی قبول ایتمش ایسه بی پایان قوت و اهمیتی حائر بر اصولدر.

احمد بن حنبل بو اصولک اداره سنده فوق العاده مهارت کوسه ترمکده در. پکانه مقصد سلف مذهبی مدافعه و بالخاصه جهم ین صفوان طرفدارلرینی تزییف ایتمکدر. کتابده اک زیاده اصرار ایدیلان جهت قرآن وحدیثدن متشابه اولان آیتلر حقنده جهمیلرک تحریکاتی ابطال ایتمکدر. جهم تنزیده افراط ایدیور. احمد بن حنبل بکیزتمک کی اولماسون اما دیهرک تشبیهلره مراجعه مجبور قالیور.

بوراده کی بحثلر ایچنده قرآن، اللهک غیریمیدر؛ اوشیمیدر، و مخلوقمیدر؟ مسئله سی ایله رؤیت، کلام، عرش کبی مسئله لر جالب دقتدر .
بو اثرک سلف مذهبی اک آیی تصویرایدن یکانه اثر اوله یغنی بحق ادعا ایدیله ییلیر [۱] .

*
* *

شهرستانیدن اول یازلمش غیرمطبوع اثرلردن بری اولمق اوزره ابو محمدک « کتاب - الفرق » نیده بوراده موضوع بحث ایتک و اثرک مندرجاتی حقمنده برفکر ایدینمک لازمدر. [۳]

[۱] سلف زماننده اک زیاده مناقشه لک جهیمیه ایله سلفیه آراسنده جریان ایتمش اولدینی بو بایده یازیلان اثرلرک چوقلغندن آکلاشیللمقدهدر. امامک اوغلی عبدالله کده بو بایده اثرلری واردر. بوکونی و هایلرک رسمی مذهبی بو مذهبدر. آنجی و هایلرک زمانلرده برآز افراطه قایلده شلردی .

اخیراً نشر ایتدکری کتابلردن آکلاشیلدیفنه کوره مساعده کار حرکتلره باشلامشلردر . امام احمد بن حنبلک بو اثری قوام الدین افندی طرفندن ترجمه ایدلمش واصلی ایله برابر بو مجموعه درج ایدلمش اولدینی ایچون معلومات لازمه اورادن آلینا ییلیر .

[۲] بو اثر طایف افندی کتبخانه سنده ۱۳۷۳ نومروده مقیددر . دیگر کتبخانه لرده نسخه ثانیه سنک موجود اولدیفنه مطلع اولامادم . کتابک تاریخ استنساخی مؤخر در ۱۰۹۵ تاریخنده منلا پدری اوغلی ابراهیم خطیله وغایت کوزل بریازی ایله یازلمشدر . کتابک اسمی و مؤلفی اثرک باشنده و صوکننده کوسترله مشدر . مندرجات آراسنده قال ابو محمد ، قال الشیخ ابو محمد تعبیرلرینه تصادف ایدلینی کبی فرقه لک تعدادینه باشلا یاجنی صیراده بن اهل سنت والجماعت مذهبی تشکیل ایدن هادی و مهدی ، ناجی و منجی فرقه نک عقیده سی « کتاب الفرق » ک آخرنده ذکر ایدمک دیدی کورولمشدر . فی الحقیقه بو کتابک صوک قسمنده (یوقا ریده وعد ایتدیکم وجهله بورامی اهل سنت مذهبی بیانه تخصیص ایدلمشدر) . ذیل مکندهدر . عینی زمانده امامت بحثنده زمانه قدر کچن خلیفه لری ذکر ایدرکن مؤلف ، کندی زماننده محمد مقتنی بالله ک حکمدار بولندیقی قید ایتمش و بالمناسه بوکونلرده یعنی ۵۰۴ سنه سنده والحو . « دیه رک اثرک یازلدینی تاریخی ده تثبیت ایتمشدر . بالآخره نور عثمانیه کتبخانه سنده مجموعه لر آراسنده « کتاب البرهان فی معرفة عقاید اهل الادیان تصنیف الشیخ الامام ظهیر السنة امام الحق ابی الفضل عباس بن منصور بن عباس البریمی السکسی السنی الحنبلی » نامیله بولونان برکتشایده « قال ابو محمد صاحب کتاب الفرق » ده یلیدی کوروله مشدرکه بو صورتله طایف افندی کتبخانه سنده کی اثرک « کتاب الفرق » اولدیفنه شبهه قالامشدر .

جالب دقتدرکه ابو الفضل حنبلی نک کتاب البرهانی تماماً ابو محمدک کتاب الفرق ی طرزنده یازلمش ، داما دوغریسی اونک اثرندن اختصار ایدلمشدر . بالکز ابو الفضلک لسانی داهاشد تلی دره مقدمه ده : « بونلرک فاسد عقیده لرینی و بارد تأویلاتینی مختصراً ذکر ایدیورم . جهالتک درجه سی آکلاشیلین و ساثرلرینک بونلردن تحفظی ممکن اولسون . » دییور . دیگر برفرقی ده کتاب الفرق

بواثر ك ديكر لری آراسنده کی موقعی کوسترمك ایچون بر مقایسه یایمق لازم کلیرسه بونی ده ینه عبدالقصادرك الفرق بین الفرقی موقعنده کورمك قابلدرد . چونکه بوده رسول اللهدن روایت ایدیان یتمش اوج فرقه حدیثك ایضاحی املندن دو غمش واهل سنتك اعتقادلرینی مدافعه ایتشدر . مع مافیہ بو اثرده بعض خصوصیتلر واردرد .

اثر ، اولاً خوارج فرقه لرینی تعداد ایله باشلار . هر مذهبك وجه تسمیه سنی مختلف اسملرله آکیلماسی اسبابی آکلاتیر . صوکر فرقه لره کچر . خوارج اون ایکی فرقه دره . بوفرقه لرك هر بری شیخه و کتابلرینک مصنفه منسوبدر . برنلر الیوم موصل ، عمان ، حضر موت ، مغرب ، شام ، صنعا طرفلر نده بولونورلر . مؤلف ، بعضاً بونلردن هانکی مذهبك هانکی طرفده حاکم اولدیغنی ده کوسترد . بوفرقه لر برچوق فکرلرده برلشمشدر و بربرندن بعض نقطه لرده آیرلشدر . اولا اتفاق ایتدکری نقطه لری و صوکر افراد ایتدکری جهتلری کوسترد . مذهب لرك هر بری یازدقن صوکر اهل سنت ایله آرارنده کی مشهور اختلاف لری بو آواده تفصیل ایدر : آرزو ایتدم که خوارج ایله آرازنده امامت مسئله سی حقیقه اختلافاتی ذکر ایدیم ، صوکر اینه فرقه لر بحثه کچر ، حکم دییه رك بویجتلری تفصیل ایدر . امامت مسئله سنی ایضاح ایدر کن مسئله یی تا آدم علیه السلامدن طونار ، قابل و هابیل ابراهیم ، موسی ، دن بحث ایدر . بو صورتله مسئله یی تاریخی ایله تدقیق ایدیور ده نیله جک طرزده بر تاریخچه یاپار و امامت مسئله سنده کی افتراق سبیلرینی آکلاتیر . کندی زماننده خراسان طرفلر نده مختفی بولونمده اولان امامک ظهور ایده جکنه انتظار ایدلر بکنی قید ایدر ، نهایت بونلرک بربرینه کیرشدکری و آرارنده جریان ایدن حادثاتی نقل ایدر .

بوندن صوکر مرجه فرقه لزی کلیر . بونلر اون سکیز فرقه دره . بوفرقه لرك اولا اتفاق ایتدکری و صوکر آیردق لری اساسلر کوستریلیر . بزم ایله بونلر آراسنده مشهور اولان

احتصار ایتدکن صوکر بر پارچه امم سالفه نك اعتقادلرندن بحث ایدر و بوندن صوکر صوفیه یه نقل کلام ایدر . طریقت منته بلربنه مطاق صورتده هجوم ایتکده در . بونلر دیور ، کندیلرینک سنلردن اولدق لری سویلرلر . فقط اعتقاد خصوصنده هپی باطنیه ، عمل خصوصنده اباحیه مذهب لریه سالکدرلر . بز جنت قوزقوسندن عبادت ایتیز دیرلر و کندیلرندن امرک ساقط اولدیغنی سویلرلر مؤلف بو صورتله بالعموم منتسبلرینه شدتلی هجوملرده بولونیور .

کتاب البرهانک مندرجائنده جالب دقت بر خصوصیت اولمادیغنی ایچون مقاله ده موضوع بحث ایدله مشدر . بونک اک بوبوک فائده سی « کتاب الفرقک » تعییننه خدمت ایتدی در . مع مافیہ ابو محمد کنبه سنی طاشیان ذاتک کیم اولدیغنی و کتاب البرهان مؤلفنک هانکی تاریخک آدمی اولدیغنی تحقیق ایدله مه مشدر .

اختلاف ایمان مسئله سیدر، دیروپونی ایضاح ایدر. معتزله ده اون سکنز فرقه در. معتزله ده نیلمه سنک سبی، قدریه ده نیلمه سنک وجعی و بونلرک اقامت ایتدکاری محللر، اجتماع و افتراق ایتدکاری اساسلر، کوستریلیر. و مسئله لرده کچیلیر. قضا و قدر بحی خاق قرآن مسئله سی، رؤیت، عذاب قبر و الخ بحثلری ایضاح ایدیلیر. عین صورته شیعه فرقه لری ده یازلدقدن صوکر ا بونلرک عجائب حاللری، رمز لری بیان ایچون بر بحث، حاکم لری بیان ایچون بر بحث یازار. قرآن تأویلی، ناسخ و منسوخ، متشابه، محکم مسئله لری آکلاتیر و نهایتده فرقه هادیه نك بیانیه کچر. بونلر ابو حنیفه، مالک، شافعی داوود، احمد کی ذواتک یرلشدکاری فرقه در. فروعه اختلافک اهمیت بوقدر، اصلده اتفاق هدایت ایچون کافیدر، دیر.

بواثرده جالب دقت اولان نقطه هر مذهب اربابنک نره لرده اقامت ایتدکاری سنک کوسترله سی و هر فرقه نك اساسلری کوسترلدکن صوکر مناقشه لی مسئله لرک اوفر قیه تخصیص ایدیلن بحثه تذبیل ایدله سی در. مهرانکی بر مذهب سالک اولانلرک نره لرده اقامت ایتدکاری قسماً ابن حزمده کوسترلمکده در. فقط ابن حزمده مسئله لر اول و فرقه لر مؤخر بیان ایدلمکده در.

بونقطه ده ده کتاب الفرق، بر خصوصیت عرض ایتدکده در. بواثره بعض ذوات طرفندن حقلی اولارق اهمیت ویرلشدر. از جمله ابوالفضل عباس حنبلی طرفندن کتاب البرهان اسمنده یازیلان اثر، بونک مختصری اولدیغی کبی، الحجاب ایتدیکی یرلرده ابوالفضل یالکز بواثرله استشهاد ایتدکده واوندن بعض پارچه لر نقل ایتدکده در. ابوالفضلک کتاب البرهانده صوک طرفنه علاوه ایدیلن برایکی بحث استننا ایدیلیرسه تماماً کتاب الفرق طرزنده یازلمشدر و بوسبیلله بوراده آروجه موضوع ایدله سینه لزوم کورولمه شدر. [۱]

*
* *

شهرستانینک اثرینی مقایسه مقصدیله، داها دوزروسی اوزمانه قدر بوبابده یازیلان اثرلری کوره رک تدقیقی صدنده بولوندیغمز ملل و نخل حقنده داها صحیح فکر لرایدنک و اثرک قیمتینی تعین ایتک مقصدیله یازدیغمز بو بحثلری داها ایکی کوچک کتابی مطالعه ایتهدن بستر مه جکیز. بو ایکی کتابدن بری ابو محمد عثمان بن عبدالله بن الحسن العراقی (۱) اولکی خاشیه ده بو کتاب حقنده معلومات ویرلشدر.

الحنفی نك « كتاب فی ذكر الفرق واصناف الكفر » نامیده کی اثری [۱] دیگر کرده ابو القاسم عبدالواحد بن احمد کرمانی نك « مقالة فی شرح قول رسول الله ستفرق امتی علی ثلاثة وسبعین فرقة وتعدیدها » نامی آئنده کی رساله سیدر [۲] .

عراقینك ، كتابی قسیم بر تاریخده یازمش اولدینی ائرده تعقیب ایتدیکی طرزدن آکلاشیمقده در . مشارالیه ، بعض فکری لر غننه ایله ذکر اتمکده در . یتش بر فرقه حدیثی اونجی غننه ده پیغمبره منهی اولان بر سلسله ایله ذکر ایتش اولدیغنه نظراً اثرک دورت یوزدن صو کرا یازمش اولدینی تخمین ایدیله بیلیر . اثرک نهایتده باطنیلره زیاده هجوم ایدلمکده اولدینی و اونلرک شایعی ذکر ایچون ائرده کورولن فکرا احتصاره رغماً بر چوق صحیفه لر تخصیص ایدلدیکی نظر دقته آلینرسه باطنیکلک ال زیاده انذار و توسع ایتدیکی تاریخلرده و بناءً علیه اثرک درت یوزدن صو کرا کی تاریخلرده یازلدینی خصوصی تأید اتمکده در .

عراقی ، جمعیت داخنده کورمش اولدینی اختلافاتی میخیایی بر تلقی اثر اولارق معین بر رقله افاده اتمکده چالشمشدر .

افاده سنه نظراً صدر اولده یعنی عثمانک قتلنه قدر بوامنده اختلاف یوقدی . اختلاف لر عثمانک قتل ایله باشلامشدر و بوفر قتلر آئیدر . هر فرقه اون ایکی شعبه یه آیرلمشدر . آلتی کره اون ایکی یتش ایکی فرقه یی کوستر . بوفر قتلر ناصیه ، رافضه ، جبهیه ، قدریه ، مشبهه ، معطله فرقه لریدر . خوارج فرقه سی ناصیه شعبه لرندندر . بعض قدیم اثرلرده ناصیه ، خوارجی ده ایچنه آلان عمومی بر معناده قوللانیورسده مذهبه دایر کتابلرده خوارج فرقه سنک ناصیه دن بر شعبه اولارق کوسترلمی یالکیز عراقی ده کورولمکده در .

دیورکه بو یتش ایکی فرقه نك هر بری کندیسنک حق و دیگر لرینک باطل اولدینی ادعا ایدرلر . بناءً علیه فرقه ناجیه نك فرقه هالکدن تمیزی و بزم فرقه ناجیه دن اولدیغمنی و دیگر لرینک هالکین دن اولدینی انبسات اتمک لازمدر . بومقصدله عراقی هر فرقه یی یازارکن اونلرک کیمه منسوب اولدقلرینی سویله دکن صو کرا بوفر قله نك مسئله لری شونلردر دییه باشلار . ایضاح ایدر و در حال جواب ویرر .

(۱) بوائر سلجانیه کتبخانه سنده (۷۹۱) نومروده مقیددر . علی بن یاسین محمد الطرابلسی الحنفی قلمیله مؤخر بر زمانده قدیم بر خطله یازلمشدر . قطعه سی کوچکدر .

(۲) بوائر راغب پاشا کتبخانه سنده مجموعه لر قسمنده ۱۴۶۳ نومروده مقیددر . مجموعه نك استنساخ تاریخی ۵۲۵ سنه سی اولدیغنه نظراً نك قدیم اولدینی تخمین ایدیله بیلیر .

ابوالقاسم کرمانینک رساله‌سنه کلنجه بونک طرزی بوسبوتون باشقهدر .
 بوکا کوره اسلامده وقوعه کلن ضالانلر وامتک افتراقی مسائل علمیه دن و اصول
 اعتقادیه دن نشأت ایتیش وهر بر مسئله واصله کی اختلاف یوزندن بر مذهب وجوده کلشدر .
 بناء علیه هر مسئله دن شو صورتله برر مذهب تحث ایتمشدر :

۱ ذات الله حقنده کی ضالات	» مشبهه « مذهبی وجوده کتیرمشدر .
۲ صفات الهیه »	» نفات صفات »
۳ افعال الهیه »	» قدریه »
۴ وعید »	» خوارج »
۵ ایمان »	» مرجئه »
۶ قرآن »	» مخلوقیه »
۷ امامت »	» شیعه »

مشبهه ۳ ، نفات الصفات ۸ ، قدریه ۲ ، خوارج ۱۵ ، مرجئه ۱۰ ، مخلوقیه ۳ ،
 شیعه ۳۱ فرقه در . یتیش اوچنجی فرقه ده فرقه تاجیه در .

ایشته شهرستانیندن اول یازمش اولان اثرلردن معلوم اولانلرک مندرجاتی حقنده کی
 بو معلومات ، شهرستانینک اثرینی مقایسه ایتک ایچون کافیدر . بونلرده تعقیب ایدیلن
 غایه و اصول بورایه قدر ویریلن ایضا حاندن آکلاشیلیمش اولدینی ایچون شیمدی شهرستانینک
 اثرینه کچه بیلیرز .

۲۴

شهرستانینک (ملل و نحل) ده تعقیب ایتدیکی اصول

شهرستانی کتابنده ، کئندندن اول ملل و نحل و مقالاته دأثر یازانلردن کیملرک
 اثرلرینی کئندیسنه منبع اتخاذ ایتدیکنی کوسترمه مشدی . کتابنک مقدمه لرنده یالکیز بونلرک
 اصوللرینی بکنمه دیکنی و هیچ برینک ، مذهب لک تشکلی ایچون بر اساسه رعایت ایتمه دیکنی
 سویلک ، و اصوللرینی تنقید ایتمه کله اکتفا ایتمشدی . مع مافیه معتزله مذهب لری یازارکن
 باشده کچی وابن راوندی اولمق اوزره اشعری نک وجعفر بن حربک اسملرینی ، خوارج
 مذهب لری یازارکن حسین کرابسی بی ، مرجئه بختنده یمانی ، شیعه ده ابو حامد زوزنی

ایله شیطان الطاق دییه معروف اولان ابن نعمانی، اسلام خارچنده کی مذهب لرده اولجه عجوسی اولوب مذاهب اقوامه عارف اولان ابو عیسی الوراق عنوانیله معروف محمد بن هارونی (ص ۱۸۸) و محمد بن شیبی ذکر ایتمکده در . شهرستانی دوغریدن دوغریه بو مؤلفلرک اثرلرندن نقل ایتمکده اولدینی ایچون بونلرک اثرلرینی کوردیکنده شبهه یوقدر . اثرنده اک زیاده اسمی کچن مؤلف کهی، محمد بن یحیی الروندی ، ابو عیسی الوراق و شیخ اشعری در .

عبد الکرم شهرستانی مواد علمییه سی نقطه نظرلندن بو اثرلردن استفاده ایتدیکی کبی اصول اعتباریله ده بونلردن مستفید اولمشدر . نتکیم بو منبعلردن بری اولوب المزدۀ موجود اولان اشعرینک مقالاتی ایله شهرستانینک مالل و نحلده برچوق نقطه لرده مشابہت واردر . فرقلر شهرستانی ده داها اینی تصنیف عرض ایتدیکی حالده طرز ، هر ایکسینده عینتدر . حتی بعضاً صیرا بیله عینیلر بر برینی تعقیب ایدر . بیانیه [۱] حقنده مقالات الاسلامیین ده کورولن طرز عیناً ملل و نحل ده موجوددر . مغیری ، منصوریه ، خطابییه دییه دوام ایدن صیرا هر ایکسینده بردر . ایکسینده ده مذهب لردن حقنده کی ایضاحات مؤسسسلرک نامیلر باشلار . فقط شهرستانی مذهب لردن عدندۀ مشهور حدیث ایله مقیددر اشعری بویله بر قید آلتندۀ اولمادیغندن مذهب لردن عددینی چوغالتمشدر . شهرستانی مسائل علمییه حقنده کی اشعرینک بیاناتندن و اصولندن تماماً آریلیر . بورایه کلتجه او بوسبوتون ایشی فیلسوفلر تاریخنه دوکمشدر . فضله اولارق شهرستانی ده سائرادیانک فرق و مذاهبی ده ذکر ایدلمشدر . چونکه او ، اثرنده آدم علیه السلامک زمانندن کندی زماننه قدرکچن بوتون مذاهب حقنده معلومات و یرمک غایه سی استهداف ایتمشدر (ص ۲۳) . اهل عالمک مقالاتندن هیچ بز مذهبک ، کتابی خارچنده قالماسنی ایسته میور .

کتابینده اولان انسانلرک مذاهب اعتباریله ایکیه انقسام ایتدکیرینی سویلر . بر قسمی اهل دیانت ، دیگر قسمی اهل هوادر . چونکه انسانلر یا باشقه سندن استفاده ایتمشدر ، یا خود کندی رأینده مستبد اولمشدر . باشقه سندن مستفید اولان مسلم و مطیعدر . دین ، طاعت و تسلیمیت دیمکدر . رأینده مستبد اولان ده مبتدعدر . بعضاً مستفید ، مقلد اولور .

[۱] بیانیه ملل و نحلک مطبوع نسخهلرنده بنانیه شکلده ، بیان بن سمانده بنان بن سمان شکلده یازلمشدر ، بو خطا آوروپاده باصیلان نسخه ایله باشلامش ، سوکرا اوندن آینارق مصرده باصیلان نسخه ده ، سوکرا استانبولده باصیلان نسخه ده عین صورتله دوام ایتمشدر . دوغریسی بیانیه و بیان بن سماندر .

بعضاً مستبد، مجتهد اولور. اهل هوادن مقصد صورت مطلقه ده رأینده مستبد ولانلردر. مستفید اولانلر ایسه نبواتی واحکام شرعییه قبول ایدنلردر.

صوکر اهل اسلام آراستده اختلاف ده ایکی جهه ده وقوعه گلشدر: بریسی توحید، عدل، وعد، وعید، سماع، عقل کی اصولده دیگری فروعه در. دین، معرفت و طاعته منقسمدر، معرفت اصل، طاعت فرعدر، معرفت و توحیدده مناقشه، اصلده مناقشه در، اطاعت و شریعتده مناقشه فروعه مناقشه در. بوراده اصولده کی اختلافلر موضوع بحثدر. هراصلده حصوله کان اختلافدن بر برینه ضدایکی فرقه دوعمشدر: معتزله ایله صفاتیه، قدریه ایله جبریه، مرجئه ایله وعیدیه، شیعه ایله خوارج بر بریه تقابل تضاد ایله متقابل اولان فرقه لردر.

معتزله، اصحاب عدل و توحید نامیله تسمیه ایدلدیکی کی قدریه نامیله ده تلقیب ایدیلیرم. قدریه لفظی الفاظ مشترک دندر. شهرستانی بوراده وجه تسمیه یی سویله دکن صوکر ا معتزله نامی آئنده طویلانان فرقه لره شامل اولان اعتقادلری ذکر ایدر. نه کی نقطه لر اوزرنده اتفاق ایتدیلسه بونلری بر برر ذکر ایدر، صوکر ا بونلردن هر بر طائفه یه خاص اولان اعتقادلری بیان ایدر. بو طائفه لری ایضاح ایدرکن بونلرک آلدینی نامی و منسوب اولدقلری آدمک کیم اولدیغی، کندی تعبیریه بو لفظک شوبابه نیچون وضع ایدلمش اولدیغی و بونلرک کندیلرینه خاص اولان فکرلر وقاعده لرک نه لردن عبارت بولوندیغی ذکر و تعداد ایدر. بو فکرلره کیملر التحاق اتمشدر، بونلری کیملر رد اتمشدر. بو جهتلری کوسترر و بعضاً بونلرک نیچون بو مذهبی التزام ایتدکلرینه، بعضاً بو فکرک نره دن کلدیکنه اشارت ایدر.

بو جهتلری داها یاقیندن کورمک و شهرستانینک مذهب لر حقنده کی طرز ایضاحی و بوبابده تعقیب ایتدیکی اصولی مشخص بر صورتده تثبیت اتمک ایچون مشارالیه ک قلمه آلدینی مذهب لردن بعضیلرینی نمونه اولارق ترجمه ایدیورز.

ترجمه ایتدیکنم مذهب لر شهرستانینک ملل و نخل ده نه لر یابدیغی کوسترمکه برابر شهرستانی بی داها آئی آ کلامغه ده یاریم اینه جکدر.

اشعرى مذهبی حقنده یازدقلری عین زمانده شهرستانینک کندی مذهبی، افکار و اعتقاداتی ده افاده ایدر. ترجمه ایدیلن دیگر مذهب لر ایسه بوگون مختلف یرلرده یاشایان و بر چوق منتسبلری بولونان مذهب لردر. بو صورتله شهرستانینک ملل و نخلنده بوگون

ایچون نافع اولان و حیات عرفانیزی علاقه دار ایتمه سی ضروری اولان قسملر ترجمه ایدلمش اولاجقدر :

شهرستانی کتابنده کی مذهبلردن بو کون یاشامقده اولانلر

صفاتیہ

سلفدن بر جوق جماعت، الله تعالیٰ به علم ، قدرت حیاة ارادة ، سمع ، بصر ، کلام ، جلال ، اکرام ، جود ، انعام ، عزت ، عظمت دن عبارت اولان ازلی صفتلر اثبات ایدرلردی . ذات صفتلری ایله فعل صفتلری آراسی تفریق ایتمزلر و سوزی بر یولدن یورودورلردی .

کذا یدین، وجه کی خبری صفتلری ده اثبات ایدرلر و بونلری تأویل ایتمزلردی . یالکیز بونلر ، بو صفات شرعه وارد اولمشدر ، بناء علیه بونلره خبری صفتلر نامنی ویریورز دیمکله اکتفا ایدرلردی .

معتزله نك صفاتی نفی ایتمه لرینه مقابل ساف اثبات ایتدکاری ایچون سلفه ، صفاتیہ معتزله یه ده معطلة ده نیلیدی .

سلفدن بعضیلری، الله صفات اثبات ایتمک خصوصه سنده تشبیه حدودینی مخلوقاتک صفاته قدر وارد یرمش ، بعضیلری ایسه افعالک دلالت ایتدیکی صفتلرده دورمشدر . حقنده خبر وارد اولان صفتلره کلتجه سلف مذهبه منسوب اولانلر بو خصوصه ایکی فرقه یه آیرلمشادر : بری صفاتی ، لفظک محتمل اولدینی وجه ایله تأویل ایدنلر، دیگر ی تأویل خصوصه توقف ایدرک بز (عقلمزک مقتضاسیجه بیلیورز که اللهک مثلی کی بر شیئی یوقدر، الله مخلوقاتدن هیچ بر شیئه بکزه من ، هیچ بر شی ده اوکابکزه من؛ بوکا صورت قطعیه حکم ایدیورز. آنجق بز مثلاً رحمان عرش اوزرینه استوا ایتدی و مثلاً ایکی یدم ایله یاراندیم، کذا ربک کلدی و الخ کی بو خصوصه وارد اولان لفظک معناسی بیلمه یورز. بز بو آیتلرک تفسیر و تأویلی بیلیمکله مکلف دکزه تکلیف، اللهک شریکی اولمادیغه و مثلی کی بر شیئی بولونمادیغه اعتقاد ایچون وارد اولمشدر ، بونی ایسه یقیناً اثبات ایدیورز.) دینه نلر [۱] در .

[۱] احمد بن حنبلک یوقاریده موضوع بحث ایتدیکنز ردالجهیه سنده مدافعه ایتدیکی مذهب بودر . اکثریتی نجد قطعه سنده بولونان بو کونکی وهابیلرکده مذهبی بودر . مؤسس مذهبهک الیمیات مجموعه سی صافی : ه

بوندن سوکرا متأخرلردن برقم علماء سلفک سوزینه بعض شیلر علاوه ایتدیلر :
 دیورلرکه حننمه خبر وارد اولان صفتری تأویله قالدشمه سوزین وظاهرینده توقف ایتکسزین
 وارد اولدینی کبی تفسیرینه قائل اولق وظاهرینی اجرا ایتک لازمدر . ایشته بونلر
 تشبیه صرف موقعنه دوشمشلردر [۱] .
 بو ایسه سلفک اعتقادینه مخالفدر .

خالص و صرف تشبیه، برزمانلر یهودیلرک « قراین » فرقه سنده واردی . زیرابونلر
 تور اتده تشبیه دلالت ایدن بر جوق لفظلر کورویورلردی . اسلامیتده کی شیعیلر ایسه بعضاً
 غلو و بعضاً تقصیر کورستردیلر . غلو ایدنلر اماملرینک بعضیلرینی الله تعالی و تقدسه تشبیه
 ایتدیلر ، تقصیر ایدنلر الهی خلقدن برینه بکنزه تدیلر .

سلفدن متکلمین و معتزله ظهور ایدنجه رافضیلرک بعضیلری غلو و تقصیردن رجعت
 ایدرک اعتزاله دوشدیلر . سلفدن برجماعت ایسه تفسیر ظاهره ایلریله یرک تشبیه واردیلر .
 تأویله کیریشمه یه و تشبیه کیرمه یه ن سلفدن بری « مالک بن انس » (رضی الله عنها)
 در . زیرا استواء معلوم ، کیفیت مجهول ، پوکا ایمان واجب و بوندن سؤال بدعتدر ، دیمشدی .
 دیگرلری « احمد بن حنبل » ، « سفیان » ، « داوود الاصفهانی » و بونلرک تابعلری در .
 « عبدالله بن سعید الکلابی » ، « ابی العباس القلانسی » و « حرث بن اسد الحاسی » زمانه
 قدر . بونلرده سلف جمله سندنلر ، آنجق بونلر علم کلامه باشلادیلر و سلفک عقیده لرینی
 کلامه حاندجهتلر و اصوله عائد برهانلرله قوتلندیردیلر . بعضیلری کتاب یازدی ، بعضیلری
 تدريس ایتدی و نهایت ابی الحسن الاشعری ایله خواجه سی آراسته صلاح و اصلح مسئله لرندن
 برنده مناظره جریان ایتدی و خصوصاً متلشدیلر . اشعری سلف طائفه سی جهته دوغرو
 مرکزى دکیشدیردی و اونلرک مذهبی علم کلام مناہجی ایله صاعلاملاشدیردی و بو ،
 اهل سنت و الجماعتک مذهبی اولدی . بوضورتله « صفاتیہ دامغاسی » « اشعریه » یه انتقال ایتدی .

احقادندن شیخ محمد بن عبد اللطیف ، (۳۳۹) سنه سنده و هایلرک اساس اعتقاد لرینی بیان ایچون
 نسر ایتدیکی بر رساله ده « و نعتقد ان الله سبحانه و تعالی مستو علی عرشه ، فنؤمن باللفظ و ثبت
 حقیقه الاستواء و لا نکیف و لا نمثل ، لانه لا یعلم کیف هو الا هو . و كذلك اعتقادنا فی جمیع
 اسماء الرب و صفاته من الايمان باللفظ و اثبات الحقیقه و نفی علم الکیفیه » دیور (الهدیه السنیه و التخفة
 الوهابیه ص ۹۵) .

[۱] سلف مذهبندن دوغان بعض مذهبلرده تشبیه شایه سنک بولونماسی مالکی و حنبلی علماسنک
 بر جوقلرینه مشبهه لک اسنادینه سبب اولدینی کبی اخیراً و هایلرک مجسمه اولدیفته دائر بعض شایه لرک
 چیقماسته ده سبب اولمشدر (مذکور اثر ص ۴۶) .

مشبهه ايله كراميه صفاتی قبول ايدنلردن اولدقلری ایچون بونلری ایکی فرقه اولارق صفاتیه جله سندن صایق .

اشعری مذهبی

اشعریه ، « ابو موسی الاشعری » (رضی الله عنه) . منتسب اولان « ابوالحسن علی بن اسماعیل الاشعری » نك اصحابی در . ایشتم که غریب تصادفلردن اولارق « ابو موسی الاشعری » عینله ابوالحسن الاشعربنك کندی مذهبنده تقریر ایتدیکی شیئی تقریر ایدرمش .

برکون ابو موسی الاشعری ايله « عمرو بن العاص » آراسنده برناظره اولمشدی :
عمرو بن العاص — ربی دعوی ایده جك « اخاصم ايله ربی » برآدم بولایلسم !
دیمشدی .

ابو موسی — او آدم بنم « انا ذلك المتحاكم ايله » دیدی .
— ربم بکا برشی تقدیر ایدر و صوکر اوناك ایچون بنی تعذیب ایدرمی ؟
— اوت .

— نیچون

— زیرا اوسکا ظلم ایتمز .

عمرو سکوت ایتدی وجواب بولامادی .

اشعری دییورکه انسان برکره خلقنك نه دن ابتدا ايله دیکنی و کال خلقته واصل اولونجهیه قدر خلقنك طور لرنبه دوراً بعد دور ناصل دوران ایتدیکنی دوشونور ، و کندی ذاتيله خلقتنی بدرجه دن دیگر بدرجهیه تدبیر و ایصال ایدمه دیکنی و تقصدن کاله ترقی ایتدیره دیکنی یقیناً بیلرسه ضروری اولارق کنديسنك قادر ، عالم ، مرید بر « صانع » ی بولندیغنی آکلار .

زیرا فطرتده اختیار اثرلری ظاهر و خلقنده احکام و اتقان اثری واضح اولدیغنی ایچون طبیعتدن بو افعال محکمه نك صادر اولماسی تصور اولونماز . شوخالده اوصانك افعالنك دلالت ایتدیکی ، انکاری ممکن اولمایان برطاقم صفتلری وارد بک اولور . بو افعال ، اوناك عالم ، قادر ، مرید اولدیغنه دلالت ایتدیکی کبی عین زمانده علم ، قدرت و اراده یه ده دلالت ایدر . زیرا وجه دلالت شاهده نه ایسه غایب دهده اودر ، تخلف ایتمز .

همده عالم ده نیلنجه ، علم صاحبی اولمقدن ، قادر ده نیلنجه قدرت صاحبی ، مرید اراده صاحبی اولمقدن باشقه بونلرک حقیقی معناری یوقدر . بناءً علیه بر شینک احکام و اتقانی آنجق عالم ایله ، وقوع وحدوثی قدرت ایله ، بروقتده اولمایوب دیگر بروقته تخصیص ایدلمسی ، شوقدر اولمایوب بوقدر اولماسی ، شوشکلده یاپیلما یوب باشقه شکلده یاپیلماسی ده آنجق اراده ایله حصوله کلیر .

بوصفات ایله ذاتک وصفلا نماسی آنجق اوزاتک یوقاریده ذکر ایدیان دلیلہ بناءً حیات ایله حیّ اولماسندن باشقه صورتله تصور ایدیلہ من .

اشعری ، صفاتی انکار ایدنلری قاچاقق بریر براتقایلحق صورتده الزام ایدیور . دلیل کوستریور ویا سزده موافقت ایدیور سکیزکه صانع ، عالم وقادردر . شیمدی بویکی صفتدن حصوله کلن ایکی مفهوم یا واحددر ، یا زائددر . اکر واحد ایسه صانعک قادرتی ایله بیللمسی و عالمیتی ایله تقدیر ایتیمسی ایجاب ایدر و صورت مطلقده ذاتی بیلن کیمسه نك ذاتک عالم وقادر اولدیغی ده بیللمسی لازم کلردی . حالبوکه حقیقت بویله دکدر . بوندن اکلاشیلورکه هرایکی اعتبار آیری آیری شیلردر . بو آیریلنک یا مجرد لفظه یا حاله ویا خود صفته راجع اولماسندن باشقه احتمال یوقدر . مجرد لفظه رجوع ایدہ من ، زیرا عقل ایکی معقول مفهومک آیریلننه حکم ایدر . اکر الفاظک رأساً یوقانی فرض ایدلسه ایدی عقل تصور ایتدیکی شیده شبهه ایتزدی .

حالده رجوع ایدہ من ، زیرا وجود وعدم ایله وصفلا نمایان بر صفت قبولی وجود ایله عدم ، نفی ایله اثبات آراسنده واسطه قبول ایتمکدر ، بویسه محالدر . شو حالده اختلافک ذات ایله قائم صفته عائد اولدیغی تعین ایدر ، بوده اشعری نك مذهبیدر .

شوقدرکه اشعری نك اصحابندن قاضی ابوبکر الباقلائی افاده سنی حالی قبول ویا نفی ایتمک خصوصنده تردید ایتمش ونهایت رأی قبول جهتنده تقرر ایتشدر . بونکله برابر باقلائی ، احوال اولماق ، ذات ایله قائم معانی اولمق اوزره صفات قبول ایتمش وابوهاشمک قبول ایتدیکی حال ، بزم صفت نامنی ویردیکمز شیدر ، باخصوص اونک قبول ایتدیکی حالت بوصفاتی ایجاب ایتمکده در ، دیمشدر .

ابوالحسن الاشعری ، باری تعالی علم ایله عالم ، قدرت ایله قائم ، حیات ایله حی اراده ایله مرید ، کلام ایله متکلم ، سمع ایله سمیع ، بصر ایله بصیردر دیور .

امامك بقا حقنده کی رأی مختلفدر . دیور که بوصفتلر ازلی وذات باری ایله قائمدر .
 بونلر ، اودر ویا غیریدر ده نیلمه دیکی کبی اودکلدرده ده نیلمز .
 ذات بارینک قدیم اولان کلام ایله متکلم ، قدیم اولان اراده ایله مرید اولدیغنه دلیل
 اولق اوزره دیور که دلیل باری تعالی نك ملك اولدیغنی اثبات ایتشددر . ملک ایسه
 امر ونهی صاحبی اولان ذاتدر . بناء علیه اوامر وناهی در . امر اولماسی یا امر قدیم
 ایله یاخود محدث برامر ایله اولور . بوخصوصده باشقه احتمال یوقدر . اکر امر اولماسی
 محدث برامر ایله ایسه بونی یاذا تنیده ، یا بر محله ، یاخود محلسز اولارق احداث ایتشددر
 داتنده احداث ایتهمسی مستحیلدر . زیرا بوحوادثه محل اولماسی مستلزمدر و محالدر .
 دیگر بر محله احداث ایتهمسی ده مستحیلدر . زیرا بو ، محل مذکورك امر ایله متصف
 اولماسی ایجاب ایدر ، محلسز اولارق احداث ایتهمسی ده محالدر . زیرا بو ، تعقل ایدیه میه جک
 برشیدر . شو حوالده امرك قدیم وذات باری ایله قائم ، اونك صفی اولماسی تعین ایدر . اراده ،
 سمع ، بصر حقنده کی دلیل وایضاح ده بو صورته در .

دیور که ، ذات بارینک علمی واحدددر . موجود ، معدوم ، واجب ، ممکن ، محال
 بالجله معلوماته تعلق ایدر . قدرتی دخی واحدددر ، وجودی اولابیلن بوتون ممکنلره
 تعلق ایدر ، اراده سی ده واحدددر ، قابل اختصاص اولان هر شیئه تعلق ایدر . کلامی
 واحدددر ، امر ونهی ، خبر واستخبار ، وعدو وعیده تعلق ایدر . بو وجهلر الله تعالینک کلامنده
 برطاقم اعتباراته راجعدر . حد ذاتنده کلامك تعددینه عائد دکلدر . لسان ملائکه اوزره
 انبیایه انزال اولتان عبارات والفاظ ، کلام ازلی به دلالتلردن عبارتدر . دلالت مخلوق ومحدثدر ،
 مدلول ایسه قدیم وازلی در . قرأت ایله مقروء تلاوته متلو آراسنده فرق ، ذکر ایله مذکور
 بیننده کی فرق کیدر ، ذکر محدثدر ومذکور قدیم .

امام اشعری بوتدقیق ایله حشویه مذهبندن حروف وکلمات قدیم اولدیغنه قائل اولان
 برجماعته مخالفت ایتش اولوبور .

اوکا کوره کلام ، عباره ایله دکل ، نفس ایله قائم برمعنادر . عباره ، انسانك معنایه
 دلالتی در . شو حوالده متکلم ، اشعری به کوره کلام کنیدیسه قائم اولان ذاتدر ، معتزله به
 کوره ایسه کلامی یاپاندر ، شو قدر که عباره ، مجازاً یاخود اشتراك لفظی طریقله کلام
 تسمیه اولونور .

اشعری دیور که باری تعالی نك اراده سی بردر ، ازلیدر ، کرک کنیدیسنك افعال

خاصه سندن و كرك انسانلرك افعالندن بوتون ايسته نيلن شيلزه متعلقدر؛ لكن افعال عبادہ تعلق اراده ايديلن شيلرك ، انسانلرك مكاتبسي اولماسي اعتباريله دكل اونلرك كندى مخلوق اولماسي جهتيله در .

ايسته بواساسدن حركت ايدهر ك اشعري ، الله هر شيئي : خيرى ، شرى ، نفعي ، ضررى اراده ايتدى و ناصصل اراده ايتدى و بيلدى ايسه انسانلر همچونده بيلديكنى او صورته اراده ايتدى و قلمه امر و يردى ، نهايت لوح محفوظه يازلدى . ايشته يو اللهك تبديل و تغير ايمه بن حكيمى ، قضاسي و قدرى در . دييور .

او كا كوره معلومك خلافى عمومى صورتده مقدور : فقط وقوع اعتباريله محال (مقدور الجنس ، محال الوقوع) در .

ايسته بو ايضاح ايديلن سببه بناء اشعري مذهبنده الله طرفندن انسانلره تحملك فوقنده بر شيئك تكليفى (تكليف مالا يطاق) جائزدر .

تكليف مالا يطاقك جائز اولديغنه دلالت ايدن بوسيدن باشقه داها ايكي سبب وارددر . بونلردن برى اشعري به كوره استطاعه نك عرض اولماسي در . عرض ايكي آنده باقى قالماز . بناء عليه تكليف حائنده مكلف اصلا قادر دكلدر .

ديكرى ده مكلفك ، امر اولنان شيئي ايجاد (احداث) ايمكه قادر اولاماماسي در . فعله اصلا قدرتي اولمايان بر كيمسه حقنده تكليف مالا يطاقك جوازي مسئله سنه . كلنجه بوهرته قدر اشعري نك كتابنده منصوص اولارق بولونييور سده ، محالدر .

اشعري دييوركه انسانلر كندى فعللرينه قادر درلر ؛ زيرا انسان كنديني يو قلاياجق اولورسه اضطرارى حركت و تيرمه ايله اختيارى و اراده حركتلى آراسنده ضرورى فرق بولور . بوفرقت ، حركات اختياريه نك قدرت تحت تاثيرنده حاصل وقادرك اختيارينه متوقف اولماسي نتيجه سنه وارير .

ايسته بواساسدن حركت ايدهر ك مكاتب: قدرت حادثه ايله مقدور و قدرت حادثه نك تاثيريله حاصل اولان شيدر . دييور .

صوكرا ابو الحسن الاشعري نك تعقيب ايتديكي اساسه كوره قدرت حادثه نك ايجاد (احداث) خصوصنده تاثيرى يوقدر ، زيرا حدوث جهتي جوهر و عرضه نسبتله ده كيشمه يه بن بر حاكم (نصيه واحده) در . اكر قدرت حادثه نك حدوث ايشنده تاثيرى اولسه ايدى حادث اولان هر شيئك حدوثه تاثير ايمه سي وحقى الوان ، طعوم و رواج ك احداثه

واجسام وجواهر كده ايجادينه صالح اولماسی لازم كليردی . بوايسه سماء وارضك قدرت حادثه ايله ياپيلماسنی تجویزه مؤدی اولور .

شوقدر كه الله تعالى ، انسانك فعلی اراده ايدوب اوکا حصر موجودیت (وتجرده) ايتديكي زمان ، قدرت حادثه نك عقينده ياخود اونك آلتنده وبرابرنده ، ياييلان شيشی . ياراتمه ، حادثی جریان ايتديرمشدر ؛ ايشته بوفعل ، « كسب » تسميه اولونور ؛ بناء عليه فعل ، ابداع واحداث اعتباريله اللهم خالق وانسانك كسبي اولور .

قاضی ابوبكر الباقلائی بوقدردن برآزداها ايلريهرك دييور كه اوت قدرت حادثه نك ايجاد صالح اولماديغنی دليل ، اثبات ايتمشدر ؛ فقط فعلك صفاتی ياخود وجوه واعتباراتی يالكنز جهت حدوته منحصر دكلدر . بلكه بوراده ، جوهرك جوهر ، متحيز وعرضی قابله اولماسی ؛ عرضكده عرض ، لون وسواد اولماسی وسائر كبی حدودك اوتسنده ديكر وجهلر واردر . ايشته بونلر (وجوه واعتبارات) حال اثبات ايدنلره كوره احوال جمله سندنلر . اوکا كوره فعلك قدرت حادثه ايله ياخود اونك آلتنده حاصل اولماسی جهتي برنسبت خاصه در كه كسب تسميه اولونان بودر ، و قدرت حادثه نك اثری اولانده بودر . دييور كه معتزله اصله كوره مادام كه قدرتك ياخود قدرت قديمه نك تأثیری حدوث ووجوددن عبارت اولان حاله ويا وجوه فعلدن بروجده اولماسی جائز اوليور ، شو حاله نيچون قدرت حادثه نك تأثیری ، مثلاً حركتك هيئت مخصوصه اوزره بولنماسی كبی ، حادثك صفی اولان بر حاله ياخود وجوه فعلدن برفعله اولماسی جائز اولماسون ؟ ايضاح ايدلم : فی الحقيقة مطلق حركت ايله مطلق عرضدن مفهوم اولان شی باشقه وقيام ايله قعوددن مفهوم اولان شیده باشقه در . بونلر متمایز ايكي حالتدر . هر قيام حركتدر وهر حركت قيام دكلدر . معلومدر كه انسان ، ايجاد ايتدی جمله سی ايله نماز قيلدی ، اوروج طوئدی ، اوردی ، قالدی ، جمله لری آراسنی ، ضروری اولارق فرق ايدر . وانسانه اضافه ايدیلن جهتك باری تعالی به اضافه ايدلماسی جائز اولماديغنی كبی باری تعالی به اضافه ايدیلن جهتكده انسانه اضافه اولونماسی جائز دكلدر .

بوصورتله قاضی ، قدرت حادثه ايچون تأثیر اثبات ايدیور : قدرت حادثه نك اثری فعل جهتلرندن بر جهات اولان بر حال خاصه در و قدرت حادثه نكده فعله تعلقندن حصوله كمشدر . ايشته بو جهتلر كه ثواب وعقابهمقابل اولمغه متعين اولمشدر . زیر وجوده وجود اولماسی حیثیتله ثواب وعقاب ، بالخاصه معتزله اساسرينه كوره مستحق اولماز . چونكه جزایه تقابل

ایدن شیء حسن و قبح جهتی دره حسن و قبح ایسه وجودك وراسنده ایکی صفت ذاتیه درلر.
موجود ، موجود اولماسی اعتباریه حسن ده قییح ده دکلدر .

قاضی، معتزله قارشی «سزك ایچون خالدين عبارت اولان ایکی صفت اثباتی جائز ایسه
بنم ایچون ده قدرت حادثه نك متعلق اولان بر حالت اثبات ایتك جائزدر ، سنك اثبات
ایتمش اولدیغك شیء ، برحالت مجهوله در دیه جك اولانلره قارشی او حالتك جهتی ممکن
اولدیغی قدر بیان و ناصل برشی اولدیغی تعریف ونه کیفیتده اولدیغی ده تمثیل و تصویر
ایتك ، دییور .

صوکر امام الحرمین ابوالعالی الجونی (قدس الله روحه) شویانانیدن بر آز دهایلیری
کیدییور؛ دییورکه ، قدرت واستطاعتی نفی ، عقل وحسك قبول ایتیه چکی برشیدر .
هیچ بروجله اثری اولمایان بر قدرت اثباتی ایسه اساسدن قدرتی نفی ایتك کیدر . قدرتك
معقول اولمایان برحالت تاثیرینی اثبات ایتك ده بالخاصه تأثیری نفی کیدر . احوال، اولنرك
اصلالرینه کوره ، وجود ایله ده ، عدم ایله ده وصفلاناماز . شو تقدیرده انسانك فعلی ، خلق
واحداث جهتندن دکل ، حقیقه کندی قدرتنه نسبت ایتك کر کدر . زیرا خلق ، برشیشی
عدمدن ایجادده استقلال افاده ایدر . انسان ایسه کندی نفسنده اقتدار حس ایتدیکی کی
عدم استقلالی ده حس ایدیور .

شو حالده فعل ، موجود اولق ایچون قدرته استناد ایدر ، قدرت ده موجود اولق
ایچون دیگر برسیبه استناد ایدر اوله که قدرتك اوسیه نسبتی ، فعلك قدرته نسبتی کیدر .
کذا سبب ، دیگر برسیبه استناد ایدر . تا اسباب ومسبباتی یارادان وصورت مطلقه ده مستغنی
اولان سببلك مسینه منتهی اولور . زیرا هر سبب برجهتدن مستغنی ، برجهتدن محتاجدر .
باری تعالی ایسه فقر واحتیاجی اولمایان غنی مطلقدر .

بومطالعہ بی امام الحرمین الہیات فیلسوفلرندن آلمش وکلام کسوه سی آلتنده میدانه
قویمشدر . فیلسوفلرك اساسلرینه کوره سببک سببه استنادی فعل ایله قدرته مخصوص
دکلدر . حادث اولان هر موجود حقنده بو حکم ، جاریدر . بوتقدیرده ایسه طبیعتہ ،
اجسامك اجسامده ایجاد نقطه نظرندن تأثیرینه وطبیعتلرك طبیعتلره احداث نقطه
نظرندن تأثیرینه قائل اولق لازم کلیر . بوا یسه اسلام اولانلرك مذهبی دکلدر . ناصل
اولابیلیر که فیلسوفلردن محققلرك رأیلری بیله جسمك ، جسمی ایجاد خصوصنده تأثیری
اولمادیغی مرکزنده در . بونلر ، جسمك ، جسمدن وجسمده اولان هر هانکی برقوتدن

صادر اولماسی جائز دکلدر. دییورلر. زیرا جسم ماده ایله صورتدن مرکبدر. اگر جسم تأثیر اجرا ایده جک اولورسه هرایی جهتیه یعنی ماده و صورتیه تأثیر ایتیمی لازم در. حالبوکه مادهده طبیعت عدمیه وارددر. تأثیر ایده جک اولورسه عدمک مشارکتی ایله تأثیر ایتیمش اوله جق که بو محالدر. بناءً علیه (فالقدهم اذا محال فقیضه حق) جسمک وجسمده اولان قوتک جسمه مؤثر اولماسی جائز دکلدر.

تحقیق خصوصنده داها قوتلی و تفکر و ادیسنده داها دالغیچ اولانلر، جسمدن وجسمده اولان هر هانکی بر قوتدن بذاته ممکن اولان هر شیئه کچهرک بذاته ممکن اولان شیرلرک هر هانکی برشیئی احداث ایتیمی جائز دکلدر، دییورلر. زیرا ممکن اولان برشی دیکر برشی احداث ایده جک اولورسه البته کنديسنده اولان امکأنک مشارکتیه احداث ایده جکدر. حالبوکه امکأنک طبیعتی عدمی در. چونکه (ممکن) کندي حاله راقیه جق اولورسه عدم اولور، وجود بولاز. عدمیه مشارک اولارق امکأنک تأثیر ایده بیلیمسی عدمک وجوده تأثیر ایده بیلیمسه مؤدی اولورکه بو محالدر. شو حالده حقیقته بذاته واجب الوجوددن باشقه موجود یوقدر. اونک ماسواسی اولان اسباب، آنجق وجودی قبول ایچون معدلدر، حقیقت وجودی احداث ایدنلر دکل.

بومسئله شرحه محتاجدر، اونی ایلریده ذکر ایده جکیز.

امام ابوالمعالینک اصل فکری بو صورتیه اولونجه فعلک حقیقه اسبابه اضافه سی نصل ممکن اولویور بونقطه یه تعجب ایتیمک قابل دکلدر.

شیمدی مذهب صاحبک فکر لرینه کاهلم :

ابوالحسن علی بن اسماعیل الاشعری دییورکه اگر حقیقته خالق آنجق باری تعالی ایسه و او کا خلق و ایجاد خصوصنده دیکری مشارکت ایتیمورسه شو حالده باری تعالینک اک خصوصی وصفنک اختراع قدرتی اولدیغی قبول ایتیم ضروریدر. اساساً باری تعالینک (الله) اسمینک تفسیری ده آنجاق بودر.

ابواسحاق الاسفرایینی، اللهم اکخص وصفی، اونک دیکر ا کواندن تمیزنی موجب اولان کون مخصوصیدر دییور.

دیکر بعضیلری ده، هر هانکی بر وجودک دیکر لرندن بهمه حال کنديسنده خاص بر خصوصیت ایله تمیز ایتدیکنی یقیناً بیلورز. اگر موجودات بو صورتیه یکدیگر لردن تمیز ایتیمسه ایدی جمله سی مشترک و متساوی اولورلردی. باری تعالی ده موجوددر، او حالده دیکر موجوداندن

کنندینه خاص اولان اک خصوصی وصفی ایله متمیز اولماسی ایجاب ایدر . شوقدرکه عقل اووصف اخسی معرفته ایریشه منز . و بونک حقنده سمع دخی وارد اولمامشدر . بناء علیه بوخصوصده توقف ایدیلیر ، دییورلر .

صوکر ، عجا بووصفی عقل ایله ادراک ممکنمیدر مسئلهسنده اولکیلرکی اختلاف ایدلمشدر . بو فکر ضرار مذهبه قریبدر .

شوقدرکه ضرار ، ماهیت لفظی مطلق اولارق قوللانییورکه بو (من حیث العبارة) افاده نقطه نظرندن چیرکیندر .

اشعری مذهبنک اساسلرندن بریده شودر : هر موجود کوروله بیلیر . زیرا رؤیتک حصولی ممکن قیلان شی وجوددر . باری تعالی ایسه موجوددر ، شوالده کوروله بیلیر . مؤمنلرک آخرته اللهی کوره جکلی حقنده سمعی دلیللر وارددر : جناب الله دییورکه « وجوه یومئذ ناضره الی ربها ناظره » وسائر آیات و اخبار کی .

ابوالحسن الاشعری ، الله رؤیتک تعلق جهت ، مکان و صورت داخلنده مقابله ، اتصال شعاع ویا انطباع (کوزدن چیقان شعاعک مرئی به وصولی ویا خود مرئی نک باصره ده انطباعی) طریقله اولاماز ؛ زیرا بونلر محالدر دییور .

رؤیتک ماهیتی حقنده اونک ایکی رأیی وارددر : بری رؤیتک خصوصی برعلم اولماسی دره خصوصی قیدنن مقصدی رؤیتک عدمه دکل وجوده تعلق ایتدیکنی کوسترمکدر . دیگریدم علمک وراسنده مرئی ده بر تأثیری ویا اوندن تأثری موجب اولمایان برنوع ادراک اولماسی دره . اشعری ، باری تعالی به ایکی ازلی صفت اولق اوزره سمع و بصری اثبات ایتمشدر . بونلر مدرکات خاصه نک هر برینه وجود شرطیله تعلق ایدن علمک وراسنده ایکی ادرا کدرلر . گذا صفت خبریه اولق اوزره یدین ووجه اثبات ایتمشدر . بونک حقنده سمعی دلیل وارد اولمشدر وسمعه وارد اولدینی وجه اوزره بونی اقرار لازمدر ، دییور . بو رأبنده اشعرنک تمایلی ، تأویله تعرضی ترکدن عبارت اولان ، سلف طریقتنه متوجهدر . اونک جواز تأویله دائر بر رأیی ده وارددر .

اشعرنک وعدو وعید ، اسماء و احکام ، سمع و عقل حقنده کی مذهبی هر جهتدن معتزله به مخالفدر .

اوکا کوره ، ایمان قلبیه تصدیق دن عبارتدر . لسانله سویله مک ، ارکانیله عمل ایتک ایمانک فرعلرندندر . شوالده برکیمسه قلب ایله تصدیق ایدر یعنی الله تعالی نک وحدانیتی اقرار

و پیغمبر لری ، کتیر دکاری شیلرله قلاباً تصدیق ایدرک اعتراف ایدر سه ایمانی صحیحدر . حتی بونک اوزرینه فی الحال اولویور سره مؤمن ناجی اولور . و بونلردن برینی انکار ایتمه دیکه ایماندن چیقماز . صاحب کبیره دنیادن توبه سنز کیدر سه اونک جگمی ، اللهه میفو ضددر . یار حنیله مغفرت ایدر یا خود (شفاعتی لاهل الکبائر من امتی) دیمش اولدینی ایچون نبی (صام) ه اون شفاعت ایتدیرر ، یا خود جرمی مقداری تعذیب ایدر و صو کرا رحتیله جنته ادخال ایدر . فلبنده ذره قدر ایمانی اولان کیمسه بی ناردن اخراج ایده جگمه دائر دلیل سمعی وارد اولدینی ایچون اونی کفار ایله برابر ناردده مخلد بر اقامی جائز دکلدر :

اشعری دیور که اکر صاحب کبیره توبه ایدر سه ، اونک توبه سنی قبول ایتک عقلاً الله تعالی اوزرینه واجبدر ، دیهم . زیرا موجب آنجق کنیدسیدر و اوکا هیچ برشی واجب اولماز . فقط توبه ایدنلرک توبه لری قبول و مضطر اولانلرک دعا لرینه اجابت ایده جکی خصوصنده سمعی دلیل وارد اولمشدر .

خلقه مالک اودر ، دیله دیکنی یابار ، ایسته دیکنی حکم ایدر . اکر بوتون مخلوقاتنی جنته قویاجق اولور سه ظلم ایتش اولماز ، هسنی آتشه آتاجق اولور سه جور ایتش اولماز . زیرا ظلم ، تصرف ایدن کیمسه نک مالک اولما دینی برشیده تصرف ایتمه سی ، یا خود برشیئی موضعندن غیریسنه قویماسی در . او ، مطلق صورتده مالک اولدینی ایچون اوندن ظلم تصور اولونماز . و کنیدسنه جور نسبت ایدله ز .

اشعری ، بوتون واجبلرک سمعی اولدیغنه و عقلک هیچ برشی ایجاب ، تحسین و تقییحی اقتضا ایتدیکنه قائلدر . بناء علیه اوکا کوره معرفه الله عقلی ایله حاصل ، سمع ایله واجب اولور . الله تعالی (وما کنا معذبین حتی نبعث رسولا : پیغمبر کوندرمه دیکه عذاب ایتمه زه) بویور مشدر .

کذا منعم شکر ایتک ، اطاعت ایدنه ثواب و یرمک ، عاصی بی عقاب ایتک عقل ایله دکل ، سمع ایله واجبدر .

باری تعالی به نه صلاح نه اصلح ونه ده لطف ، هیچ برشی عقل ایله واجب اولماز . حکمت موجبهدن عقل هر نه بی اقتضا ایدر سه دیگر جهتدن اونک نقیضی ده اقتضا ایدر .

الله تعالی به اصل تکلیف واجب دکلدر . زیرا بوندن اوکا نه بر فائده ترتب ایدر نه ده بونکله کنیدسندن بر ضرر مندفع اولور . قوللرینی ثواب اولسون عقاب اولسون مجازاته

قادر اولدینی کی ابتداء (عبد طرفندن هیچ بر عمل سبق ایتمکسزین) فضل و کرمی ایله احسان ایتمه یه قدردر. ثواب، تفضل، نعيم، لطف بونلرک هپسی اونک فضلندندر، عقاب و عذاب ايسه جمله سی عدل دره او، یایدیغندن مسؤل دکلدر، مسؤل اولانلر انسانلدر.

بیغمبرلر کوندرلمه سی قضایای ممکنه دندر. احکام واجبه یا خود مستحیله دن دکلدر. فقط کوندرلد کدنصکره اونلری معجزه ایله تأیید و (مویقاندن) مهلك شیلردن عصمت ایتمه سی واجبات جمله سندندر. زیرا دعوتی استماع ایدن کیمسه یه مدعینک صدقی آ کلامق ایچون سلوک ایده جکی بر طریق لازم اولدینی کی تکلیف ده تناقض واقع اولماق ایچون موانع (علل) ده اوزا قلاشديرمق لابدر.

معجزه، عاده مخالف، تحدی (میدان او قومق) یه مقارن و معارضه دن سالم اولان بر فعلدر که قرینه اولق حیثیتله تصدیق قولی مقامنه قائم اولور. معجزه: معتادی خرق و غیر معتادی اثبات قسملرینه آریلیر. اولیا کرامتلری حقدیر. بونلر برجهتدن انبیای تصدیق و معجزاتی تأکید ماهیتنده در. ایمان و طاعت اللهک توفیقيله، کفر و معصیت ايسه خذلاتيله حاصل اولور.

اشعری یه کوره توفیق، طاعته قدرت خلق ایتک؛ خذلان ايسه معصیت قدرتی خلق ایتکدر.

اشعرینک بعض اصحابنه کوره اسباب خیری قولایلاشديرمق توفیق، ضدینی تبسیرده خذلاندیر.

لوح، قلم، عرش و کرسی، جنت و نار کی امور عینیه حقنده وارد اولان اخبار سمعیه یی ظاهری اوزره اجرا ایتک و وارد اولدینی وجه اوزره قبول و ایمان ایتک واجب در. زیرا بونلرک اثباتی محال دکلدر.

قبر سؤالی، قبرده ثواب و عقاب کی، کذا میزان، حساب، صراط بر قسم خلقک جتنده دیگر قسمنک نارد اولق اوزره انسانلرک ایکی یه انقسامی کی آخرتده اولاجق امور مستقبله حقنده وارد اولان اخبار حقدیر. بونلری اعتراف ایتک و ظاهرلری اوزرنده اجرا ایتک واجبدر. زیرا بونلرک اولماسنده محال کوروله جک بر شیشی یوقدر.

قرآن، اشعری یه کوره بلاغت، نظم و فصاحت حیثیتله معجزدر. زیرا قوم عرب معارضه ایله سیف آراسنده مختار براقیدقلری زمان، مقابله دن عاجز اولانک یایدینی وجهله

بونلر دهامشکل اولان قسمی اختیار ایتدیلر. اشعری اصحابندن بعضیلری قرآنده اعجازک معتاددن منع دیمک اولان صرف دواعی ایله غیبندن اخبار جهتلرندن اولدیغنی اعتقاد ایتشلردر .

اشعری به کوره امامت ، نص وتعیین ایله دکل ، اتفاق واختیار ایله ثابت اولور. زیرا بوخصوصده نص بولونسه ایدی ، نقلنه برچوق واسطه لر بولوندیغنی حالده مخفی قالمالیدی. بنی ساعده نك کولکه لکننده کی بیعتده اصحاب « ابوبکر » اوزرنده اتفاق ایتدیلر ، ابوبکرک تعیینندن صوکر « عمر » اوزرینه وشورادن صوکر عثمانه واوندن صوکر علی به اتفاق ایتدیلر [۱] بونلرک افضل اولق خصوصنده کی رتبه لری امامتده کی ترتیبلیینه کوره در .

دیورکه عایشه ، طایحه ، زبیر حقلرنده آنحق رجوع ایتدیلر دییه جکیز. طلحه ایله زبیر جنت ایله مبشر اولان اون کیشی دندرلر . معاویه ایله عمر وبن عاص حقنده آنحق بونلر حق اولان امامه عصیان ایتدیلر. وعلی ، عصیان ایدنلرله ناصل حرب ایدیا بیرسه بونلرله اوایله حرب ایتدی دییه بیلیرز .

نهر وانلیلر ایسه بنی صلعمک حدیثی موجبجه (مارقون عن الدین) دینندن خروج ایتش شریرلردر. حضرت علی ، بوتون احوالنده حق اوزره ایدی واونصل حرکت ایدهرسه (حیث دار) حق اونسلکه برابر دوران ایدردی .

اباضیه

بونلر مروان بن محمد زماننده خروج ایدن « عبدالله به اباضه » ک اصحابی در . مروان ، بونک اوزرینه عبدالله بن محمد بن عطیه بنی کوندرمش و آزالرنده «تباله» موقعنده حرب وقوعه کلشدر ،

عبدالله بن یحیی الاباضی نك بوتون افکار وخصوصانده بوکارفیق اولدیغنی سوبله ینلر واردر .

بومذهبک مؤسسی دیورکه بزه مخالف اولان مسلمانلر کفر ایچنده درلر ، فقط بونلره مشرک دینمز ، بونلرله عقد نکاح جائزدر وبزم ایچون میراثلری حلالدر . برده حرب زماننده مالارندن حرب سلاحلرینی وحرب حیوانلرینی اغنام ایتک حلالدر. دیگر

(۱) بوراده شهرستانی ابوبکر ، عمر ، عثمان اسملری یاننده « رضی الله عنه » دیدیپی حالده علی نك اسمی یاننده « علیه السلام » دیمکده در . دیگر محللرده عین وجهله حرکت ایتمشدر .

اشیاسنی آلمق حرامدر . کذا حجت اقامه ایته دن و حرب اعلان ایته دن کندیلرینی قتل و بونلری کیزلیدن حیلله ایله اسیر آلمق حرامدر .

بومذهبه سالک اولانلرک فکرنبجه مسلمانلردن کندیلرینه مخالف اولانلرک مملکتی دار توحیددر . فقط سلطانک اوردوکاهی بو حکمدن مستنادر . زیرا او، فساد اوجاغی و داربنی در .

بونلر کندی مذهبداشری ایچون ایجابنده مخالفلرینک شاهدلکینی تجویز ایدرلر . اعتقادلرینه کوره کناه کبائری ارتکاب ایدنلر موحددر ، فقط مؤمن دکلدر .

کعبی، بونلرک فکرلرینی شو صورته حکایه ایدیور: اباضیه کوره استطاعه ، سائر اعراض کبی بر عر صدر و فعلدن اولدر . فعل ، بونلکه حصوله کلیر . افعال عباد ، احداث و ابداع اعتباریه اللهم مخلوق و مجاز اولارق دکل حقیقت اولازق عبدکده مکتسیدر . بونلر امامت لرینه امیر المؤمنین نامنی و یرمه دکبری کبی کندیلرینه ده مهاجرین عنواتی و یرمز لر . و دیورلرکه ارباب تکلیف قالمادینی زمان بوتون عالم قانی اولاجقدر .

کعبی سوزه دوام ایله دیورکه بونلر کناه کبائردن برینی ارتکاب ایدن بر کیمسه نیک کافر اولدیقه اتفاق ایتشلردر . فقط بو کفر ، کافر دین معناسنه دکل کفران نعمت معناسنه در . مشرک لرک چوجوقلری حقنده توقف ایتکده درلر . انتقام طریقیله بونلرک تعذیبی تجویز ایتدکبری کبی تفضل و لطف اولارق جنته کیرمه لرینه ده جواز و بریورلر . کعبی ، بونلرک فکرلرندن اولق اوزره شونی ده حکایه ایدیور ، دیورکه بونلر ابو الهذیلک قائل اولدینی کبی الله قصد ایدلش اولمایان بر طاعته قائلدرلر .

شونی ده سویله یه لم که بومذهبه منسوب اولانلر نفاقک شرک تسمیه ایدیلوب ایدلمه سی خصوصنده اختلاف ایتشلردر . دیورلرکه رسول الله صلی الله علیه وسلم زماننده کی منافقلر موحد ایدیلر . شوقدرکه بونلر کناه کبائر ارتکاب ایتدیلر . و شرکدن دولای دکل کیره دن دولای کافر اولدیلر .

و دیورلرکه اللهم امر ایتدیکی هر شی عام در ، خاص دکلدر . الله بونلری هم مؤمنه هم کافره امر ایتشددر ، قرآنده خصوص یوقدر .

کذا بونلرک فکرنبجه الله هر نه بی یاراتدی ایسه آنحق کندی وحدانیتنه دلیل اولق ایچون یارا تمشدر . شو حالده بونلرک واحد حقیقیه دلالت ایتمه سی لازمدر . بومذهبه منسوب اولانلردن بر قسم علما دیورلرکه الله تعالی نک صدقه دلیل کو ستر مکسزین بر پیغمبر بعث

ایتمه‌سی و انسا نلری اوکا و حی ایتدیکی شی ایله مکلف طوتمانی جائزدر. اویغمبره معجزه اظهار ایتک واجب اولمادینی کی الله تعالی بده دلیل اظهار ایتک و معجزه خلق ایتک واجب اولماز. بونلر کندی مذهب‌لرنده تعالیه و عجارده [۱] مذهب‌لرنک اوغرادینی انقسامه سنیه اولارق مختلف فرقه‌لره آپرلشلردر.

مفصیه، بومذهبک برشعبه‌سیدر. بونلر مفصی به‌اجی المقرامک تبعه‌سی در. اباضیه دن فرقلری شرک ایله ایمان آراسنده یالکیز معرفة الله دن عبارت اولمق اوزره بربولوم نقطه‌سی قبول ایتمه‌لرنده در. الهی بیله ن و صوکرالله دن ماعداسنی یعنی رسول، کتاب، قیامت جنت، جهنم کی شیلردن برینی انکار ایدن ویا زنا، سرقت، شرب خمر کی کناه کبائر ایشله ین کیمسه کافردر، فقط مشرک دکلدر دیرلر.

هاریم، هاریم اباضی نك آرقاداش‌لری در. اباضیه یه، معتزله مذهبنده اولدینی کی قدره قائل اوله‌لری یوزندن مخالف اولدقلری کی استطاعه نك فعلدن اول اولماسی مسئله‌سنده و رضای الهی ایچون اولمایان بر فکاک (الله تصد ایدله ین بر شیئک) طاعت اولماسنی قبول ایتک خصوصنده مبالغه‌لر.

بریمیه: خارجیلرک ازارقه شعبه‌سندن اولکی محکمه اولی مذهبنی قبول ایدن زید بن انیسه نك [۲] اصحابنک مذهیدره بو آدم محکمه اولی دن صوکرالله چیقان شعبه‌لرک هپسندن تبری ایتش و بوحر کشتدن یالکیز اباضیه یی استئنا ایتمشدر. زید بن انیسه اباضیه یی قبول ایدیوردی. بالاخره الله یاقینده عجمدن بر پیغمبر کونده ره جک و اوکا سماده یازلش اولان بر کتاب انزال ایده جک اعتقاد باطلنده بولونمشدر. بو کتابی الله بو پیغمبره جمله واحده حالنده طویدن انزال ایده جک و یکی پیغمبر، محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم شریعتنی ترک ایده جک و بونک دینی قرآنده مذکور اولان صابئه دیننده اولاجقدر. فقط بوصابئه الیوم حرانده و واسطده موجود اولان صابئه دکلدر.

(۱) عجارده عبدالکریم عجرک مذهیدر. بونلر سوره یوسفک قرآندن بر سوره اولدینی انکار ایدرلر، بر عشق حکایه سنک قرآن اولماسنی تجویز ایتزلر. دشمن چو جوقلرنک قتلی جائز اولوب اولاماسی یوزندن صلیته، حمزیه، خلفیه، خرمیه شعبیه کی شعبه‌لره آپرلشلردر.

تعالیه، ثعلبه بن عامرک مذهیدر. بونلر، چو جوقلرک کوچوک اولسون بوبوک اولسون حق انکار ایتدکلری تقدیرده جورده مستحق اولدقلرنی قبول ایتکله عجارده دن آپرلشلردر. بونلرده بالاخره احنسیه، معبدیه، رشیدیه، شبانییه کی شعبه‌لره آپرلشلردر.

(۲) کوردیکم نسخه‌لرده بویه‌لرده دوغرومی زید بن ابی انیسه در.

یزید ، محمد مصطفی علیه السلامک پیغمبر لکئی اقرار ایدوبده اونک دینه کیرمه یں کیمسه لری ده کندی مذهبه قبول ایتشدرد .

عینی زمانده کرك کندی مذهبه کیره نلردن و كرك مذهبی قبول ایتمه ینلردن هر کیم اولورسه اولسون حد شرعی اجرا ایدیلن کیمسه لری کفار و مشرک عد ایتمکده در . اوکا کور هر کناه کوچوک اولسون ، بویوک اولسون شرکدر [۱]

شیعه

بونلر بالخاصه حضرت علی یه تابع اولانلردر . حضرت علی یه امامت و خلافتک جلی و یاخفی بروصیت و نص ایله ثابت اولدیغنه قائلدرلر . اعتقادلرینه کوره امامت حضرت علی اولادندن باشقه سنه کچمه یه جکدر . ا کر کچر سه یاباشقه سی طرفدن یاییلمش برظام ، یاخود امام اولاجق ذاتک قورقارق صاقینماسی صورتیله کچر .

دیورلرکه امامت ، عامه نك نصیله حاصل و عامه نك اختیارینه منوط بر مصلحت دکلدرد ، او ، دینک رکئی اولان اصولی بر قضیه در . پیغمبر علیه السلامک اومسئله حقنده اغفال واهمال ایتمه سی و اونی عامه نك اختیارینه تفویض و ترك ایتمه سی جائز دکلدرد .

شیعه نامی آئنده طویلانان فرقه لرك اتفاق ایتدیکی نقطه لر شونلردر :

۱ — امامی تعیین و تنصیص واجیدر .

۲ — اماملر ، هر حالده صاحب عصمت ، کوچوک و یا بویوک کناهلردن معصوم درلر .

۳ — قورقو حالی مستتنا اولق اوزره كرك قولاً ، كرك فعلاً و كرك عقداً تبری

و تولی یه قائل اولمالیدر .

یالکنز زیدیلرك بعضیلری شیعه دن اولدقلری حالده بو خصوصده شیعه یه مخالفت

ایتشلردر .

شیعه امامتک برامامدن دیکرینه کچمه سی خصوصنده برچوق سوزلر سویله مشلر

(۱) جزیره العربک جنوب غریبسنده عمان قطمه سی و مسقط اماملی اوتهدن بری اباضیه مذهبی

محافظه ایتش اولدقلری کی آفریقا ده بومذهب اربابی واردرد . زنگبار حکومتک و زنگبار آطه سنده کی مسلمانلرك رسمی مذهبی اباضیه مذهبیدر .

خواجه فرقه لرندن اباضیه دن ماعداسنک بوکون موجود اولدیغی بیلمه یورز . سنجار و جوارنده کی

کوردرل آراسنده منتشر اولان یزیدیلکک بوراده موضوع بحث یزیدیه فرقه سنک تمادیمی اولدیغی ظن ایتمه یورز .

واختلافه دوشمشلردر . آرازانده ، امامتک هر استقامت و توقفنده بر فکر ، بر مذهب
و بر فساد حصوله کلمشدر :

بونلر : کیسایه ، زبیه ، امامیه ، غموة ، اسماعیلیه ناملریله بش فرقیه آیرلمشلردر .
بعضیلری اصولده اعتزاله ، بعضیلری اهل سنته و بعضیلری مشبهیه متمایلدرلر .

زیدیه

بونلردن زیدیه ، زید بن علی بن موسی بن علی رضی الله عنہک اتباعی در . امامتی فاطمه
اولادینه تخصیص ایدیورلر . فاطمه اولادینک غیر یسندده امامتک ثبوتی تجویز ایتزلر .
شوقدر که بونلر ایسترحسن اولادندن ، ایسترحسین اولادندن اولسون امامت دعواسی ایلخروج
ایدن وعالم ، زاهد ، شجاع اولان هر فاطمی نک اطاعتی واجب بر امام اولماسنی قبول ایدرلر .
بوکا بناء در که زیدیه دن بر طائفه ، منصور زماننده امامت دعواسیله خروج ایدن و بوسیله
اولدیراش اولان عبدالله بن الحسن ک اوغللری ، محمد ایلده ابراهیمک امامته قائل اولمشلردر .
کذا زیدیه ، مذکور اوصافی جمع ایدوب ایکی امامک ایکی قطرده خروجی تجویز
ایدرلر و هرایکسی واجب الطاعة در ، دیورلر .

زید بن علی نک امامت خصوصنده کی مذهبی ، بوضورتله اولونجه کندیسی ، علم ایلده متحلی
اولمی ایچون اصول و فروعی تحصیل ایتک ایسته دی . و اصولده ، معتزله ریتسی اولان
«واصل بن عطاء الغزال» ک جد اعلاسی علی بن ابی طالب حقنده کی عقیده سنی نظر اعتبارده
آلما یارق اوکا تلید اولدی .

واصل ، حضرت علی ایلده اصحاب جمل و اصحاب شام بیننده جریان ایدن محاربه لرده .
حضرت علی نک یقینا صواب اوزره بولندیفی اعتقادنده دکل ایدی . ایکی فرقه دن لاعلی النعین
بری مخطیدر دیوردی . بوضورتله زید ، واصل دن اعتزال اقتباس ایدی و بوتون اصحابی
معتزلی اولدیلر . زید ، امامته ده افضل و لایق اولان بولندیفی حالده مفضولک امامتی
جائز کوریور ایدی . دیوردی که حضرت علی صحابه نک افضل اولدیغی حالده ، قلوب
حامیه طیب و فتنه آتشی تسکین کی بر مصلحت و قاعده دینه ایچون خلافت ابوبکره
تفویض اولوندی . زرا پیغمبرلرک کونلرنده جریان ایدن حربلرک زمانی یک یاقین ایدی .
امیر المؤمنین حضرت علی نک قیاجنده قریش مشرک لری نک قائلری هنوز قورومامشیدی .
الشیات مجموعه بی صابی ه

اخذنار کینی قومک قلبنده کماکان باقی ایدی . بناءً علیه قلوب عامه تمامیه علی به میل وملت کندیسنه تمامیه اقتیاد ائمه به چکنندن مصاحبت بواصر عظیمه ، لیت و محبت ایله، یاش اعتباریه مقدم، ورسول الله قریب اولارق طائش اسلامیتده سابق بر ذاتک کچمه سنی ایجاب ایدیوردی . حتی حضرت ابوبکر مرض موتنده خلافتی حضرت عمره تقلید ایدرکن ملت غلیانه کلدی ویزه ، فظ و غلیظ اولان آدمی امیر یاپدک دبیلر . شدت و غلظتندن و دینده کی صلابتندن و دشمنلرینه قارشی بی امان اولماسندن دولای حضرت عمره راضی اولمایورلردی . حضرت ابوبکر کندیلرخی تسکینه مجبور قالدی . زید بن علی ، کذا دها لایق و افضل و ارایکن مفضولک امام اولماشی و هر حکمده اوکا مراجعت و هر وقعده اونک ویرمش اولدینی قرار ایله حکم ایدلمه سنی ده تجویز ایدیوردی ، حتی کوفه ده کی شیعه ، زید بن علی دن بوفکرلری ایشیدنجه اونک شیخیندن تبری ائمه دیکی آکلادیلر و اوئی ترک ایتدیلر و نهایت مشارالیهک آله یازلمش اولانلر باشنه کلدی و بوندن دولای شیعه «رافضه» نامنی الدیلر .

زید بن علی ایله قرداشی محمد الباقر بیتنده مباحثه دخی جریان ائمشدر . فقط بومباحثه زیدک امامت خصوصندگی افکارینه قارشی دکل ایدی، عهدی بوزانلرله عدالتده اولانلرک محاربه سنده جدینه خطائی تجویز ایدن و قدر مسئله سنده اهل بیت مذهبک خلافته اداره کلام ایدن واصله تلذ ایدرهک اوندن اقتباس علم ائمه سنی خصوصنه و امامک امام اولمسی ایچون امامت دعواسیله خروج ائمه سنی شرط قوشماسی خصوصلرینه دائر ایدی .

حتی برکون محمد الباقر ، زید بن علی به ، سنک امامت خصوصنده کی تلقیلرینه کوره پدرك امام دکادر . زیرا او خروج ائمه دیکی کبی خروج ایتک تشبهنده بولونماشدر . دیدی .

زید بن علی قتل وصاب ایدلدکن صوکر اوغلی یحیی بن زید امامتی درعهده ایدرهک خراسان طرفلرینه چکیلیدی . اوراده اطرافنه قالا بالق برجماعت طویلاندی . اوصیرالرده کندیسنه ، جعفر بن محمد الصادق دن پدری کبی اولدیریه چکی و سهپایه چیکیله چکی خبری واصل اولدی ووقعه جعفرک خبر ویردیکی وجهله جریان ایتدی .

یحیی دن صوکره امامت ، محمد ایله ابراهیمه تفویض ایدلیدی . هر ایکسی مدینه منوره ده خروج ایتدیلر . ابراهیم بصره طرفنه کچدی ، بونلرک اطرافنه برچوق جماعت طویلاندی .

تهایت بونلرده اولدیرلیدیلر. جعفر الصادق، اولوب بیتته جک ایشلری بونلرده خبر ویرمش و بونلرک هپسنی بابالرینک کندیسینه خبر ویرمش اولدقلرینی و بنی امیه نك انسانلر اوزرینه تغلب و تفوق ایدد جکلرینی حتی داغلر، بنی امیه ایله بوی اولچوشه جک اولورلرسه داغلردن دخی ارسون چقاجقلرینی و بنی امیه نك قلیلری اهل بیته بغص ایله مشبوع اولدیغندن، ملکلرینک زوال وقتی کلنجیه قدر اهل بیتدن کیمسه نك خروج ایتمه سی جائز اولمادیغنی کندیلرینه ایضاح ایتشدی. جعفر، محمد بن علی بن عبدالله بن العباسک اوغللری ابو العباس ایله ابو جعفره اشارت صورتیه سونی سویه مشدی: «بو بونك اولادی خلافتله اوینا مادقچه بز بوایشه دالمایه جقز. دیر و منصور ی قصدایدر ایدی.» زید بن علی، هشام بن عبد الملک طرفندن کوفه نك کناسه ده نیلن محمندن قتل اولندی، یحیی بن زید ایسه خراسان امیری طرفندن جور جانده قتل ایدلدی. امام محمدی مدینه منوره ده عیسی بن ماهان قتل ایتدی. ابراهیم ایسه بصره ده قتل اولوندی. بونلرک هر ایکسینک قتلی منصور امر ایتشدی. بوندن سو کره زیدیه نك ایشی خراسانده «ناصر الاطرش» ظهور ایدنجیه قدر دوزله مه دی.

ناصر الاطرش، اولدورولمک ایچون تعقیب اولونجه کیزلندی، جبل و دیلم طرفلرینه چکیلرک هنوز اسلامیت ایله متحلی اولمایان اورا اهل یسنی، زید بن علی مذهبی اوزره اسلامیه دعوت ایتدی. اورا اهل یسنی مذهب مذکور ی قبول و اونکله بدین ایتدیلر. بوضورتله او ملکتلرده زیدیه کیزلنمه یه لزوم کورمیه رک اشکار صورتده دوام ایتدیلر. ائمه دن بری، سوکرا دیکری خروج ایدرک بونلرک امورینی تدویر ایدردی. و بونلر اصولی مسئله لرده عموجه لرینک اوغللردن «موسویه» یه مخالفت ایتدیلر، و زیدیلرک اکثر یسی بوندن سوکرا مفضولک امانته قائل اولمقدن رجوع ایدرک امامیه کبی اصحابه طعن ایتمه کله باشلادیلر.

بونلر، باشلیجه اوچ صنفه ایرملشلردر: جارودیه، سلیمانیه، بقریه. صالحیه، بقریه ایله بر مذهبده در.

جارودیه: «ابو جارد» ک اصحابی درکه حضرت پیغمبرک حضرت علی حقنه، اسم ایله دکل بلکه وصف ایله نص ایتدیکنی ادعا ایدرلر. حضرت پیغمبردن سوکرا امام. حضرت علیدر. انسانلر، وصفه مطلع اولمادقلری

و موصوفی آراشدیرمادقلری ایچون قصور ایتدیلر. کندی اختیارلری ایله حضرت ابوبکری امام تعیین ایتدیلر و بوسبیلله کافر اولدیلر، ذیورلر.

ابوالجارود بومقاله سنده (کندی مذهبنده) زید بن علی نك امامته مخالفت ایتشدره زیرا زید بوعتقادده دکل ایدی.

جارودیه، علی دن صوکر امامتی-وق و توقیف خصوصنده اختلاف ایتدیلر. بعضیلری علیدن صوکر اوغلی حسنه اوندن صوکر حسینه اوندن صوکر حسینک اوغلی علی زین العابدینه اوندن صوکر زید بن علی به، اونندنده عبدالله بن حسن بن حسینک اوغلی محمد سوق ایتدیلر و محمدك امامته قائل اولدیلر. امام اعظم ابوحنیفه، بو محمد به بیعت ایتش اولدیغندن محمدك تابعلری جمله سندن ایدی. حتی امامك محمد به بیعتی خبری منصوره ایصال ایدیلنجه، منصور امامی مؤبداً حبس ایتدی و امام اعظم حبسده وفات ایتدی. بروایت کوره امام اعظم، محمد بن عبدالله منصورك زمان خلافتده بیعت ایتدی. محمد، منیته منورده قتل اولندی زمان او، بو بیعتده ثابت اولارق اهل بیته موالات و محبت لزومی اعتقاد ایدردی. بونك اوزرینه امامك حالی منصوره خبر ویرلدی و باشنه کلنلر تمام اولدی.

امام محمدك امامته قائل اولانلر اونك قتلندن صوکر اختلاف ایتدیلر.

بعضیلری، محمد اولدیرلمه دی، او هنوز حی در. یاقین برزمانده خروج ایده جك ویر یوزنی عدالت ایله دولدر اجددر، دیدیلر. بعضیلری ده مشارالیهك اولدیکنه قائل اولدیلر و امامتی صاحب الطالقان محمد بن القاسم بن علی بن الحسین بن علی به سوق ایتدیلر. صاحب الطالقان محمد معتصم زماننده اسیر ایدیلر ك معتصمه کتیریلدی. معتصم ده اونی اولونجه به قدر اوندی حبس ایتدی.

بعضیلری کوفه طرفلرینه صاحب اولان یحیی بن عمرك امامته قائل اولدیلر، یحیی بن عمر خروج ایده رك انسانلری کندینه بیعتده دعوت ایتدی و باشنه برچوق آدم طوبلا دی. نهایت مستعینك زمان خلافتنده اولدور و لهرك سره قطعوعی محمد بن عبد بن ظاهره کوتورلدی. بووقعه حقتده بعض علویه آئیده کی یتلری سوبله مشدر.

قتلت احزن من ركب المطايا

و جئتک استلینک فی الکلام

وعز علی ان القاک الا

وفیما یتنا حد الحسام

ترجمه سی : سن بینک حیوانلرینه راکب اولانلرک اک عزیز اولاننی قتل ایتدک و بن سندن ملایم سوز ایسته یه رک سکا کلدیم . حالبوکه آرامزده بیله نمش قیدجک کسکینلکی اولمادن بنم سکا ملاقی اولماقم بک کوچ ایدی .

یحیی بن عمرک نسبی ، یحیی بن عمر بن یحیی بن الحسین بن زید بن علی در . ابوالجاروده کلنجه بو ، سرحوب (چاقال) تسمیه اولونوردی . کندیسنی ابوجعفر محمد بن علی الباقر بونام ایله تسمیه ایتمش و باقر ، سرحوب دکزده اقامت ایدن کور شیطان معناسنه در دیبه تفسیر ایله مش ایدی .

ابوالجارودک اصحابندن اولان « فضیل الرساله » و « ابوفضال الواسطی » احکام و سیر خصوصلرنده یکدیگرلریله اختلاف ایدرلر . بری حسن و حسین اولادینک علمی ، پیغمبر صلی الله علیه وسلمک علمی کیدر ، اولنرده علم ، تعلمدن اول فطری و ضروری اولارق حاصل اولور ، دیدیکی حالده دیکری ؛ علم ، اولاد حسن و حسین ایله غیریلری یئنده مشترکدر ؛ اولنردن اخذی جائز اولدینی کبی سائر عامه ناسندن ده اخذی جائزدر ، فکرینه ذاهب اولمشدر [۱] .

امامیه

بونلر ، پیغمبردن صوکر ا حضرت علینک توصیف ایدمک صورتیله دکل عیناً اشارت ایله کوسترمک صورتیله نص ظاهر و تعین صادق ایله امام اولدیفنه قائل اولانلردر . دیورلرکه حضرت پیغمبرک احوال امت حقنده مسترخ اولارق دنیایه وداع ایتسی ایچون ، دینده واسلامده تعین امامدن داها مهم هیج برشی بوقدی . پیغمبر ، رفع خلاف و تقریر وفاق ایچون بعث اولوندینی جهته امتی بربریله اویوشامایارق ایسته دیکی طریقده سلوک

[۱] زیدیه مذهبی بوکون باشلیجه یئنده منتشردر . مسائل فقهیه ده اهل سنت مذهبنه یاقیندرلر . بونلردن اعتقاد خصوصنده اهل سنته یاقین اولان بتریه در و ایوم یئنده رسمی مذهبدر . جارودیه مذهبی عربان ایچنده موجوددر . سلیمانیه ، سلیمان بن جریرک اصحابیدر . بونلر امامتک شورا اولدیفنه قانعدرلر . ابوبکر و عمرک امامتی قبول ایدرلر و حضرت عثمانی عایشه ، زبیر و طلحه یی تکفیر ایدرلر . صالحیه ایسه حسن بن صالح بن حیک اصحابیدر ، بتریه ، کثیرالنوی الا بترک اصحابیدر . بونلرک مذهبلری بردر . سلیمانیه دن فرقلری عثمانی تکفیر ایتمه مک خصوصنده در . بونلرده اجتهاد جواز یوقدر . هبسی مقلددر . اصولده معتزله مذهبنده درلر . فروعه ده ایسه ، احکامی اکثریتله امام اعظمک مذهبندن و قسماً شافعی و شیعه مذهبندن آلمشدرلر .

ایده جک و هربری برفکره ذاهب اوله جق برحالده باشی بوش برافه سی واونلرک آریئالرینه سبب اولماسی هیج بوجهیله جائز دکادر . بلکه هرکسک مراجعت ایده جکی برشخص تعیین اتمه سی و موثوق و معتمد بریسی حقتده تنصیص اتمه سی واجبدر . بناء علیه پیغمبر ، برقاج موضعه کنایه ایله ، برقاج محله تصریح ایده رک علی بی تعیین ایتک صورتیله بو وظیفه بی ایفا ایتمشدر .

حضرت علینک امامته پیغمبرک اشارت لرندن اولمق اوزره : موسم حجه سورۀ براتی اوقومق ایچون حضرت ابوبکری کوندردیکی حالده صوکرادن ، مبلغ سندن برجل اولاجق ، یاخود قومکدن بریسی اولاجق امریله جبرئیل نازل اولدی دیره رک قاری و مبلغ اولمق اوزره علی بی کوندرمه سی درکه بو ، علی بی ، تقدیم ایتدیکنه دلالت ایدر . کذا ابوبکر و عمر و دیگر اصحابه باشقه لرینی قوماندان تعیین اتمه سی در . پیغمبر ، ابوبکر ایله عمر اوزرینه بردفعه عمرو بن العاصی دیگر دفعه ده أسامه بی آمر تعیین ایتمشدی . حالوکه حضرت علی اوزرینه کیمسه بی اصلا میر تعیین اتمه مشدر .

علینک امامتی حقتده کی تصریحاته کذاجه : اسلامک ضعیف زمانلرده حضرت پیغمبر ، کیم مالی فدا ایتک شرطیله بکایعت ایدیور ، دیدی ، رجاعت بیعت ایتدیلر . صوکرانکرار کیم روحنی فدا ایتک اوزره بیعت ایدر ؛ بو صورتله بکایعت ایدن کیمسه بنم و صیم در و بندن صوکرار بو امرک ولیسی در ، دیدی کیمسه بیعت اتمه دی ، یا لکن حضرت علی النی اوزاتارق جاتی فدا ایتک اوزره بیعت ایتدی و عهدینی ایفا ایتدی . حتی بوندن دولای قریش ، محمد جوجغکی سکامیر یادی دیه ابوطالبه کولرلر ایدی .

کذا ، اسلام کاله ایروب انتظامه کیردیکی و (ای بی : ربکدن سکا ازال بو یوریلان شیئی تبلیغ ایت !) اکر بونی یا نمازسه رک ربکک رسالتی تبلیغ اتمه مش اولورسک !) مآلنده کی آیت نازل اولدینی زمان ، رسول اکرم « غدیر خم » دنیلن محله واصل اولدی ، بیوک آغاچلرک آلتنه صایمه بی امیر ایتدی و اصحاب توقف ایتدیلر ، الصلوة جامعہ ، دیه ندا ایتدیلر . صوکرار رسول اکرم دوه اوزرنده اولدینی حالده : بن کیمک مولاسی ایسه م علی ده اونلک مولاسیدر ، یارب ! علی بی دوست طوتانی دوست طوت ، علی به دوشمانلق ایده نه دوشمانلق ایت ، اوکا یاردیم ایده یاردیم ایت ، اونی ترک ورسوا ایده نی رسوا ایت ! او ، زده بولنورسه حتی اونکله برابر بولنیدر . دقت ایدیکنز ! اوچ دفعه تبلیغ ایتدیمی ؟ دیدی . امامیه ، رسول اکرمک بوسوزینک نص صریح اولدینغی ایضا ایدیورلر . بزیاسه

پیغمبرك كیمه وهانكی معنایله مولا اولدیغی خصوصلرینه باقارز و بونی علی حقنده دخی تطبیق ایدرز . اصحاب بوراده کی توله ن بزم آکلا دیغمز معنای فهم ایتدیلر . حق حضرت عمر ، حضرت علی ایله قارشیلانسیج : نه موطلو سکا ی علی ؛ هر مؤمن و مؤمنه نك مولا سی اولدك ، دیدی .

کذا امامیه ، بوندن ماعدا ، رسول اکرم افدیمزك « اقضا کم علی » دیمه سی علینک امامتی حقنده نصدر ، دیورلر .

زیرا امامتک اقضی القضاة اولمقدن و هر وقعه و حادثه ده ایکی متخاصم بیننده حاکم اولمقدن باشقه معناسی بوقدر ، (اطیعوا الله و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم) آیت کریمه سینک معناسی ده بوندن عبارتدر . اولوالامر ، خلافت مسئله سی دخی داخل اولدیغی حالده هر قضا و حکم ، کندی عهده سننده بولنان ذاتدر . مهاجرین ایله انصار ، کندی آرا لرنده مخاصمه ایتدکری زمان باشقه سی دکل ، علی حاکم اولمشدی . پیغمبر علیه السلام ایچکیزده فرائض مسئله لرینه اک زیاده واقف اولانیکز زید ، اک زیاده قرانه واقف اولانیکز ابی ، حلال حرامی اک زیاده بیله نکرز معاذدر ، دهرک هر کسک اخص و صفیله حکم ایتدیکی زمان علی حقنده ده کنده سننده بولنان اخص وصف ایله حکم ایدرک اک زیاده حاکمک « قضا » خصوصنده ماهر کز علی در ، بویوردی . قضا ایسه هر علمی احتوا ایدر ، فقط هر هانکی بر علم ، قضایی استلزام ایتمز .

بوندن سوکرا امامیه بودجه نی تجاوز ایدرک کبار اصحابی سب و شتم درجه لرینه ایلر یله دیلر و اونلری طعن و تکفیر ایتدیلر . طعنلرینک اک اشاعی درجه سی ظلم و عدوان دره . حالبوکه قرآن بونلرک عدالت لرینه وجهه سندن الله تعالینک راضی اولدیغنه شهادت ایتمکده دره . از جمله جناب الله قرآنده : (لقد رضى الله عن المؤمنين اذ يبايعونك تحت الشجرة : شجره آلتنده بیعت ایدرکن مؤمنلردن الله راضی اولدی) دیورکه بوقعه ده اصحاب بیک دورت یوز قدر ایدیلر . کذا مهاجرین و انصار ی مدح ایدرک (والذين اتبعوهم باحسان : احسانله اونلر اتباع ایدلر) بیوریور . کذا (والسابقون الاولون من المهاجرين والانصار والذين اتبعوهم باحسان رضى الله عنهم ورضوانه : مهاجریندن سابقین اولین ، انصار و احسان ایله بونلر اتباع ایدلر ، اونلردن الله راضی اولدی و اونلر اللهدن راضی اولدیلر .) کذا (لقد تاب الله على النبي والمهاجرين والانصار الذين اتبعوه في ساعة العسرة) . و (وعد الله الذين آمنوا منكم و عملوا الصالحات ليستخلفنكم في الارض) بویورمشدرکه بونلر .

اصحابك عندالله قدر وقيمتلرينك بويوك ورسولالله عندنده صاحب درجه وكرامت اولدقلرينه دلالت ايدر .

حال بوييه ايكن ديتدار اولان كيمسه لرك ناصل بونلره طعنى واونلرى كفره نسبتى تجويز ايدجكلرينه عقم ايرميور. چونكه رسول اكرم بونلرك هر برى حقنده آيرى آيرى وارد اولان خبرلردن ماعدا اون كيشى : ابوبكر ، عمر ، عثمان ، على ، طلحه ، زبير ، سعد ، سعيد بن زيد ، عبدالرحمن بن عوف و ابو عبيده بن الجراح ، (جنتلك) درلر بيورديلر . اكر اصحابك بعضيسى حقنده بعض قصور نقل اولونورسه نقه دقت ايدلك لازم در . زيرا رافضيلرك يالانلرى چوقدر .

بوندن صوكر اماميه ، حسن ، حسين و على بن الحسين دن صوكر اكي ائمه ي تعيين خصوصنده بر رآى اوزرينه اتفاق ايدمه ديلر . بونلرك اختلافلى بوتون فرقه لرك اختلافلردن فضله در . حتى بعضيلرى حديثه وارد اولان يمش بو قدر فرقه خاصه شيعه حقنده در ، بونلردن ماعداسى امتدن خارجدر ، ديديلر .

اماميه ، امامتى جعفر بن محمد الصادقه سوق ايتك خصوصنده متفق ايسه لرده كنديسندن صوكر اولادندن منصوص عليه كيم اولديغنده اختلاف ايتديلر .

زيراجعفر ك بش ، وبرروايته كوره محمد ، اسحاق ، عبدالله ، موسى ، اسماعيل و على ناملريله آلى اولادى وار ايدى . بونلردن حقلرنده نص ادعا اولانلر محمد ، عبدالله ، موسى و اسماعيل در . صوكر بونلركده بعضيلرى خلف بر اقارق ، بعضيلرى خلف بر اقايارق اولديلر .

هر طائفه نك اختلافى آيرى آيرى ذكر ايتديكمز زمان كوروله چكى اوزره اماميه دن بعضيلرى توقف ، رجعت و انتظاره قائل اولديلر ، بعضيلرى امامتى سوق و تعديه قائل اولديلر .

اولجه بونلر ، اصوله عائد مسئله لرده اماملرينك مذهببنجه حركت ايدبيورلردى ، بالاخره اماملردن روايتلر تحالف و زمان تبادى ايتدى ؛ هر فرقه بريول طومغه باشلادى . بوضورتله اماميه دن بعضيلرى ، معتزله نك يا وعديه و يا خود تفضيله شعبه لرينك برينه انتساب ايتديلر ، ديكر بر قسمى اخباريه (ائريه و با اصحاب حديث) نك يا مشبهه و يا خود سلفيه شعبه لرندن برينه انتساب ايتديلر .

الله ، يولنى شاشيزوب حيرتده قالانلرك هانكى وادنده هلاك اولاجقلرى ايچون غم ييمز .

جعفریه

باقیه و جعفریه واقفیه : ابو جعفر محمد بن علی الباقر علیه او علی جعفر الصادق
اتباعیدر لر .

بونلر ، بواکیسنک وبابالری زیمه العاصمه ک امامته قائلدلر . شوقدر که بعضیلری بو
ایکی امامدن برنده توقف ابدہ رک امامتی بونلرک اولادلرینه سوق ایتزلر ، دیکر بعضیلری
ایسه توقف ایتیمہ رک (واقفیدن اولمایارق) امامتی بونلرک اولادینه سوق ونسبت ایدر لر .

ایلریده ذکر ایدہ حکمز شیعه صنقلرینک خارجده بونلری بر فرقه خالندہ تفریق
ایتیمہ حز ، شیعه دن بعضیلرینک باقرده توقف ایدہ رک اونک رجعتنه قائل اولمالرندن ایلری
کلشدر . نسکیم ابو عبدالله جعفر بن محمد الصادقک امامته قائل اولانلرده جعفرده توقف
ایتشلردر .

جعفر ، دینده علم واسع ، حکمتده ادب کامل ، دنیایه قارشی زهد بالغ ، وورع تام
صاحبی بر ذات ایدی . بر مدت مدینه منورهده اقامت ایتدی . کندیسنه منتسب اولان
شیعهیه و کندیسنی متبوع اتحاد ایدنلره علومک اسرارینی افاده و افاضه ایدردی .
صوکر ا عراقه کلدی . اورده بر مدت قالدی . امامت مسئله سنه اصلا تماس و خلافت حقنده
کیمسه ایله منازعه ایتدی . ذاتاً بحر معرفه دالان کیمسه نک کنارده طمعی اولماز .
حقیقتک درو سنه چیقان کیمسه ایچون انحطاط خوفی یوقدر . الله ایله استیناس ایدنلر
انسانلردن تو حش ایدر لر ، اللهدن غیر سیله استیناس ایدنلری وسواس یغما ایدر (وسوسه
استیلا ایدر) .

جعفر پدیری جهنندن شجره نبویه و والدی طرفندن ده حضرت ابوبکره منسوب ایدی .
غلاتک کندیسنه نسبت ایتدی کیری شیلردن تبری ایدر و اولره لغت ایدردی .

کذا غیت ، رجعت ، بدا ، تناسخ ، حلول تشبیه کی رافضه مذهبیلرینک خصائصندن
وحا قانندن تبری ایدردی . لکن شیعه ، جعفردن صوکر ا بر جوق فرقه لره آیرلدیلر و هر بری
کندینه بر مذهب انتخاب ایتدی . بونلر ، اصحاب آراسنده ترویج مقصدیه مذهبیلرینی امامه
نسبت وربط ایدر لردی . حالبو که امام بونسبت اولنان شیلردن و کذا اعتزال و قدردن بری ایدی .
امامک اراده حقنده کی فکری شودر : الله تعالی بزم حقمرده برشی ، همده بزدن برشی اراده
ایتدی . حقمرده اراده ایتدی کی بزدن کیزلدی و بزدن اراده ایتدی کی بزم اظهار ایتدی .

شوالده نهدن، بزدن اراده ابتدایی یرینه بزم حقمرده اراده ابتدایی ایله اوغراشیورز د قدر حقنده کی سوزیده شودر: قدر ایکی امر بیتنده برامردر، جبرده یوق، تقویضده یوقدر. دعایه «اللهم لك الحمد ان اطعتك ولك الحجة ان عصيتك لا صنع لي ولا لغیری فی احسان ولا حجة لی ولا لغیری فی اساءة: یارب اکر سکا اطاعت ایتدم ایسه شکر ایدرم اکر عصیان ایتدم ایسه حجت سنبدرد. احسان خصوصنده نه بنم، نه ده باشقه سنک صنعمز یوقدر. اسائن خصوصنده نه بنم وباشتمه سنک حجتمز یوقدر. دیوردی.

جعفر دن صوکر بوخصوصده، تابعلرینک احوالی تفصیل ایدرک دکل جعفرک شجره سنه وفروعه اتساب نقطه نظرندن، اختلاف ایدن صنفلی ذکر ایدجکز:

موسوی = مفضلی فرقه سنک عیندرد. بونلر، موسی بن جعفرک امامته قائلدرلر.

جعفر صادق وفاندن صوکر موسی، بابا سنک یرینه کچرک مختلف مذهبلی برلشدرمه سبب اولمش وفضل به عمر، زاده به اعین، عمارة السباطی کی ذوات بونک اطرافه طولانمشلردر.

موسادن صوکر موسانک وفات ایدوب ایتهدیکفی بیلمه یز دینلر (مطوره) عنواتی، اولدیکفی جزم ایدنلر (قطعی) عنواتی، اولمه یوبد، تغیب ایتشدرد و صوکر اینه چیقاجقدر دیهنلر (واقیه) عنواتی آملشدر. جعفر دن صوکر اسماعیلک امامته قائل اولانلرده اونک اولوب اولمه موسی خصوصنده اختلاف ایتشلردر. بونلر، اسماعیلیه، قطعی، اسماعیلیه واقفیه ناملریله آیریلرلر. امامتک اسماعیلک وفاتی اوزرینه اوغلی محمد بن اسماعیل کچدیکنه قائل اولانلره «مبارک» نامی ویرلشدر. محمد بن اسماعیل حقنده برقسم خلق، عینتدن صوکر اونک رجعت ایدجکنه قائل اولمشلردر. مبارکده بوندن صوکر امامی مستور اولانلره، مستور اماملردن صوکراده ظاهر وقائم اولانلره ویرمشلردر که ایشه بونلر باطنیه دره اسماعیلردن اسماعیل بن جعفر واوغلی محمد اوزرنده دورانلر اسماعیلیه واقفیه در. مشهور اسماعیلر ایسه باطنیه تعلیمیه نامنده کی مذهبدن عبارتدر.

اشنا عشریه

جعفرک اوغلی موسی کاظمک وفاته حکم ایدنلره «قطعی» ده نیلیوردی. بونلر موسانک وفاندن صوکر امامتک موسا اولادینه عاند اولدیغه قانعدرلر.

دیورلر کہ موسادن صو کرا امام، علی الرضا در۔ بونک مشہدی طوسہ در۔ بوندن صو کرا محمد التقی در۔ بو، قریشک قبرستانہ در۔ بوندن صو کرا حسن عسکری الزکی در اوندن صو کرا اوغلی (سرمن رأی) [۱] ده بولونان قائم منتظر در۔ بو، اماملرک اون ایکنجیسیدر۔ ایشته بزم زمانمزدہ کی انسا عشریہ مذهبک طریقہ بودر۔ آنجق بواون ایکی امامک ہربری حقندہ وقوعہ کلن اختلافلری و اماملری و امامک کرک کندی آرلرندہ و کرک قارداشلری و عم زادہ لری آرلرندہ جریان ایدن منازعہ لری هیچ رمذہب ذکر ایدلہ دن، هیچ رمقالہ بیان ایدلہ دن قالماسی ایچون بوتون بونلری ذکر ایتمہ منر لازمدر۔

اولا شونی سوبلہ یہیم کہ شیعه دن بر قسمی موسی بن جعفرک اوغلی احمدک امامتہ قائل اولمشدر۔ بونلر، احمدک برادری علی الرضایی قبول ایتمہ یورلر۔ علی نک امامتی قبول ایدلر اولا محمد بن علی نک امامتدن شک ایدلر۔ زیرا محمد، کوچک ایکن باباسی وفات ایتمشدی۔ اوجاغده امامتہ مستحق دکلدی و امامتک یوللرینی بیلمیوردی۔ بر قسم خلق اونک امامتی مسئلہ سندنہ ثبات ایتدیلر و اولدکن صو کرا اختلاف ایتدیلر۔ بر قسمی محمدک اوغلی موسانک امامتہ قائل اولدیلر۔ بر قسمی ده محمدک دیکز اوغلی علی نک امامتہ قائل اولدیلر۔ ایشته امام عسکری بودر۔

بونک وفاتندن صو کرا ده اختلاف واقع اولدی۔ بر قسمی اوغلی جعفرک امامتہ بر قسمی ده دیگر اوغلی حسنک امامتہ قائل اولدیلر۔ بونلرک رئیسہ (علی بن فلان الطاحن) دینور۔ بو، علم کلامہ واقف بر آدم ایدی۔ جعفر بن علی نک اسباب موفقیتی قوتلندی۔ و انسا نلری اوکا میل ایتدیردی۔ «فارس بن خاتم بن ماہویہ» ده اوکا یار دیم ایتدی۔ بونک سببی شودر: محمد وفات ایتمش و حسن عسکری کندیسنه خلف اولمشدی۔ بونلر بز حسن عسکری نی امتحان ایتدک و اوندہ علم نامنہ بریشی بولمادق، دیدیلر و حسنک امامتہ قائل اولانلرہ «حماریہ» لقبی ویردیلر۔ بونلر حسنک وفاتندن صو کرا جعفرک وضعیتی تقویہ ایتدیلر۔ و حسن خافسز وفات ایتمشدر، بوضورتلہ کندیسنی برخاف تعقیب ایتمہ دیکندن دولای اونک امامتی باطل اولمشدر۔

(۱) «سرمن رأی» عراقده کی سامرا قصبہ سنک نام دیکریدر۔ خلیفہ معتصم بالله سامیرا شہرینی مرکز اتحاد ابتدکی زمان اونو پک زیادہ ترین ایتمش و (بونی کورن کیمسه سہ وینیر معناسندہ اولارق بواسی ویرمشدر۔

امام ایسه ، انحق کندیسنه برخلاف ومعقب بولونديني زمان امامدر . سوزی ایله احتجاج ایتدیلر . حسنك امامته قائل اولانلرده بالآخره جعفرك امامته رجوع ایتشلردر .

بونلر ، جعفردن صوكر ا جعفرك اوغلی علی ایله همشیره سی فاطمه بنت علی نك امام اولدقلرینه قائل اولدیلر . بر قسمی سیده فاطمه بی قبول ایتیهرك یالكز علی بن جعفرك امامتی قبول ایتدیلر . علی ایله فاطمه نك وفاتندن صوكر ا برچوق فرقلرله ایرلدیلر . بونلر اون برفرقه درء کندیلرینه مخصوص برعنوانلری بوقدر [۱] .

نصیریه

نصیریه واسحاقیه مذهبلی شعبیه مذهبك آزعین قسملرندندر . بونلرده مذهب صاحبقرینه قائم مقام ایدن ومذهبلینی مدافعه ایدن ممتاز برصنف واردر . فقط بونلر ك آرلرنده «الهیه» اسمك اهل بیتدن اولان اماملره نه صورتله اطلاق ایدیله چکی حقنده اختلاف واردر .

دیورلر كه روحانی نك جسمانی جسدله ظهوری هیچ بر عاقلك انكار ایده میه چکی بر حقیقتندر . اونك خیر طرفندن ظهوری جبریل علیه السلامك بعض اشخاصده ظهوری ، اعرابی صورتنده صورتلنمسی وبشر صورتنده تمثلی کی در . شر طرفندن ظهوری ده شیطانك انسان صورتیه قئالق یایمق ایچون انسان صورتنده وچك انسان لسانیه تکلم ایتك ایچون بشر صورتنده ظهوری کیدر .

بوسبیله بز الله تعالی نك اشخاص صورتنده ظهورینه قائلز .

ایمدی مادامكه رسول الله صلى الله علیه وسلم دن صوكر ا علی علیه السلام دن وعایدن صوكر اده موجوداتك خیرلیسی اولمق شرفی احراز ایدن اولادندن ده افضل کیمسه بوقدر . شو حالده حق بونلر ك صورتنده ظهور ، بونلر ك لسانیه نطق ایتش وبونلر ك آلارینی طوتمشدر .

بوندن دولای بز بونلره «الهیه» اسمنی ویردك . آنحق بو خصوصیتی علی به اثبات ایدوبده

[۱] انا عشریه مذهبی آلیوم ایرانك رسمی مذهبیدر . بونلر حقنده فاکولتهده آیریمجه برتدقیق حاضر لاشمشدر . شهرستانی ایسه بورادن اشافیسینی شو بوقاریده کورولن نمونه لر وجهله قیسه ویالكز تارخچلرینه تماس ایدهرك کچمش اولدینی ایچون بورایه درجنده فائده کوروله مشدر . انا عشریه نك برقولی متوالیه نامیله سوریه طرفلرنده موجوددر .

دیگر لرینه ویرمه بیشمژک سببی علی نك، الله تعالى طرفدن اسرارك باطننه تعلق ایدن شیرله صورت مخصوصه تأیید ایدلمش اولماسنددر . بنی صلی الله علیه وسلم بن ظاهر ایله حکم ایدهرم، سرلره الله متولیدر، دیمشدر . بوسیدله مشرکر بنی صلی الله علیه وسلم ایله مقاتله ایدیورلر، منافقین ایسه علی ایله مقاتله ایدیورلردی . وبوسیدله پیغمبر، علی بن عیسی بن مریم، بکزه تمش وه اکر انسانلر سنك حقنده عیسی بن مریم حقنده دیدکری کی دیمسه ایدیلر، سنك ایچون سویله یه جکمی سویلدرم، بویورمشلردر . بعضاً نه بونلر علی به رسالته شرکت اثبات ایتدیلر . زیرا پیغمبر، ایچکزده برکیمسه واردرکه قرآنك تأویلی ایچون مقاتله ایده جکدر، نم تنزلی ایچون مقاتله ایتدیکم کی، بو کیمسه ده (خاضف النعل) آیاق قابی دیکجی در، بویورمشدر .

شوالده تأویلی بیلیمك، منافقین ایله مقاتله ایتك، جن ایله مکلمه ایتك وبدنی قوتله اولامایاجق صورتده خیبر قابوسنی قویارمق اوندی الهی بر جزؤك وربانی بر قوتك موجودیتنه اك قوتلی دلیلدر .

یاخود او، اللهم ارنك صورتنده ظهور ایتدیکی واونك الی ایله یاراندینی واونك لسانیه امر ایتدیکی زاندر . بوندن دولای او، کوکلر ویرلر یارادیلر ازدن اول موجود ایدی، دیورلر .

چونکه علی، بز عرشك صاغنده ظل ایدك، بز تسبیح ایدیوردق، ملکر بزم تسبیحمز کی تسبیح ایدیورلردی . بوظل وظل دن عاری اولان بوصورتلر حقیقتدر . بوحقیقت، ایستر بوعالمده اولسون ایستر اوتی کی عالمده اولسون کندیسندن آیرلما یاچق صورتده رب تعالی نك نوری ایله اشراق ایدر، دیمش وبوندن دولای ده ضیایه نسبتله ضیا ناصل ایسه احمدی نسبتله بنده اولیم، بویورمشدر . یعنی ایکی نور آراسنده فزق یوقدر، شوقدرکه ایکیدن بریسی سابق دیکری اوکا لاحق واونك تالیسیدر . بوزنوع شرکته دلالت ایدر . نصیریلر بوشر کتده جزؤ الهی نك بولوندیغنه میل ایدرلر، اسجاقیه ایسه نبوتده شرکته بولوندیغنه میل ایدرلر . بونلرک دیگر اختلافلی ده واردرکه اونلری ذکر ایتکه لزوم کورمه دک . [۱]

(۱) نصیریلر، لبنان طاغرنده سوریه قطعه سنك شمالنده کی جبل قصیرده حتی طرسوس، مرهین واطنه جهیلرنده بولونورلر .

بونلرک بر زمانلر شام طرفلرنده چوغالدینی، ابن تیمیه صورولان سؤالردن واونك تألیف

اسماعیلیه

یوقاریده سویله دك كه اسماعیلیم جعفر ك اوغلی اسماعیله امامتی اثبات ایتك صورتیله موسویه دن وائنا عشریه دن ایرلشدر .

اسماعیل ، جعفر ك ابتدای امرده امامته منصوص اولان بویوك اوغلیدر . جعفر صادق، بونك آنهسی اوزرینه هیچ برقادین ایله تزوج ایتدی . خدیجه حقنده رسول الله ك سنتی و فاطمه حقنده علی ك سنتی وجهله جاریه ده صاتون المادی .

اسماعیل ك ، پدرینك حال حیانتنده وفات ایتمهسی اوزرینه بونلر آراسنده وقوعه كلن اختلافلری یوقاریده سویله دك . بر قسمی ، اوت اسماعیل اولدی امامت ك بونك اوزرینه نص ایدلمه سنك فائده سی امامت ك اوندن اولادینه خاص اولق اوزره انتقال ایتمهسی ایچوندر نكیم موسی علیه السلام ، هارون علیه السلامه امامتی تنصیص ایتدكدن سوكر هارون ، قارداشك حال حیانتنده وفات ایتشدی . بوراده نص ك فائده سی امامت ك هاروندن اولادینه انتقال ایتمهسی ایچوندر . زیرا نص قهقری بر صورتده کبری گیری به دونمز . یکیدن باشلار دیمك ده محالدر [۱] چونكه امام اولادندن برنی آنحق آباء واجدادندن ایشتكدن سوكر امامته تنصیص ایدمه بیلیر ، ایهام وجهالت اوزرینه تعیین جائز دكلدر .

بونلردن بر قسمی اسماعیل اولمه مشدر . اونك اولومنی اظهار ایدیشی قتلته تشبث اولونماسین دییه کندی صاقتمق ایچوندر . بونك ایچون حقنده دلیللر واردر . بودلیللردن بری شودر : اسماعیل ك آنا قارداشی اولان محمد ، اسماعیل ك اوزرنده یا نمقدمه اولدینی سریر (قاریولا) ، کیتدی واورتوندیکی مشلح کبی آبابی قالدیردی ، اسماعیلی کوزینی آچش برحاله کوردی و قارداشم یا شایور قارداشم یا شایور دییه باغیر ارق باباسنه قوشدی . باباسی ، اولاد رسولك اخرتده حالی بویله اولور جوابی ویردی .

اسماعیللر دیور که شو حالده مومی الیهك موتی اظهار ایتمهسی و هیچ بر میتك موتی

ایتدیی برردیه دن آکلاشیلمقدمه در . بیروت ولایتی ایکنجی جلدنده بونلر حقنده مفید معلومات و محلی مشاهده لر واردر .

(۱) یعنی امام حال حیانتنده برکزه بندن سوكر فلان کیشی امام اولاجقدر ، دیدکدن سوكر او کیشی وفات ایدرسه اوندن سوكر امام یکیدن دیگر حقنده شیمدی امام بو اولاجقدر . دییه من چونکه اولکی حقنده کی سوزی نصدر . نص قهقری بر صورتده کبری گیری به دونمز . بناء علیه امام بر کیمسه بی امامته تنصیص ایتدکدن سوكر او کیمسه اولسه بیله یکیدن باشقه سی امامته تنصیص ایتمهسی محالدر .

اوزرینه سجل تنظیم ایدله دیکی حالدله ارنک موتنه محضر یازلماسنک سببی ندر ؟ بونک سببی شودر که اسماعیل بن جعفر بصره ده کورولدی، اوراده بر کوتورمک یانه اوغرامش و اوکا دعا ایتشدی، کرتوروم الهک اذنیله افقت بولمشدی. بوخبر منصوره سویله نیلدیکی زمان منصوره جعفر صادق اسماعیلک حیاته اوردیغنه و بصره ده کورولدیکنه دائرخبر کوندردی بونک اوزرینه جعفر، اسماعیلک وفاته دائر اولان و اوزرنده منصورک مدینه ده کی والیسنک امضاسی بولونان سجلی کوندردی. ایشته اسماعیلک وفاته دائر سجل طو توماسنک سببی بودر، دیدیلر.

اسماعیلر، امامتک اسماعیلدن صوکر ایدنجیلدیکی تماملایان محمد بن اسماعیله کچدیکنه قائمدرلر. فکرلرنجه بدینک دوری بونکله تمام اولمشدر. بوندن صوکر مستور اماملر باشلار. بونلر مملکتلری کزدرلر یالکیز علنی اولارقی بر طاقم داعیلر قوللانیرلر. دییورلرکه ارض، ایستر ظاهر مکشوف اولسون، ایستر باطن مستور اولسون هیچ بر زمان قائم وحی بر امامدن خالی قالماز. امام ظاهر اولورسه حجتنک مستور اولماسی جائز اولور. امام مستور اولورسه حجتنک وداعیلرینک ظاهر اولماسی لازمدر. و دییورلرکه اماملرک حکملری یدی عددی اوزرنده دوران ایتکدهدر. هفته نیک کونلری، یدی قات سما، یدی ییلدیز کی. تقیملرک احکامی ده اون ایکی اوزرینه دوران ایدر. بوندن دولایی امامیه طعنه مذهبنده اولانلره شبهه عارض اولمش و تقبانک عددی اماملره اثبات ایتمشلردر.

مستور اماملردن صوکر مهدی بامرالله و بونلرک اولادی، امامدن امامه هریری نص ایله اولقی اوزره ظهور ایتمشلردر. بونلرک مذهبنه کوره بر آدم وفات ایدر وزماننک امامنی بیلمزسه جاهلیت زماننده کی میت کی اولمشدر. کذا بر آدم وفات ایدر و بویوننده بر امامک بیعتی بولونمازسه جاهلیت میتی کی اولمشدر.

بونلرک هر زمانده بر دعوتی و هر لسانده یکی فکرلری (مذهبی) وارد [۱].

*

* *

(۱) اسماعیلیه مذهبنه منسوب اولانلر، الیوم سند نهری ساحلارنده ایرانک بعض محللرنده، حاکم اطرافنده، بیروت ولایتنک سر قضا سی داخلنده بولومقدهدر. شامده بومذهبک اسماعیل «حشاشین» حیه برحله وارد. مملکتتمزک مختلف یرلرنده بوتلقیناتک ایزلری کورولمکدهدر.

بوندن سوکرا شهرستانی دیور که اسماعیلیه نک اولاً قدیم مذهبلینی نقل ایدیورم۔
اوندن سوکرانه دعوت جدیده صاحبنک ادعایینی ذکر ایده حکم . بونلرک الک مشهور
عنوانی باطنیه در . باطنیه ده نیلمه سی ، هر ظاهرک باطنی واردر وهر تنزیک تأویلی واردر
دیمه لرندن نشأت ایتشددر . بونلرک بر چوق القابی داها واردر ، بونلر مملکتلره کوره
دکیشیر ، تکیم عراقده باطنیه ، قرامطه ، مزدکیه ناملریخی آلمشلردر . خراسانده تعلیمیه .
ملحدده ناملریله . آکیلرلر . کندیلری بز اسماعیلیه بز دیورلر ... بونلرک یکی دعوتلری
حسن صباح ایله باشلار [۱]

بونلری ایضاح ایتدکن سوکرا شهرستانی مسائل فرعیده اختلافلره عطف نظر ایدر
وبوصورتله مذهبلیر بحتی ختامه ایرر .

بز شهرستاینک موضوع بحث ایتدیکی مذهبلیر ایچنده یالکنز حال حاضرده یاشامقده
اولانلرینی ترجمه ایتدک و بونلر ، شهرستاینک مذهبلیر حقنده نه لوجوده کتیردیکی و ناصل
بر اصول تعقیب ایتدیکی آکلامق ایچونده کافیدر .

کوریلیور که شهرستانی نک اثری مذهبلیری یازارکن اولکیلر کی قاریشقله میدان
ویرمیور . مذهبلیر حقنده کی معلومات اکثریتله مجملددر . اونک مذهبلیری تدقیقه طوتدینی
یول ، بر مذهب منتسبلرینک بونون تمسک و قبول ایتدیکی افکار واعتقاد سلسله سنی تصویر
ایتمک دکلددر .

بو جهته اشعری مذهبی یازارکن یابدینی کی نادراً میل ایتشددر . دیگرلرنده امام
اشعرینک مقالاننده یازلدینی طرزده مذهبلیری یالکنز جربان افکار اعتباریله الحاق ایدلمه سی
ایجاب ایدن بونوک سیستملره ارجاع ایله اولردن تمایز ایتدیکی خصوصیتلری کوسترمک
غایه سنی تعقیب ایتشددر .

یالکنز امام اشعری مذهبلیری ، اجمالاً یازدقن سوکرا مسئله لری یازمقده و او مذهبلیری
بومسئله لر مناسبیله تکرار موضوع بحث ایتدکده در . شهرستانی ایسه بوکا محل بر اقایور .
مسئله لری آبریمجه یازمادن اولری عمومی صورتده مذهبلیری یازارکن حکایه ایدیور .

(۱) صوک زمانلرده بابلیک نامیله چیقمنش اولان بر مذهب و او مذهبدن بهائیک نامیله دوغمش
اولان بر دینک باطنیکدن آزما اولدینی حقنده بر جریان واردر . شیعه نک سینهندن دوغمش
اولان بومذهب و یادین ، بر چوق خصوصلرده شیعه فرقلرنده یوقاریده نصیرییه حقنده کوکسته ریلن
اعتقادلره و بالخاصه تأویل مسئله لرنده و مهدیک خصوصلرنده باطنیه یه بکزه یورسده بوکون بونلر
بوسبوتون یکی بر ماهیت اکتساب ایتشلرددر . بناء علیه بوکونکی شکایله بونلری هیچ برینه ادخاله
ایتمک دوغرو دکلددر . بو خصوصده حاضرلادیقن بر اثری یاقینده نشر ایدمکجن .

ابن حزم مسئله لرك بوتون تقرعانه دالمقده در . بواعتبار ايله اثرى داها شموللى اولدينى حالده شهرسانينك اثرى كې طولو دكلدر .

شهرستانى نك اثرينه شهرتى تأمين ايدن شى، مذهب‌لر حقنده كى معلوماتك طولو برحالده بولماسيدر .

كرچه ملل ونخل ك عالم شمول برشهرت ا كتساب ائمه سنك ديكر سبيلرى ده واردر . ازجمله بواژده مختلف دينلردن خريستيان ، يهودى ، مجوسى فرقه لرندن بختلر واردر . بونلر طولو بر حالده وتنسيق ايديله لرك يازلمشدر وبواعباريله تاريخ اديان نقطه نظرندن مخصوصاً بي حائزدر .

بالخاصه كتابك ايكنجى قسمنى تشكيل ايدن برى، فيلسوفلرك افكار وتلقياته تخصيص ايدلمشدركه بوراده تعقيب ايتديكى اصول وويرديكى ايضاحات ايله شهرستانى تقردياتمشدر . بوجهتك تدقيقى آيرى برسا، در .

شهرستانى، اثرينك مقدمه سنده هر فرقه نك مذهبى لهرلنده وعليلرلنده اداره كلام ائمه يهرك كتابلرلنده بولدينى كى كوسترمى شرط ايتمشدى، بوشرطه تماماً رعايت ايتمشدر . جهنم بن صفوانى يازاركن اونك فكرينه بدعت ديمه سى، كراميه يى يازاركن - فقهاء جاهلن ديمه سى ياخود اشعرى مذهبى يازاركن كورولديكى كى بعض يرلرده اعتراض ومطالعاه درميان ائمه سى كندى شرطنه عدم رعايت معناسى تضمن ايدمك ماهيته دكلدر . بوبابده شهرستانى نه عبدالقاهر بغدادى، نه ابن حزم، نه ده اسفرائينى ويا ابومحمد كى حركت ائمه مش ، امام اشعرينك بويوك برموفقيه تعقيب ايتديكى بي طرفلق يولنى طوتمشدر .

ابن تيميه، شهرستانى طرفدارانه حركت ايتمش واثرى شيعه حسابنه يازمشدر : معاويه ونهروانليلىر ايله على آراسنده كى وقعه لرده على حقلى ايدى ديديكى حالده ابوبكر وعمر حقنده بويله قيدر يازمايور، دييور . بنجه بوكا لزوم يوقدر، چونكه ابوبكر ايله عمر حقنده بويله برقيدى ايجاب ايتديره لك سباب يوقدر . يالكنز على حقنده دائماً «عليه السلام» تعبيرنى قوللاناسى مناقشه ايديله بيلير . اكر بونى محيطندن آلدينى برانسياق نتيجه سنده يازمايورسه نظر دقتى جلب ايدم بيلير، شوقدركه بونلر بي طرفلى محل عد ايدلر .

شهرستانى اسلام فرقه لرينك عددينى تعيين ايچون قانون آرامش ودورت قاعده وضع ايتمشدى . بونلرله يتمش اوچ فرقه يى ايضاح ايدمك ايدى . اثرنده فرقه لر يتمش اوچى چوق كچمش اولدينى كى بودورت قاعده نك تطبيقاتنده صادق قالاماشدر .

السيات مجموعه سى صابى : ه

مثلاً دوردنچی قاعده ده سمع، عقل، رسالت، امامت، حسن و قبح، اصلاح مسئله لرینک هیئت مجموعه سنده اختلافک بر مذهب وجوده کتیره چکنه قانع اولدینی حالد ائرنده یالکینز امامت یوزندن برچوق فرقه لر چیقارمشدر.

بوندن باشقه بفرقه لرك هانکیستك اسلام محیطی دائره سنده قالايله چکنی کوستره چک برحد تعیین ائتمه مشدر.

بونلرك سببی «مذهب» نه دیمک اولدینی تعیین و تحدید ایتمکه تشبث ائتمه سیدر. مذهب ویا فرقه هر حالده بودورت قاعده دن برینک ایچنه صیغامازدی. کئندن اولکیلرك یایامادق لرینی سوبله دیکی حالد شهرستانی بوايشده کندیسی ده موفق اولامامشدر.

الفرق بن الفرق صاحبی کتابنک ایکنچی بابنک برنجی فصانده (ملت اسلام) نامی آئنده مختلف فرقه لری طوپلایان معنا ندر؟ دییه اوزون بربحث آچمشدر. مع مافیه مسئله نک حلی ایچون بوده کافی دکلدرد. مذهب لره دائر یازیلان بوتون کتابلره اولدینی کی شهرستاننک ائرنده ده بوخصوصه بر نقصان کورونیدورسه بو عرض ایتدی کمز مشکک حل ایدلمه سندن تولد ایتمشدر.

احتمال بوندن طولانی بیقی، ابن تیمیه نک خبر ویردیکی وجهله هر مذهب وهر مسئله ایچون آری بر اثر یازمق اصولی تعقیب ایتش، ابوریحان بیرونی ده بر مذهبی بر جزو نام و بر بوتون حالده تدقیق ایتش و عمومی و صفر آراق یولنه صاپامامشدر.

فی الحقیقه اولجه وضع و قبول ایدیلن مبدألردن حرکت ایدیلنجه تطبیقات ساحه سنده دائماً پوروزلر چیقار. حیاتنک مختلف تجلیلرینی معین قاعده لر ایچنه صیقیشدیرمق حیاتی بر اقوب خیال ایله اوغراشمقدن نشأت ایدر. بو تصور دن بوکون بز بیله قورتولا میوروز. بونلری کوردکدن صو کرا عجا بوکون بز بر مذهبی تدقیق ایتمک ایچون ناصل حرکت ایتلی بز، دییه بر سؤال وارد خاطر اولمده در. ایشته بونک ایچون بو بحثه اصول حقنده کی فکر لریمزی تذیل ایدیوروز:

۲۴

مذهب لرك تدقیقنده اصول

بزه کوره مذهب، تماماً حیاتنک ایچنده تدقیق ایدیلر. بوکون بز، مذهب ده نیانجه هر هانکی بر مسئله ده مستقل بر فکر بیان ایدن ویا برایکی اساسده دیکر لرینه مخالفت ایدن بر آدمک حرکتی آکلامایوروز.

بوكله، بردینه منسوب هر هانكى زمرة نك بوتون فئكر وعمل طرز لرينك، ذى مراسم عنغه، عادتلى داخل اولدینی حالد هیت مجموعە سنی افاده ابدر. بونكله برابر مؤسس ده نیلن اشخاصك فكر لری بوسبوتون لغودكدر. بونلك فكر لری، جماعتك وجدانه معكس اولور وشونده بونده داغئیق و اویومقده اولان شیلری تمرکز ایتدیره رك بروضوح مخصوص ایله آیدینلغه چیقاریرسه اوزمان حائر قیمت در. فئكرك مشروعی و اهمیق زمانله و جمعیته اولان منابته اولچولور. هر جماعتك، تدقیق ایکنچی بر مسئله تشکیل ایدن سبیلردن دولای، کندینه خاص بر وجدانی، بر طاقم تفكر و تحسس طرز لری، تشریعی، اخلاقی و حیاتی احتیاج لری واردر. هر زمان ایچون فعله انقلاب ایتمه اماده و هنوز قوه حالنده بولونان بومعنوی حالاتی سه زه بیله جك بر نفوذ نظر صاحبی چیقدیمی اویانمغه میال اولان تفكر وعمل طرز لری حرکته کتیرر و جماعتی سوق ایتك قدرتی کندینه تأمین ابدر.

بوراده اساس، حرث کلمه سی ایله افاده ایتدیكمز، جماعتك معنوی و بر آزده مادی حالانیدر. اکر مذهبلك تشکله اساس اولارق فكر لری آلمق کافی اولسه ایدی بیکلرجه سنه دوام ایدن بواختلافاتك بوقدر مناقشه لره رغماً بوکونه قدر نیچون حل ایدیه مه دیکنی آکلامق قابل اولامازدی. مذهب مجادله لرينك نهایت قانلی محاربه لره منجر اولماسی سببی ویره ن اساسی بورادن آلابیلیرز.

حضرت علی زماننده چیقان اختلاف لری، حضرت عثمانك قاتل لری تبحر نه مسئله سنه ربط ایتك دوغرو اولسه ایدی، نهایت « حکمین » مسئله سی اوزرینه هر شئك بیتمه می لازم کلیردی.

اسلام تاریخنده تمادی ایدن بوتون مذهب مجادله لری تدقیق ایدیکز، هپ بو حقیقی کوره جکسکز. یاووزك آنادولی ده قیزیل باش نامی آلتنده کی انسانلری افنا جهته کیتمه سی، فکرجریانندن اولامازدی. بوکون شیعیلرك اسلام ایچنده اولمایان بعض اینلری محافظه و تمادی ایتدیرمه لری، فکرو محاکمه یه مستند اعتقادلرك مولودی دییه ایضاحه امکان یوقدر. نتکیم تورکیانك ماتریدی مذهبده اولماسی، اهل سنت علماسنك بوفکر لری نشر و مذاقه ایله بومملکت صوقدقلرندن و بو فکر لرك حق اولدینی هر کسجه قبول ایدلیکنندن دولای دکدر. حق امام ماتریدی نك کیم اولدینی ونه فکر لرد بولوندینی بوکونه قدر تدقیق ایدلش بیله دکدر. بونلك هر بری مملکت، استقلال، سیاست و ملیت

کې مختلف اجتماعي اندیشه لږک تجلېلېږي. بوسېبله بر مذهبي، يالکزي بر فکرله ويا بر قاچ سوزک ويره جي خصوصيت ايله ديکړندن تميز ايتمک بر حقيقت افاده ايتز.

مذهب، جمعيتک معنوی جبهه سیدر. اونده محيطک، سياستک، عرق و قدیم دینلرک تأثیرلری وارد. ومذهب، بوتون بونلرله ومنتسبلرینک عائله بنیه سته وارنجه بوتون عادتلری و عغه لری ايله مذهبدر.

دینده بودرجه خصوصیت یوقدر. دین، داهامعمومی برمفکوره درو بویوک برانقلابی تضمن ایدر. کندی کنډینه استقلالی حائز وعمومیلکله متايزدر. آنجی بومفکوره نک بویوک، کوچوک مختلف جمعیتله انطباق ایدرکن اکتسابه مجبور اولدینی شکلر، مذهبلری وجوده کتیرر.

مذهب، بوانطباق وتمثل ضرورتندن حصوله کان فرقلرله ووجدان عامه ده حصوله کتیردیکی عکسلرله اولچولور. اویله که هر قوم، بومفکوره پی کندی عادتلری وانسیاقلری ايله و خلاصه اجتماعي حیاتی ايله هم آهنگ اولارق یاشار. خرسیتیانلغک مختلف قوملره حلول ایتدیکی کوردیکمز کونک ایرته سنده بوحلولک مذهبلسکلنده تظاهر ایتدیکی کوردک. اسلامیتک آری آری قطعه لره ایلک انتشاری آنلرنده دینی مراسم واعتقاداتک درحال هر محیطک ایجاباته کوره استحاله لر کچیره سنک سپی بودر. بوکون دخی نجد قطعه سنده وهابیلکک، آفریقا چوللارنده سنوسیلکک، ایرانده بابیلکک ظهوری؛ اسلامیتک، بوجعیتلرک بوکونکی شرائط حیاتی سته وانسیاقلرینه انطباق ضرورتندن ایلری کلدیکی کورولمکده در. بوسېبله بونلری يالکزي فکر جریانلری ايله ایضاحه یول یوقدر.

چونکه فکر جریانلری که چیچی خسته لق کیدر، اجتماعیلشمه دیکه ویا انطباق ایده جک محیطی بولمادجه یاقین زمانده تأثیرنی غیب ایدر. روم الی ده کی ملامیلک جریانک موقت اولماسی، فکرلره استناد ایدلمه سندن وانطباق ایده جک محیط بولاماسندن ایلری کلشدر.

بر جمعیت داخلنده، بعضاً فکر جریانلرینه مترافق اولارق واکثراً آیین احتیاجکک تأثیرنی آلتنده بعض دینی مراسمک موجودیتی کورولمکده در. بوموجودیتکک وبوجریانک اطرافنده برزمره اخوان تشکل ایدر. سری ماهیتده اولان بوحال، اکثریا جمعیتک خسته لنی زماننده فعالیته کچر وطریقت نامیله میدانه چیقار. اجتماعي بنیه صاعلاملاشیجه یه سر اولور. غیر شعوری بر صورتده اسکی بر دینک عغه لرینی وآشیلان بر صفحه تاریخیه نک بعض اشکالی حالاً یاشامقدن عبارت اولان بو حرکت، جمعیت

داخلنده بر مرزدر . چونكه مذهب كې محیطه انطباق ایتمه مشدر . ومعنوی حیانه محور رولنی ایضا ایدن دینك هر هانگی بر جمعیتده بر صورتله یاشانیلماسنه فرقنده اولمایارق معارضدر . چونكه، بوجعیتك معنوی حیانه ضمنی بر اختلافدر . بوسیدله جمعیتك ضعیف زمانلرنده قوتله نیر وقوتلی زماننده سونه . استانبولك اشغال آلنده بولوندیغی زمانلرده تكلرك دولدیغی كورمشدك . سلجوقیلرك انقراضی زمانلرنده هر طرفده طریقتلر حكیم سوریوردی . فقط علاءالدین كیقباد زماننده بوتون طریقتلر صحنه دن چكلمشدی . نكیم یاووزك دورنده بوتون طریقتلر سونمشدی . مذهب ایله طریقتك فرقی ده بوندن آكلاشیلیر . برین بر جوق جمعیتك حیاته اوایلیر، فقط اونك هر جمعیتده بر تظاهری واردر ، دینك او جمعیتده کی تظاهرینه مذهب دیوروز . شیمدی او جمعیت ایچنده بر زمره، جماعتك عمومی سیرینه وعامهك وجدانه مخالف اولارق خصوصی آینلر یاشامق ایسته یورسه ایسته طریقت كلهسی ایله افاده ایدیلن معنا بودر . [۱]

مذهب ایله طریقتك دیگر بر فرقی ده برینك دینی اعتقادلره قدر جیقماسنده و دیگرینك آیین و مراسم ساحه سنده قالماسنده در . شبهه سز اعتقادلرده تحول مراسمده تحولی انتاج ایدر . وبالعكس مراسمك تحولی اعتقادلرده مؤثر اولور . شوقدر كه بونلرك بری عن المركز دیگرى الى المركز در .

طریقت، اسکی بر دیننده کی بعض آیینلرك ، غننه و مراسمك جمعیت ایچنده سری وغیر شعوری بر حالده بعض آدملر ظرفندن یاشانیلماسی دیمكدر . مذهب ایسه یكى دینك اعتقادات ومعنویاتك بر جماعتده تمثیلی در . [۲]

[۱] بوراده طریقت ومذهب كلهلری ایله نه معنا قصد ایتدیكمزی وبولردن نه آكلادیغمزی سوله مك ایسته یوز . یوقسه بوللری تعریف ایتك املنده دكلز . تعریف بوتون مذهبلی طوبلایوب مقایسه وتصنیف اجرا ایتكدن صوكرا پاییلایلیر .

[۲] بوراده کی مطالعهلر بر فرضیه ماهیتنده در . چونكه مذهب و طریقتلر تماما تدقیق ایدلش دكلدر . بناء علیه سوزلریمز ثابت بر حقیقت و یاقیجه عدایده ملیدر .

بوراده طریقت دیدیكمز زمان شیمدك تمام تصوفدن آیری برشی قبول ایدیوروز . چونكه تصوف تازیچده فكر جریانی ماهیتنده چقمشدر . طریقت ایسه تماما عملی مراسمی احتوا ایدر . تصوف بزه ذهنی تفكرلرك یورولش اولدیغی زمان كندی قیمتنده اصراردن و ازچیزك میدانی حدس والهامه بر اقاسی ماهیتنده كورونور . غزالینك اولو فلسفهیه ، صوكرا كلامه ، صوكرا تصوفه (طریقته دكل) واصل اولاسی ، آرسطو فلسفه سندن باشلایان اسکندرانیه مدرسه سنك نهایت اشراقیده قرار قیلماسی و الخ كې . طریقت ایسه حیاتدن غیر ممنون ودنیاه

بوصورتله مذهب، قوتی حیاندن استعاره ایدر جمعیتک حیاتی ایله برابر یورور .
فکری محاکمه لره بر جمعیت حیاندن موثر اولغه امکان اولمادیغی کی بر مذهب قازشی جلد
مناقشه لرینک فائده سی ده یوقدر .

بر جماعت حیاندن تحول حصوله کلمک ایچون شرائط حیاتیته نك دكیشمه سی لازم
اولدیغی کی مذهبله تأثیر ایتك ایچون ده حیاتی شرائطه تأثیر اجرا ایتك ایجاب ایدر .
اگر فکر جریانلری بوتحوولی وجوده کتیرمه کافیه اولسه ایدی ، عینی بر مذهبک
مختلف حالت اجتماعیه ده بولونان انسانلرده کوروله سیلمه سی ممکن اولاجقدی .
بونی بزهیچ بر جمعیتده کورده میوروز .

نیچون عربستان چوللرنده اسلامیتک نشرندن اعتباراً « سلفیه » نامی آلتنده کی
صاف و تزیه عبادت مراسمیله روحلری اشباع ایدن و دائماً آلایشن قاجیان ، قناعتکار
انسانلره خاص بر مذهبک مختلف تجلیلری کورولیورده ایرانه خاص و تماماً بونك عکسنه
باطنیه ، قرامطه ، بابکیه ، مزدکیه ، بابیه و الح ناملری ایله خیالات پرور و وطنطنیه محبوب
انسانلر ایچنده یاشایاییله جك اولان حالت روحیه نك تجلیلری اوراده کورده میوروز .
و ایراند و هابیلک و اثریه کی یابس و درونی مذهبک تلقیلرینه مشابه بر فکر اصلا
چیقمش دکدر . نیچون ایراند هر عصرده بر ایکی دانه « من یظهر الله » الوهیت
کندیسنده تجلی ایدن آدم چیقیور . و عصرده فرعونلر کندیلری رب اعلان ایدیورلر
و فاطمیله کانجه یه قدر الوهیت ادعایی رواج بولویور !

بونلر ، بزه مذهبک ظن ایدلدیکی قدر بسیط شرائطک اثری ، فردک و یا فکرلرک
محصولی اولمادیغی و بالعکس داها حقیقی واصلی شرائطه مربوط اولدیغی کوستر .
ایلك اوکجه اسلام ایچنده بر مذهب ماهیتنده کورونه رک میدان چیقان « بابیلک » ک
دوامی حالنده ، بالاخره بوتون سمدی دینلرک اساسانه مخالفت ایتك صورتیه « بهائی

کوسمش اولانلرک کندیلرینه جای سکون و تسلی بولمالری ایچون کیری دوغمه لریدر . بوکون تصوف
ایله طریقت مزوج بر حالده بولونورلر و بر برینک عینی ظن ایدلکده درلر . ظنمه کوره ایکسینک ده نتیجه ده
بزکینلکده برلشمه لری قازیشلرینه سبب اولمش در . حالبوکه تصوف ، بعضاً طریقتله برابر یورودی
کی بعضاده مذهبله و حتی دینلره برابر یورور . خرسه تیانلق تصوفی بردیندر ، اسلام دینی ایسه
بالعکس حیات ایله برابر در . سنوسییک تصوفه استناد ایتشدن و هابیلک ایسه اوکا دشیندر . و الح
طریقتده صوفیک دن آیری اولارق بولومقده در . نکیم صوک زمانلره قدر طایقده اولدیغی طریقتلرک
شیخلرنده و منتسبلرنده تصوفک شمس ییله یوقدی .

دینی « نامیله بغدادده فرارندن دورت سسه سوکرا یکی بر دین تأسیسه چالیشان « بهاءالله » بغدادده مذهبی یالکیز کندی جماعته ، روحی ایجه طانیدینی همشریلرینه قبول ایتدیره بیلمشدی . اوندن سوکرا ادرنهده اقامت ایتدیکی مدتی سکون ایچنده کچردی ، چونکه اوراده کندی محیطندن بوسوتون اوزاقده ایدی . « عکا » یه کیتدیکی زمان دینی اوراده کی خلیفه دکل ، تا اوزاقلرده کنیدی مملکتنده کی انسانلره قبول ایتدردی . بالاخره بودین ، خریستیانلر آراسنده انتشار ایتک ایچون خریستیانلرک اعتقادلرینه واونلرک اضطرارلرینه جواب اولاجق بر ماهیته بوروندی . وهائیلک یکی استحالهله معروض قالدی .

کوریلورکه - محیطندن اوزاقده بولونماسی حسیله - الکزیاده بر مؤسس طرفندن وضع ایدلمش بر مذهب ویا دین ماهیتده کورونن بهائیلک بیله ، بوصورتله انتشار وتوسع قدرتی جمعیتدن ومحیطدن آلمشدر .

شوهالده مذهبلر تدقیق ایدیلرکن مؤسس لر بیله یته اجتماعی شرائط ضرورتلر ایچنده مطالعه ایدیلک ایجاب ایده جکدر .

اولجه دوشونلش فکرلر، تلقین قوتیله برطاقم جریانلر حصوله کتیره بیلرلر . فقط بو جریانلر اجتماعی له نتیجه یه قدر هیچ بر قوتی حائر دکدر .

بناء علیه بر مذهب، بر مؤسسه اجتماعی در و آنحق اومذهبک یاشادینی جمعیتک اوصاف وسجیه سی ، غنمه وعادت لری وبونلرک اوجمیه نه رهدن ونه صورتله کدیکی نامنشارلرینه قدر تحری ایدلمک صورتیله تدقیق ایدیله بیلر . بوسیله مذهبلرک تحقیقنده الک زیاده ، اجتماعی حادثه لرک تدقیق ایچون تعقیب ایتدیکی اساسلرانه علمه یکی برانکشاف ویرن دور قایمک اصولی اساس اتخاذایده رک بورویه جکدر .

*
* *

صورت عمومیهده اصول، مشاهده ایله باشلار . مشاهده ایدیلن وقایع تثبیت ایدیلنجه سبیلری آرانمغه باشلانیر، بونک ایچون ده تجربه لر یاسیلر . آنحق بوتحریرات انساننده موضوع داخلنده بولونان شیلری فوت ایتهمک وموضوعک خارجنده اولان شبلرله اشتغال ایتهمک ایچون اولا موضوع تحدید وتعریف ایدیلر . بوتعریف موقت اولدینی کی تجربه لر ایله آله ایدیلن نتیجه لرده بر فرضیه در . بوفرضیه لر مختلف حادثه لرده ومختلف جمعیتلرده یاسیلان

تجربه‌لرله مقایسه ایدیلیر ویا پیلان مقایسه‌لر بزی بعض علمی نتیجه‌لره ایصال ایدر. بوندن سوکرا واصل اولدیغمز نتیجه‌لره کوره حادثه‌لر تصنیف ایدیلیر و نهایتده ایضاح کلیر . برحادثه‌نک مربوط اولدیغی قانونلرک کثفی و حادثه‌نک تعریفی ، ایضاح ایدلمش اولماسی دیمکدر .

آخلاق عمومی سیری قیصه‌جه کوسترلن بواصول ، معنوی علملره و جمعیتلره نه‌صورتله ونه‌درجه‌یه قدر موفقیتله تطبیق ایدلمشدر و بزبونلری مذهب‌لره ناصل تطبیق ایده‌جکمز؟. ایشته کوسترلمسی لازم اولان جهت بودر . بوراده بوجهتی کوسترمه‌که چالیشاجمز .

اولا شوراسنی سویله‌یلم‌که بر مذهب ویا بر مسلکک ، بالخاصه بر دینک اومذهب ویا دینک مخالفی ویا دشمنی طرفندن مشاهده و تدقیق ایدلمسی برچوق قاریشقلقلره سببت ویرر . بونک کی بر مسلک ویا مذهبک منتسبی و مجلوبی طرفندن تدقیق ده بر حقیقت افاده ایتمکدن اوزاق قالیر .

چونکه برنجیسی اومذهبک فنا جهت‌لری، ایکنجیسی آبی جهت‌لری آراشدیرلر . بهائی دینه منسوب اولان میرزا عبدالحسین آواره‌نک بی طرفانه بر تاریخ یازدم دیبه‌رک بهائی تاریخی یازماسی ویرله‌ن معلوماتک هخنده شبهه تولید ایتدیکی کی ناصرالدین شاهک وقع نویسلری طرفندن یازیلان ایران تاریخ‌نورنده کی بایله‌که حائد معلوماتک ده هخنده اعتماد ایدیله‌مه‌مسی ضروریدر .

کذا ، هر هانکی بر مسلک ویا دین برکل تشکیل ایتدیکی ایچون اونک یالکمز برجهتی، هر هانکی آبی ویا کوتو برجهتی، اومسلک حقنده بر فکر ویره‌مز .

مثلا اسلامیتی یالکمز تعدد زوجات نقطه نظرندن مطالعه ایتک ایسته‌ینلر، هیچ بر زمان مثبت بر نتیجه آله ایده‌مه‌مشلردر . کذا اسلامیتده فائضک تلقیمی حقنده بر حکم ویرمک ایچون اقتصادی ، مالی ، بوتون احکامک، صدقه زکات کی احکامک، بردن تدقیق ایجاب ایتکده‌در . شو حالده هر هانکی بر مؤسسه اجتماعی تدقیق ایتک ایچون شو ویا بومقصد تعقیب ایدلمسی دوغری اولمایاجنی کی یالکمز بر جزؤنی تدقیق ایده‌رک اونک حقنده عمومی بر فکر ویرمک ده علمی بر نتیجه حصوله کتیره‌مز .

تعقیب ایدلمسی ایجاب ایدن علمی طرز حرکت، ده قارتک (اصولی شبهه) سنده اولدیغی کی اول امرده ذهنزده موجود متقدم‌مفهوملری تمامیه بر طرف ایتک و تدقیق ایدیله‌جک اولان موضوعی برکل حالده المقدر .

بوقاعده هر علمده اساسدر. هر هانگی بر مذهبی تدقیقه باشلادیغمز زمان اولجه ذهنمزده اونک حقیقه بسله دیکمز اولی فکرلردن صیریلالی نر .

بعض مذهبلرده اولیه فکرلره تصادف ایدیلر که اونلرک منشأی ومذهب اربابجه صورت تلقیسی بیلنمه دکه کونلچ بر اویونجاق ویا عملی قیمتدن محروم بر اویدورمه ظن ایدیلر . خارشید جوارنده کی شیخیلر ، شیخیلرک مالک اولدینی بر « دیکنک » ی مقدس طانیلر واونی زیارت ایدرلر . یزیدی لر (طاووس) ه تعبد ایدرلر . فقط بونلرک بر عملی واردر ، یوقسه بوقدر زمان دوام ایده من و تصادف ایتدکلی مقساومتله غلبه ایده من لردی . بوسبیلله هر هانگی بر مذهب و اومذهبه بر مؤسسه تدقیق ایدیلر کن اونی بر حقیقت خارجیه تقابل ایدن بر وارلق کبی آلاموبده یالکیز ذهنمزده کی مفهوملره حرکت ایدرسه ک مشاهده من سالم وصحیح اولاماز .

عملی احتیاجلرک سوقیله ذهنمزده اکثریا بر چوق مفهوملر تشکل ایتشددر . بومفهوملره مستنداً یاییلاجق محاکمه لر ، اومذهبک ذهنمزده کی موجودیتک تظاهری اولاییلر ، فقط بر حقیقت خارجیه افاده دن اوزاق قالیر .

صوک زمانلره قدر تمادی ایدوب کلن علمی حیاتمزده کنديسنه منطق نامنی ویردیکمز بوخیالارله دائماً بویه حرکت ایتشددر . مذهبی تنقیدلره تخصیص ایدیلن اثرلرده حکم سورن ، هپ بومنطقدر . بونلرده تعقیب ایدیلن اصوله کوره اولا بر مذهبک اعتقادلی یاییلر ، صوکر محرز بو اعتقادلرک دلیللرخی کندي ذهنته کوره تصویر ایدر وینه کندي کندينه جواب ویرمهک باشلار ؛ اگر خصم شویله دییه جک اولورسه بویه جواب ویررز ، بویه دییه جک اولورسه شویله جواب ویررز صورتنده سوزه دوام ایدر . بونلر هپ محررک خیالخانه سنده کی قورونولردر .

بوحرکت وتلقی طرزی ، قرون وسطی ظرفنده هر برده حکم سورمش و بزده تأثرله اعتراف ایده لم که صوک کونلره قدر دوام ایتشددر . علم ، یالکیز براوطه ایچنه قایانوب دوشونمک و محاکمه لر ، نظریه لر یوروتمهکله وجوده کلز . حقیقته واصل اولمق ایچون حقیقت و حیات ساحه سنه نفوذ ایتک ومعنوی علملرایچون ، جمعیتده یاشایان روحی مشاهده ومطالعه ایتک کر کدر .

ننه کیم شیخ سنوسی محمد بن علی نک ، کذا محمد بن عبدالوهابک ومثلاً میرزا حسین بهاء اللهک موفقیاتلرینک سری تفکرات وتخیلاتدن زیاده یاشادقلری جمعیتک روحنه نفوذ ووجدانه خطاب ایتملرنده در .

اسلام تاریخچه بیک کسورسنددن بری ظهور ایدن مذهبلردن بوباید یوزلرجه مثال
کوسته زیله بیلیر . علمک حقیقته آئی ویا کوتو بونلر نفوذایتمشلر و حیاتده مؤثر اولمشلردر .
عالم دییه کچینلریمزده یالکز دیدی قودی ساحه سنده قالمشلردر .

درمیان ایدیلرجه اولان برفکرک حیاتده تأثیری کوروله لیدر . حیاتی برفانده سی
اولمایان برفکر ، معدده سی بوزوق آدامک رؤیاسی کیدر ؛ اونکجه اشتغال ایتمک و قتلری
بوشه کچیرر . بوسیلله بشری حادثه لرده دائماً حیاته نفوذ ایتمک و مشاهده یه قوت ویرمک
چالشمق مجبوریتنده یز .

آنحقیق بوحادثه لر قایمق و قاریشیق اولدقلری ایچون مشاهده ایدرکن چوق دقت صرفی
مستلزمدر . چونکه بونلره اولجه آلدیغمز فکرلر ، تربیه مزک طرزى و حسیات مداخله ایدر
وبونلر ، فرقدده اولمق سزین زى آلداتیر . نته کیم معتقد بر آدامک دینی حادثه لری هر دور لودینی
حسیاتدن و یا طرفدیرلقدن تجرد ایدرک بر « شی » تدقیق ایدرکی مشاهده ایتمه سی مشکلدردر .
علم قافانده تشکل ایتمه یان بر ذهنیت بعض سؤاللری و دوشونجه لری « کفر » ایله قارشیلار . حتی
مقدس طانی دیغمز بعض دوشونجه و دویغولره آقیری کلن مطالعه لری مناقشه بیله ایتمک
ایسته میز . نته کیم الوهیتی قادر مطلق و منزله اولق اوزره اعتقاد ایدن بر محیطده بهاء اللهک
داًماً محبوس اولدینی حالده ظهور اعظم اولدیغنی ادعا ایتمه سی ، کندیسنه بیکلرجه معتقدلر
بولوندینی حالده کولمکه قارشیلانیر . حالوکه نه بو ، نه ده اونه کیسی استخفاف ایدیلرجه
موضوعلر دکلدردر . چونکه بونلر یاشامقده در . بونلری هر در لوالوی فکرلردن آزاده اولارق
علمی مشاهده لرله تدقیق ایتمک ضرورتی واردر .

شو حالده بر مذهبی تدقیق ایدرکن ایلمک اوکجه یایبلاچق اولان شی ، مشاهده نک
استقامتی و صحتی تأمین ایتمکدر . بونک ایچون حادثه لری ، تصوراتدن فاعللردن مستقل
اولارق خارجی اشیا کی نظر دفته آلمق ، مشاهده نک سلامتتی تأمین ایچون فکری انضباطه
و محاکمه یی حربته آلیشدیرمق و متقدم مفهوملری و تأثیرلری بر طرف ایتمک لازمدر .
ایشته بر مذهبک تدقیقنده تعقیب ایدیلرجه اصولک برنجی دستوری بودر .

*
* *

بومشاهده لر تثبیت ایدیلرکن بر طرفدن تدقیق آتمک استقامتی تعین ایتمک ایچون
موضوعک موقت بر تعریفی یایبلیر . حتی دینه بیلیرکه بر علم ایله اشتغال ایدن کیمسه نک ایلمک
ایشی ، نه دن بحث اولوندیغنی هم کندیسنک ، هم ده موضوع ایله علاقه دار اولانلرک تصور ایتمی

تأمين ايچون اول امرده تدقيق اينديكي شيشي تعريف وتوحيد ايتك اولمايدير . فقط تعريف، حادثه لري ذهنده كي موجود مفهوم لره توافق لرينه كوره دكل، موضوعك ذاتي اوصافنه وبر درجهيه قدر ماهيت لرينه عائد اولديني سه زبله بيلين جوهرى عنصر لره تميز ايدلدير . يعنى تعريف ده آفاقي اولمالى وعين اوصافى حائر بوتون حادثه لري احتوا ايتمكه چاليشمايدير . ايلك اوكله ياپيلان بر تعريف شبيه سز، تماماً افراديني جامع اولاماز . آنجق مشاهده دن صوكرا بر شيشك (فصل) ديديكمز مابه الامتيازى و خاصه سى بولونا بيلير .

بوصورتله ياپيلان مشاهده وتعرف دن صوكرا تثبيت ايديلن حادثه لرك سبيلرينى وهانكي قانونلر آلتنده جريان اينديكى آرامغه صبرا كلير .

معنوى علملرك تحرياتنده اك مهم نقطه بواولدينى كى بر مذهبك ويامذهبلك تدقيق ايچون ده بويوك بردقت واعتنا صرفى مقتضى اولان جهت بودر . بوساحه ده ينه اولكى اوصوللردن تماماً آيرماق مجبوريتنده يز .

غريده (به يقين) و (ده قارت) ك ظهورينه و بزده صوك انقلابه قدر دوام ايدن وبر شيشي ايضاح ايتمكدن زياته بيلينن شيلرى باشقالرينه تفهيمه و بيانمه ين شيلر حقتنده تخيلات اجرا سنه يارايان بر « منطق » واردى .

بونك ايچنده استقرا ، سبر ، تمثيل كى اصلاح وتوسيع ايدلديكى تقديرده ايشه ياراياجق اولانلر بيله اوليله فنا شكلده آكلاشيلمشمى كى ينه بالذات منطق جيلر طرفندن ترك ايدملك طالبعزلكنه اوغرامشلردى . ميدان ، معلوم اولان بر شيشي معين اشكال وضروب آلتنده فائده سز بر صورتده تكرارلامق دن عبارت اولان (قياس) ديديكمز كلیدن جزئى به بالواسطه تعاليه قالمشدى .

شأنيت ايله علاقه سنى تماماً كشمش وصرف مجردات ساحه سنده بي نهايه قيود وقواعد ايله احاطه ايدلمش اولان بواصول ، نهايت كندى كنديسى بوغدى .

بوندن صوكرا به يقين ايله باشلايان مشاهده وتجربه اصوللري اوزون زمان مادييات ساحه سنده دولاشمش و آنجق اون سكزننجى عصر ك صوكرينه دوغرى بشرى حادثه لرك طبيعى وقع لركى كندى قانونلرينه تابع بولوندينى فرق ايديلنجه علوم معنويه و بشريده تطبيقه باشلانيلمشمى . آرتق طريقت شيشك ويا انسانلرك كوكل قازانق يولنى بيلن بر آدامك برايكى مسئله ده كي فكر لريله يكيدين بر مؤسسه ، بر جماعت وجوده كتيره بيله چكى

وانسانلرک اعتیادلرینی، عنعنهلرینی وروحی تشکللرینی نظردقته آلمادن اجتماعی نظامه یکی براسقامت ویریله بیله حکمی فکری قوتی غیب ایتدی.

شیمدی معنوی حادثهلرده مشاهده و تجربه یی اساس اولاراق آلیورز. فقط حادثهلرک سبیلرینی آرامق ایچون منطقی استنتاجلره مسایغ ویرمه یورز. شو حالده بو آرامایی هانکی اصولاری تطبیق ایدهلرک یاپاییله جکمز؟ مسئله مهمدر!

اون طوقوزنجی عصرک اکثر متفکرلری بشری حادثهلرک تابع اولدقلری قانونلری

ایضاح ایتک ایچون فلسفه نامرخه مراجعت ایدیورلردی.

فلسفه ناریخ، بشریتک طبیعی وفطری تکاملنک تعقیب ایتدیکی استقامتی بولمغه چالیشدینی ایچون معین بر مذهبی ویا بر جمعیتی معین بردورده و او جماعتک شوویا بو مؤسسهلری ایله برابر ایضاح ایتمز. حادثاتی عمومی بر چرچیوه ایچنده وعین استقامتده ایضاح ایدر. حالبوکه مذهبلرک هر برینک آری آری تولدوانکشاف سبیلری واردر. ایکی ضد استقامت تعقیب ایدن وهاییلک ایله باییلک مذهبلری عین عصرده دوغدقلری حالده بونلرک عین سبیلره ایضاح ایدلمهلرینه امکان یوقدر. چونکه بونلرک بری اسکی عنعنهلردن اوزاقلاشمق و موجودلری که نیشلنمک وزمانه اویمق غایه سی تعقیب ایتدیکی حالده دیکری بالعکس قدیم عنعنهلره عودت و موجودلری دارلاشدرمق و تماماً بیک اوچیوزسنه اولنی یاشامق املنی استهداف ایدر. بوکی سبیلردن دولایی بواصول مذهبلرک تدقیقته آلویریشلی دکلدرد.

بوندن باشقه، اکثریتله مورخلر طرفندن قوللانیلان بر ایضاح طریزی واردرکه صرف زمان تسملی اوزرینه استناد ایدر و معین بر جمعیتک معین بردورینی اودورده خاص سبیلره ایضاح ایدر. «تاریخی اصول» دهنیلن بواصولدن مذهبلرک تدقیقته استفاده ایدیله بیلر. شو قدرکه بو، هر نوع حادثهلری تماماً ایضاحه کافی کلز. درزی لرک حاکم بامره یی تألیه و توحید ایتهلرینک ایضاحی، مصر تاریخننده کی انسانلرک الوهیلشمه سی مسئله سی اسبابنه وباطنیه اعتقادلرینک منشأ لرینه و قدیم تاریخلرینه چیقمادن یالکمز درزیلرک تاریخلرندن و حاکم بامره دورندن آلمق کافی دکلدرد.

بوسبیلله مذهبلرک تدقیقته و برجامتده مشاهده ایدیلن اعتقاد و عمل طرزلرینک ایضاحنده اجتماعات اصوللرینک تطبیقی ضروری کوریورز.

اجتماعی بوی مسئله لری ایضاح ایتک ایچون باشلیجه ایکی اصول واردر. برنجیمی اجتماعی حادثهلرک سبیلرینی فردک فطری طبیعتده آرایان روحیاته مستند اصولدر. توارث

وتكامل نظريه‌لى بواصولك نتیجه‌لريدر . بوتلقى به كوره حادثه‌لر ، فردى احتياچلك وروحي اوصافك اثرلى در .

روحي اوصاف عرقده طوبلاندینی ایچون بواصولی قبول ایتدیكمز تقدیرده مذهبلى عرق نظربه‌سى ایله ایضاح ایتمه‌مز لازم كله‌جك ووصورتده عین عرقی ایچنده بربردن فرقلی مؤسسه‌لر ومختلف عرقده بربرینه‌مشابه ویا مماثل مؤسسه‌لر برلونا مقی ایجاب ایده‌جك ایدی .

حالبوکه مثلاً شیعیللك ، ایراسیلرك روحنه وسجیه‌سنه اویدیغندن دولایی دوغمش اولدیغنی قبول ایتدیكمز كون بواعته‌ادك اك آزعین شكللرنك مصرده اوزون مدت حکم سوردیكنی والیوم هندستانك بعض منطقه‌لرنده یاشادیغنی ناصل ایضاح ایده‌بیلردك . فضله اوله‌رق شیعیللك بعض شكللری بعض عرب قبیله‌لرنده‌ده کورولمشدر . کذاچول عربلرنك سجیه‌سنه اویغون اولدیغنی ایچون انكشاف ایدن خارجلك بوكون زنکیار آطه‌سنده یاشامقده‌در . روحي اوصافك عینی اولدیغنی یرلرده مختلف مذهبلى ، مختلف اولدیغنی یرلرده عینی مذهبلى کورولمکده‌در .

وجدانی قناعتلر وروحي حاللر مثلاً بزدي عائله حیاتنك تحولاتی ایضاح ایده‌مز . عائله حیاتنك شوویا بوشکلده اولماسی حقنده‌کی آرزولر ودوشونجه‌لر، عائله حیاته‌ استقامت ویرمه‌کافی کلز . بوکونکی عائله حیاته‌نده‌کی تحول، بوکونکی حاللره تقدم ایدن حیاتی ضرورتلرك ، سیاسی واقصادی شرائطك، خلاصه اجتماعی سبیلرك حرکتدن حصوله کلشدر . کوریلدورکه هرهانکی چاعتده تشککل ایدن مؤسسه‌لر فائده وغانیت دوشونجه‌سنك اثری دکلدرد . یعنی برمؤسسه‌نك نه‌یه یارادیغنی، هانکی غایه‌یه خدمت ایتدیكنی، فائده‌سی نه اولدیغنی کوسترمك اومه‌مؤسسه‌نی ایضاح ایتك دکلدر . برمؤسسه فائده‌سی اولدیغندن دولایی موجود اولاماز . آنجق مؤسسه‌لر وجود بولدقندن صوگرا شو ویا بوغایه‌یه خدمت ایده‌بیلیر .

بواصولكده موضوع بحث حادثه‌لری تدقیقه کافی اولمادیغنی شووافق ایضاحات کوسترمکده‌در . شو حالده بوراده تطبیق ایدیه‌جك اولان اصول ، دوغریدن دوغری به اجتماعیات اصولی نامنی طاشییان وحادثه‌لری یالکمز فرده وعرقه‌کوره دکل بوتون شرائط موجودیتی ایله برابر ایضاح ایتدیکی ایچون صوگ زمانلرده بویوک راهمیت قازانان اصولدرکه

بوده: اجتماعی حادثه آنجق کندیسنه تقدم ایدن دیگر اجتماعی حادثه لرك تدقیقه یعنی کندیسنك علقی، سببی اولان حادثه لره ایضاح ایدلمه سندن عبارت اولان اصولدر.

*
* *

اجتماعی بر حادثه نك ایضاحی اونك سببلرنی ینه اجتماعی حادثه لر آراسنده بولمقدرد. بولونان بوسبب و یانسبت، دوعریدن دوعری به بر حقیقت اولارق قبول ایدیله من. او، بر قانون ویا فرضیه ماهیتنده دركه بونك دوعری اولوب اولمادیغنی یعنی بو حادثه نك حقیقه سببنك اوندن مقدم اولارق بولونان شو حادثه اولدیغنی تحقیق ایتك ایجاب ایدر. بر حادثه نك دیگر بر حادثه به سبب اولدیغنی اثبات ایتك ایچون بوتون علملرده استعمال ایدیلان تجربه به مراجعت ایدیلیر. بزم بوراده تطبیق ایده جكمز تجربه، بری اوردیکری مؤثر اولارق قبول ایتدیکمز ایکی حادثه نك موجود اولدقاری احوالی. مقایسه ایده رك مختلف و متعدد شرائط آلتنده هرایکی حادثه نك عینی رمانده تحوله اوغرا یوب اوغرا مادیغنی آراشدیرمقدرد.

تجربی علملرده بو آراشدیرمه عملیه سی قولایدرد. قیزیق ویا کیمیا متخصصی لار اتووارینده ایسته دیکی آنده بو حادثه لری تجربه ایده بیلیر و بوکا تام معناسیله تجریب اصولی دینور. فقط اجتماعات متخصصی، حادثه لری آرزوسته کوره تکرار ایتدیره من. بوسیدله او، بالواسطه تجربه به ویا مقایسه اصولنه مراجعته مجبوردر. بونك ایچون تاریخ و اتنووغرافیه، ایستاتیسیتیکله و عمومیتله تاریخ ادیان، تاریخ کلام، تاریخ فقه کبی مقایسه لی تاریخلره مراجعت ایتك احتیاجنده در.

مقایسه، قدیم منطق کتابلرنده کوروله ن سبر، دوران و طرد و عکس دیدیکمز اصوللاریله اجرا ایدیله بیلیر. بو خصوصده تقسیم مقسم و قیاس استثنائینك بعض شکلرندن ده استفاده ایدیله بیلیر. فقط اجتماعی و بشری ماهیتده اولان حادثه لره داهاز یاده او یغون کان اصول، « متوافق تحولار: Variation concomitantes : ایله پایلان مقایسه در.

بونق ایضاح ایده لم:

مثلا بر مذهبك دوامنده اومذهبیه سیاسی بر احتراصك ترافق ایتدیکمی کوریوروز. و شونتیه به واصل اولورزكه بر مذهبك یاشاماسنك سببی سیاسی بر احتراصدر. شیمدی بوتعلیلی یکی مقایسه لره تحقیق ایده رز و باقیوروزكه سیاستك قاریشما دینی مذهبلر یاشامادیفی

کبی ، سیاست قاریشدینی مدت دوام ایدن و صوکرای سیاسی تأثیراتک انقطاعی اوزرینه افول ایدن مذهبیلر واردر . معتزله مذهبک حکومت قوتیه استناد ایتدیکی زمان یاشاماسی ، کذا کرامیه مذهبک غزنویلرک افولیه سونمه سی ، بوتخولک مترافق اولدیغی کورستریور . فی الحقیقه بو کون موجود مذهبیلر هب سیاسته دایانمقده در . سنی ، شیعی ، وهابی ، سنوسی مذهبیلری کبی . بوایکی حادثه نك یکدیگریله برابر دیکشیدیکنی گوردیکمز ایچون حادثه نك ایضاح ایدلیدیکی قبول ایده رز . بعضاً بوترافق ، مکتومدر . بو کونکی بهائیلک ، یاشامقده اولدیغی حالده بونک سیاستدن اوزاقده بولوندیغی کورولور . شو حالده بولدیغمز ایضاحک ناتمام اولدیغنه می حکم ایده جکنز :

خایر ، بوسفر بهائیلک تاریخی تدقیق ایده رز . کوربیورز که بهائیلکه استحال ایتمه دن اول بومذهب بایلیک شکنده تظاهر ایتمشدی . بابیلرک ایسه حکومت قارشى عصیان ایتدکری و کندی کندیلرینه براقچ کون حکومت سورده رک حتی آرالرنده اشتراک اعلان ایتدکری معلومدر .

بومنشادن حرکت ایدن بومذهب موفقیتسنزلیکه اوغرائیجه اونک شیمدی ییکی برعکس- العمله اوغرامامق ایچون کندی آمانی کیزله می ایجاب ایدردی . نته کیم میرزا بهاء الله اثرلرنده سیاسته قاریشما یغنی وسلطنت مادیه دن اوزاقلاشق لازم کلیدیکی سوبله دیکی حالده سلطنت معنویه دن بحث ایتمکده در . بونک جانیلی دلیل ده وفات ایدرکن اوغلی عبدالبا عباسی کندیینه استخلاف ایتمه سیدر . ه ونته کیم بو کون بهائیلکک بر مرکز اداره سی ونصی امرلرک ظهور ایتدیکی الهی برسلطنتی واردر . بناء علیه بو حادثه مقایسه مزده براسئنا تشکیل ایتیمور . بعضاًده حادثه لرده ترافق کورولور وایکی حادثه عین زمانده وعین صورتله تحول ایدرلر بونکله برابر بربرینک سبب ونتیجه سی اولمایایلرلر .

دفاقت ، بو حادثه لرده برینک دیکرینه سبب اولماسندن دکل ، هر ایکیسنک باشقه یرشیمک نتیجه سی اولمالرندن ، یاخود آرالرنده غیر مرئی اوچنچی بر حادثه موجود اولوب یرنجی نك نتیجه سی وایکینچی نك سببی اولماسندن ایلری کله بیلیر .

بناءً علیه بواصول ایله آله ایدیلن نتیجه لر تفسیره محتاجدر . اساساً بوتون تجربی اصوللر تفسیر ایدلمه دیکه ، فکر طرفندن ایشلمه دیکه علیت مناسبتنی اقاده ایده مز . دقت ایدیله جک نقطه بوفکری ایشلمه نك اصول دائر دسندنه پایلشمش اولماسیدر . بونک ایچون ده شوصورتله حرکت ایدیلیر :

اولاً تعلیل واسطه سیله هرا یکی حادثه دن برینک دیکرینی حصوله کتیرمیش اولدینی آرانیر، صوکر اوتعلیلک نتیجه سی تجربیلر، یعنی یکی مقایسه لر سایه سنده تحقیق ایدیلیر. ا کر تحقیق ائی نتیجه ویرسه دلیل کافی عد ایدیلیر. ا کر بوا یکی حادثه آراسنده برابطه کورولمز ویا بولونان فرضیه بر حقیقت علمیه یه تعارض ایدیورسه اوچنجی بر حادثه آرانیر.

یوقاریکی مثلره بومقایسه و تحقیق تطبیق ایتدیکمز زمان، دوران، مترافق اولدینی ایچون تعلیلک نام اولدیغنه حکم ایدر. فقط مثلاً تاریخده اکثریتله کورولدیکی اوزره مذهب لره ظهورینه مترافق اولاروق مهدیلک فکری موجوددر. شیعه ایچنده دوغان اکثر مذهب لره بوترافق بولوندیگی کی افریقانک شمالنده اکثر محللرده چیقان مذهب لره عین ترافق کورولمکدهدر. نته کیم عنعنه واعتقاد خصوصنده برینه ضداولان بابیلک ایله سنوسی لک ده مهدیلک فکرینک مترافق اولدینی کورولمکدهدر. فقط بونلری بربرینک علی عدا ایتک ایچون اقتضایدن دوران تماماً موجوددکدر، چونکه وهابیلک، اشعریلک کی سنی مذهب لرنده بوفکره یوقدر. شوتقدیرده مهدیلک فکرینک دیکر بر سبیدن نشأت ایتدیگی تحقیق ایدیلیر. بونک جماعتک اضطراب ایچنده بولونماسی واقع سنک، سفالت و پریشانلق کی خلاصکار امیدنی ویرن اوچنجی بر حادثه نک تأثیری آلتنده دوعدینی نتیجه سنه واریلیر. فقط بو حادثه مذهبک تولدی ایله دوران ایتیمور. مع مافیه اوکا جواب ویرن حادثه نک داهای عمومی معنادهینه جماعتک اضطرابی اولدینی نتیجه سنه واریلیر.

کذا تصوف ایله طریقتک بعضاً مترافقاً تحول ایتدکری کورولیور. فقط بونلرده کی ترافقک اصلی بر دوران اولمادینی، آیینلرک عقلیشمک ایچون صوکر اذن تصوفه باش اوردینی اصولک تطبیقنده تظاهر ایدر.

شوحالده حادثه لر بعضاً، دیمک اوله قاریشیق بر شکل آلتنده عرض وجود ایدر لره بونلری بر کره حقیقت اصلیه سنه ارجاع ایتک ایچون زمانک توالیسی ایله کندیسنه منضم اولان شرائطدن تجرید ایدله لری لازم. بو عملیه یی، کوسه تردیکمز مقایسه طریزینی تعقیب ایتمکله یابایلیر.

مترافق تحول اصولی تجریاتمکز ائی بر آلتی یان بر سببده دیکر اصوللرک مقایسه ایچون بر جوق مشاهده لره و حادثه لره عرض احتیاج ایتیه سی در. چونکه مثلاً سیر، تقسیم مقسم واخل اصوللرنده بوتون حادثه لرک کوزلردن کچیرلمش اولماسنه امنیت کله سی لازمدر. حالبوکه یوقدر مکمل برلیسته تنظیمی ممکن اولمادینی کی اراده کی حادثه لردن برقسمنک نظردقته آتماش اولماسی تهلمک سی ده موجوددر.

مورخلرك محاكمه لى اكر يتله قيمتدن دوشوردن شى ، بواصوللى فضله جه قوللا مالريدر . بوسيدن دركه اجتماعيائيلر سياحلرك سرعتلى وقاريشيق مشاهدلىرى تاريخك مبذول وثيقه لى ايله عين درجه ده طومشلردر . مترفق تحوّل اصولنده ناتمام تعدادلره وسعنى مشاهدلره احتياج يوقدر .

ايكى حادثه نك يكدىكريله ترافق وتحول ايتديكى اثبات ايتك برقانون قارشوسنده بولونديغمى تأمينه كافيدر . بو خصوصده وثيقه لى ، عدد آچوق اولق احتياجنده بولونمايى ايچون آي انتخاب ايدايير . بونك ايچوندركه اعتقائلر ، غنغلر ، عرفلرايشمزه چوق ، ياراجقدر . بر مذهب منسوب اولان فردلرك جمعيتنده بالخاصه عاتلر بزم ايچون برچوق حقيقتلره ترجمان اولاجقدر .

فقط حادثه لرك يكدىكرينك علت وسببى اولديغى ايجه قاورامق ايچون بونلرى مقاييسه ايدر كن مفرد تحوّلر دكل ، ساسلرك تحولاتى تعقيب ايدلك اقتضا ايدر . زير ابر حادثه نك تحوّللردن استقرا ايله برقانون چيقارامق ايچون بو تحوّللرك حادثه نك معلوم شرائط داخلنده طرز تكامللى صريح صورتده افاده ايتمى لازمدر . بونك ايچون تحوّللر آراسند ، عيفى بر طبيعى تكاملك مختلف آنلرى آراسنده كي تعاقب موجود اولمالى و تكاملك استقامتى تأمين ايدمليدر .

بوسلسله لرك طرز تشكيلى احواله كوره ده كيشير . سلسله لر جمعيتدن ويا عين قومه منسوب متعدد جمعيتلردن ويا مختلف جمعيتلردن استفاده ايدلمش حادثه لرى محتوى اولاييلير . بوكى احواله تحوّل سلسله لرى مقاييسه ايتك يعنى علت رابطه سيله بر برينه مربوط ايكى حادثه نك اوزون بر زمان ائاسنده تدريجى تكامللرى تدقيق ايدرك هرايكيسى بوتكامللرى ائاسنده مقاييسه ايتك لازمدر .

بو جهته اجتماعى مؤسسه لر و حادثه لرمقاييسه ايديلير كن بونلر يالكنز بر جمعيت داخلنده تدقيقيله اكتفا ايدلمز . عيى انموذجه منسوب مختلف جمعيتلر داخلنده عيى حادثه نك تكامللى تدقيق ايتك ايجاب ايدر . مثلاً بهاء اللهك ظهور اعظم اولديغى حقنده كي ادعاسى و بو ادعا نك جاى قبول بولماسى تدقيق ايديله چكدر . بوكايران تاريختده برسلسله تشكيل ايدمك برچوق حادثه لر بولوناييلير . عبدالله بن سبأك على حقنده كي پروياغندا سندن طونيكز بوتون حوله قائل اولانلر و حتى مقنع كندى بوسلسله ده داخلدر . عين ادعا و رواجك باشقه مملكترلرده ده تحقيقاتى كورولمكده در . بوسلسله لرك برلكده دوران ايتديكى حادثه باطنيلاك اعتقادينك شيو عيدر .

باطنیدلکک شایع اولمادیفی برلرده ظهور اعظم ادعاسی واللہک انہ اندہ ظهوری ادعاسنک رواج بولدیفی کورولمیور. کذا محمد علی بابک، ہدیلاک ادعاسنی مختلف سلسلہ لردہ مقایسہ ایتک ایجاب ایدر .

۱۴۵ سنہ سندہ مدنیہ دہ ظهور ایدن نفس زکیہ دیہ معروف « محمد بن عبد اللہ » دن طوتیکز فاطمی دولتنک مؤسسہ « عبد اللہ المہدی » اقصای مغربہ « محمد بن عبد اللہ بن تومرت » فامدہ ۷۰۰ تاریخ لرنده ظهور ایدن (عباس فاطمی) وصووک زمان لردہ ہند دہ ظهور ایدن « سید احمد ، ونچاب » « میرزا غلام احمد قادیانی » ، شیخ محمد سنوسینک اوغلی شیخ محمد علی المہدی وسوداندکی (محمد احمد المہدی) یہ واریجہ مختلف مملکت لردہ کی ادعالک ہانکی حادثہ لزلہ دوران ابتدکی تحقیق ایدلمہ دیکہ بر نتیجہ یہ واصل اولمق ممکن دکدر .

*
*
*

مع مافیہ بوکی مذہبی حادثہ لک ایضاحی ایچون یالکیز متحول تراقق اصولنہ صاپلانوب قالمق وهرشیشی بوندن بککہ مکدہ دوزو واولامازہ بو، ایشمزہ یاریان اسولک براسایدر بوکایاردیم ایدہ جک دیگر اصول لردہ ایجابندہ مراجعت ضروریدر .

چونکہ بواسول مقایسہ ابتدکی کمز جمعیت لک حیاتندہ وجود بولمش مؤسسہ لردہ قابل تطبیق در . حالبوکہ بر جمعیتک تشکلاتی ، مؤسسہ لری هیچ یوقدن وار اولاماز . بونار شہسز قسماً قدیم جمعیت لردن توارث ایدلمشدر . بوسیلہ بر مؤسسہ یی ایضاح ایتک ایچون اوہ مؤسسہ نک یاشادینی جمعیتک حدودی خارجہ چیقمق وداها اسکی جمعیت لری تدقیق ایتک ایجاب ایدر . مثلاً یزیدیلردہ شیطانک الوہیلشدیکنی ایضاح ایتک ایچون اونلردہ واونلردن قدیم بعض مسلک لردہ کی تلمیلرک تدقیق و مقایسہ سی ضروریدر . شہسز بوکی ایضاح لردہ آننو غرافیاہ مراجعت ایجاب ایدر . بعض طریقت و مذہب لردہ اسرار و رموز بولونماسی اسبابی دہ آنجق بوشرائط دائرہ سندہ قابل ایضاحدر .

بوصورتہ بر مذہبک و او مذہبہ کی مؤسسہ لک ایضاحی ایچون او مذہبک و مؤسسہ لری نک منشأ نہ چیقمق وبالخاصہ بو مؤسسہ لری تشکیل ایدن بسیط عنصر لری میدانہ چیقارمق ووصوکر تاریخ انسانندہ بونلرک تکاملنی بو بسیط عنصر لردہ یاواش یاواش انضمام ایدن دیگر عنصر لری آیرمق لازمدر . مثلاً یوقاریدہ اشارت ایدلیدیکی وجہلہ تصوفلہ ممتزج کورون و سری آینلرہ مالک اولان طریقتک ابتدائی جمعیت لردہ موجود اولدینی کورولویور

آنادولينك بعض كوشه لرنده كي رقص شكلی ايله بعض طربقتلرك دوران نده كي مشابھت و مولوی كلاھنك ، قديم ايران موبدلرينك سرپوشنه بكنز مھسي جالب دقت دكيدر ؟ بوتون بونلره صوكرادن او قدر ضميمه لرائحق ايتمش كه بوكون حقيقی آكلامق ايجون بواصوله مراجهتدن باشقه چاره يوقدر .

تر به لری زیارت ایتك، اولولردن استمداد ایتك، مزارلره مود یاقق حادثلری پت پرستلرده ، خریستیانلرده و بعض مسلمان عالمله لرنده مشترکدر . استانبولده مرکز افندی برآیازه اولدینی حالده مسلمانلری ده جلب ایتشددر . آنادولده مسلمانلره خریستیانلرك مشترك اولیلاری و زیارتگاهلری وارددر . سلانیکده اورتاج افندی ، پت پرستلکدن قالله رزیارتگاه اولدینی حالده خریستیانلره مسلمانلرك استمداد ایتدکلی محل ایدی . قرق آرلر ، آت اولیاسی ، بوقاغولو بابا ، پورتا قادین ، کل بابا الخ مشترك اعتقادلری کوستر . دیمك كه بونلرك منشألری ادیان موجودیه تقدم ایدن زماندهدر . بونلری ایضاح ايجون اورایه چیقماق ضروریدر . قوشلرك اونمستدن معنا چیقارماق ، بعض حیوانلردن تشام و یا تقال ایتك حادثه لرينك منشألری هپ بواصول ايله بولایلرز . بونك ايجون صوك عصرک مقایسه لی تاریخی کافی دکلدر . ابتدائی جمعیتلری و حادثه لرك منشألری تدقیقه لزوم وارددر . بوكا تکنونی اصول genetique نامی ویریلیر . یالکمز مختلف جمعیتلری بربريله مقایسه ایدرکن بونلرك تکامللرينك عینی دوره لرینی مقایسه ایتك دقت ایتك لازمدر . بر جمعیتك هانکی دوره تکاملنی تدقیق ایدیورسه ق بونکله مقایسه ایده جکمز جمعیتك ده عینی دوره به تطابق ایدن دوره سفی نظر دفته آلمغه غیرت ایتلی بز . اکثریتله وبالخاصه بوكونکی شکلنده مذهبلك مختلف تحولات کچیرمش و منشأنده کی اساسلرندن حسن ایدیله یه حك درجه تباعد ایتشلرددر . یزیدیلره یزیدی ده نیلمه سنده کی سببک ایضاحی بز بونحووللرك نه قدر قیصه برزمان ايجنده نه قدر آكلاشیلما یا حق شکلره کیره بیله جکفی کوستر مھسي اعتباريله شایان دقتدر [۱] . بوجهتله ایلک اساسه انضمام ایدن وبواساسی تبدیل ایدن علاوه لرك تدقیقه احتیاج وارددر . اجتماعی سلسله ده بوقاری چیقیلدقچه کوروله جکدر كه هر مذهبك و هر فرقه نك

[۱] مجموعه نك اوجنپی صایسنده یزیدیلره دایراولان تدقیقه باقیکنز ! شیخ عدی ، شیعیلرك طعنه قارشى « معاویه » ی الزام ایدیور . اوغلی شیخ حسن ، « یزید » ی الزامه باشلايور . صوکرک شیعیلرك یزیده قارشى افراطی شیخ عدی منسوبلرينك (عدویلرك) یزیدی مدافعه ده تقریطنی موجب اولیور . اوله كه نهایت یزید اولیادن ، انبیادن وحی فوق البشر تلقی ایدیلیور وبوصورتله عدویلک یزیدیلک انتقال ایدیور .

مالك اولدینی ذاتی وصفلر انتقال ایدن اوصاف یاننده آرزوشی قالیر، اساساً هر درلو ترقینك شرطی بودر.

یزیدیلرک خوروزه عطف ایتدکاری قدسیت، جعفریلرک طاووشانه قارشو بسله دکاری نفرت بویکی مذهبک تاریخلرینک باشلادینی آندن اعتباراً برچوق یکی عنصرک ادخالو ایله وجود بولمشد. بوکی حادثه لر، یکدیگرلردن تجریدایدیلرک بونلرک تملنی تشکیل ایدن داها اساسلی حادثه لر تدقیق ایدلمه دیکه آکلاشیلاماز. بونلر داها واسع مقایسه لر سایه سنده تدقیق ایدیلر بیلیر.

بناء علیه بر مؤسسه نك منشائی آکلامق، بو مؤسسه لری تشکیل ایدن بسیط عنصرلری بولمقله ممکن اولور. بوسویه یالکنز مقایسه لی تاریخ بزی تنویر ایدمه، مختلف علملردن استفاده ایدمه ک تاریخک منشألری قدر آراشدیرمازه دوام ایتک بوندن دولای لزومیلدر شو حالده هر هانکی بر مؤسسه یی ایضاح مطلوب اولونجه شیمدی به قدر موجود اولمش اک ابتدائی انموذج میدانه چیقاریلیر. سوکرا آدیم آدیم بوانموزجک تدریجاً ناصل کسب مغلقیت ایتدیکی آراشدیریلیر. بوسورتله حادثه نك هم تحلیلنی هم ترکیبی یامش اولور. برطرفدن حادثه یی ترکیب ایدن ویکدیگرینه متوالیاً انضمام ایدن عنصرلری انحلال حالده کورور، عین زمانده بومقایسه سایه سنده اونک تشکلی و دیگرلرینک اشتراکنک تابع اولدینی شرائطی آله اتمش اولور.

کوریلدورکه هر هانکی درجه مضلته اولورسه اولسون بر حادثه یی، بر مذهب مسئله سی آنجق بوتون اجتماعی نوعلر آراسنده تام تکاملی تحلیل و ترکیب ایدلمک شرطیله ایضاح ایتک ممکندر. تستر حادثه سی منشأدن اوزاقلاشدق کندیسنه اوقدر عنصرلر منظم اولمش که بونک حقیقی وضعیتنی کورمک ایچون بو منضم عنصرلردن تجرید ایدمه ک منشأنه قدر چیقمق و ایضاحی اورادن آرامق لازمدر. کذا شیعه ایچنده دوغان مذهب اختلافلرینی آکلامق ایچون زردشت دینده چیقوب نهایت عربلرک استیلا سی تسهیل ایدن دینی مجادله لری و مذهبلری نظردفته آلمق ضروریدر.

عاشورا، حضریاس، نوروز عادتلری شیعیلرک محرم آیینلری و نهایت موم سوندورمه حادثه سی و اخ هیچ شبهه سز منشألرینی چوق اسکی حیاندن آلمش و مختلف ضمیمه لرله بوکون کندیلرینه یکی بر حیات تأمین اتمش لردر.

بو حادثه لرک تدقیقی بزه نه منطق، نه روحیات، نه ده تاریخ مجرد اولدقلری حالده

ويره مزلر. كوردليوركه اجتماعات اصولى ايله بونلرك تدقيق و حلنه يول بولونابيله جكدرد. حادثلر بوسورتله تدقيق وايضاح ايدلدكدن صوكرا بزمذهبك نه اولدينى حقنده فكريمزى تثيت ايتكدده قابل اولاجقدرد. فقط بوسورتله ياپيلان تدقيقلر بوكون ياشامقده اولان مذهبلدرد: مشاهدلهر مسئند و تجربه و مقايسه ايله توضيح ايدلمش اولدينى حالده اجرا ايدلمسكه برابر بوكون ياشامايان و فقط غننه و عادتلرينك قسم عظيمى بوكونكييله انتقال ايتمش اولان اسكى مذهبلكده عين احوال ايله تدقيق ضروريدير. چونكه يكي بزمذهب اسكى مذهبلك يامالى بوغچيسى كيدير. هر پارچه لك نهره دن ونه صورتله اكلنديكى بولماقچه حقيقتة نفوذ ممكن دكلدر.

تدقيقلر، بوسورتله دوام ايتدكدن صوكرا سلسله مذهب حقنده معلومات ايديش اولورز، ايشته بودورده دن صوكرا صيرا مذهبلك تصنيفنه كلير.

تصنيف حقنده شيميدن بعض تكليفلرده بولونمق ممكندير. مذهب دائر اريازانلر، يوقاريد بوباده كي كتابلر تدقيق ايدلديكى زمان كورولديكى وجهله بعض تصنيفلر تكليف ايتشلردر. بوتصنيفلر، اكثريتله مذهبلك تاريخده كي موجوديتلرينه نظراً ياپيلمشدر. بعض مؤلفلر اعتقادلرى اساس اتخاذا ايتشلر. عملي احتياجدن دولاي ياپيلان بوتصنيفلره صنعى تصنيفلر ده نيلىر كه هر مؤلفك مراجعهته مجبور اولدينى بر اصولدر.

هر كسجه مشهور اولان تصنيفده عمليه مذهبلر، اعتقادده مذهبلر ديه ياپيلان تصنيفدر. مذهبلى طبعى، مرضى ديه محيطى، منتشر ديه تصنيف ايتكدده يول واردرد. چونكه بر قسمك محدود بر محيطده واركا انطباق ايدرك ياشاينى بعضيلركده محيطى كچديكى بعضيلرينك محيطه و جمعيت انطباق ايدمه ديكي كورولمكده در.

آنچق حقيقى تصنيف، مذهبلك تماماً تدقيقدن صوكرا ياپيلماسى ممكن اولوركه بو، حقيقى ايضاح و تعريف ايله برابر بوراده كوسترمك ايسته ديكمز شيتك تماملا ناسندن صوكرا موضوع بحث اولايلىر.

يوسف ضيا

